

HÍD

**irodalom
művészet
társadalom-
tudomány**

9

9

1968

SZEPTEMBER

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

- 913 BURÁNY NÁNDOR
PAP PÁL ELVTÁRSNAK,
RAPORT HELYETT
- 919 STEINITZ TIBOR
TÍZ NAP CSEHSZLOVÁKIÁBAN
- 934 BORI IMRE
A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM
TÖRTENETE 1945 UTÁN
- 959 GÖMÖRI GYÖRGY
EGY „NEMZEDÉKI” VERSANTOLÓGIA
MARGÓJÁRA
(András Sándor, Bakucz József, Horváth
Elemér, Makkai Ádám, Siklós István, Sulyok
Vince és Viltéz György versei)
- 969 SZILÁGYI DOMOKOS
HOGYAN ÍRJUNK VERSET
- 972 JUNG KÁROLY
KORSÓ-ALAKÚ FÖLD A VIZEKEN INNEN
- 975 POOR ZSIGMOND
VÍZIÓK
- 981 HÁROM KÖLTŐ CSEHSZLOVÁKIÁBÓL
- 987 LESZEK KOLAKOWSKI
PÚPOS TÖRTÉNET
- 993 VEGEL LÁSZLÓ
SZITKOZÓDUNK, DE SZEMÜNKBŐL
KÖNNYEK HULLANAK
- 1006 PAVLE ZIDAR
MÁRIA MAGDALÉNA
- 1016 MÉSZÖLY MIKLÓS
PONTOS TÖRTÉNETEK, ÚTKÖZBEN
- 1029 VEGEL LÁSZLÓ
MARX ÉS A FORRADALOM
- 1033 TOMÁN LÁSZLÓ
TÉNYEK ÉS NÉZETEK

PAP PÁL ELVTÁRSNAK, RAPORT HELYETT

BURANY NÁNDOR

„Itthon vagyunk. Hagyjuk egy percre a nagy politikát, maradjunk egy kicsit Vojvodinánál. Itt, ahol a népek sorsa erősebben összeforrott, mint bárhol másutt, itt, ahol a népek keserve már ezer éve rokon. Ezzel kellene legtöbbit törődnünk. És nem is beszéljünk annyit arról, ami más országokban történik, ha a hamis békeangyalok nem hozsánáznának annyit mai megoldásokról és békéről.

Legfontosabb nekünk az, ami itt történik nálunk. És ha erről már sokat beszéltünk is, fontos, hogy unos-untalan elismételjük. Itt élő népünk gazdasági és kulturális helyzete az, amiről a lehetőségek szerint mindig a legtöbbet írtunk... A *Híd* sokat és bőven foglalkozott Vojvodina gazdasági kérdéseivel, a munkásság helyzetével, a városok fejlődésével stb. Hát ezek azok a kérdések, amiket csak a szlávssággal és az összes nemzetiségekkel egyetértve oldhatunk meg. És éppen ezért hangsúlyoztuk és hangsúlyozzuk az ittlévő magyarság összetartásának szükségét, az anyanyelv és a népi kultúra ápolását és fejlesztését, a nép gazdasági és társadalmi életének hatásosabb megszervezését. Ezeknél komolyabb és messzebbre kiható kérdésekkel nem is foglalkozhatunk. Hiszen a miénk a leginkább magára hagyott és leginkább széthúzó kisebbség... A mi vallott kötelességünk, munkánk és célunk népünk gazdasági, kulturális és társadalmi emelése, de mindenkor és mindenütt a szláv és egyéb itteni nemzetiségekkel egyetértve. Minden nemzeti és faji gyűlöletet elvetünk. Ebben a kérdésben is határozottan és nyíltan az ár ellen úszunk. Ugyanúgy megvetjük a nemzeti gyűlöletet, mint a nemzetüket tagadókat.”

Harminc évvel ezelőtt, vagyis 1938 októberében írta ezeket a sorokat Pap Pál, a fiatal forradalmár. Alig huszonnégy éves volt akkor ez a perlezi születésű fiatalember. „1932-ben felveszik a Jugoszláv Kommunista Pártba. Ebben az évben jelenik meg első marxista írása: a szabadkai *Tovább* című folyóiratba írt tanulmányt a dialektikus materializmusról. 1933-ban kommunista tevékenysége miatt börtönbüntetésre ítélik, és a mitrovicai fegyházba kerül. Itt Vörös olló címen illegális újságot szerkeszt, és tevékenyen részt vesz a tanulócsoportok munkájában. Szabadulása után megszervezi a vajdasági ifjúsági mozgalmat, amely a Népfront vonalán létrehozza és egybefogja a haladó ifjúsági szervezeteket. Pap Pál 1936-ban az újabb letartóztatás veszélye elől teljes illegálisba vonul... A párt utasítására Suboticáról Zágrábra megy, 1940-ben szervezője az V. Országos Pártértekezletnek, és ez alkalommal

a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Vezetőségébe választják... A párt utasítására 1941 nyarán Dalmáciába megy, a népfelkelés szervezésére. Šibenik közelében, Sikrad községben az olasz fasiszta megszálló hatóság letartóztatja és kivégzi..." Fiatalon halt meg. Ma sem lenne öreg. Mostanában mind többet gondolok rá, s bármennyire világos és kegyetlen tényként áll is előttem, tudatomban a találkozásunkat már mindörökké megakadályozó halál, mégis — önmagam előtt is megmagyarázhatatlan makacsságú óhaj — kimondhatatlanul szeretnék vele találkozni, elszomorít, minduntalan lever a felismerés, hogy ez lehetetlen. Borzasztó teherként nehezedik rám a felismerés, hogy noha még ma sem lenne öreg, mégis, amikor én születtem, ő már tagja volt a JKP-nak, hogy amikor a fönt idézett gondolatokat leírta, 24 éves korában, sokkal nehezebb helyzetben és zavarosabb világban, tisztábban látott, mint majd húsz évvel később én, mikor hasonló korú voltam, szörnyű tudni, hogy kilétéről, létezéséről és haláláról is csak jóval később, csak akkor szereztem tudomást, amikor régen nem volt az élők sorában. S még inkább szörnyű ez az érzés most, ahogy írásait olvasgatom. Mintha raporttal tartoznék neki: hogy állunk azokkal az eszmékkel, azok megvalósításával, amelyeket ő már olyan fiatalon is vallott, s amelyekért kockára tette és fel is áldozta az életét. Tartozom neki, az emlékének is ezzel a raporttal. Börtönbe vetették az eszmék miatt, állandó kockázatnak tette ki magát. Meghozta a legnagyobb áldozatot, amit ember hozhat, az életét adta oda, a legdrágábbat, azért, hogy megvalósuljon az, amit ő — tudta — nem fog megérni. (Ilyen az élet? Az embertől éppen azt tagadja meg, amit annyira szeret, hogy az életét is képes föláldozni érte.)

Milyen lehetett a magánélete? Milyen könyveket, filmeket szeretett, mely emberek társaságát kereste, szeretett-e utazni, miért akart a kö-zépiszkola után éppen orvos lenni, hogy került be a mozgalomba... Azt hiszem, a jövőben hitt. Így kellett hogy legyen. Azt hiszem, az ember csak úgy tudja az életét föláldozni, ha hiszi, hogy az eszmék, amelyeket szolgál, a jövőben az emberek, az emberiség hasznára meg fognak valósulni. Sikrasszállt azért, hogy ezen a vidéken az itt élő népek és nemzetiségek egyetértésben éljenek.

Nem volt veszélytelen akkor ezeket az eszméket vallani. Egyesek, magyar nacionalisták azt fogták rájuk: „Nem vagytok magyarok”. Egyik cikkében ezt mondja: „A szerbek és magyarok viszonya Vojvodinában a kérdés. Tehát a probléma mai, időszerű. Arról van szó, hogy lehetséges-e a különböző népcsoportok együttműködése Vojvodinában, ha igen, milyen formában. A szerbek és magyarok nagy gondolkodói... azt állították, hogy lehetséges, mert a nép — a szerb és a magyar — akarja ezt; lehetséges a demokratikus népszabadságok alapján, amikor a népcsoportok megegyezése a nép egységévé válik.

...És ez érvényes ma is: több bátorsággal és népi demokratizmus-sal juttassuk érvényre a népcsoportok együttműködésének politikáját Vojvodinában.”

Így lett? Így lesz?

Szólamokkal könnyű lenne válaszolni. Idézhetnénk az alkotmányból, szkupstinai vagy párthatározatokból. A nemzetiségi iskolák, diákok, könyvek és tankönyvek, újságok és nemzetiségi képviselők, politikusok számával bizonygathatnánk, hogy igenis húek maradtunk azokhoz az

eszmékhez, amelyeket ő is hirdetett, s halála után is tovább harcoltunk azok megvalósításáért.

Nem vitás: az eszméket hirdetjük ma is. Úgy érzem, azzal vigasztalom magam, hogy a riport közben nem kell pirulnom, nem kell szégyenkezni. Pap Pál hitét nem hagytuk cserben. Az áldozat — így milyen banálisan hangzik! — nem volt hiábavaló. Mégis, a riport helyett, az emléke által ébresztett kérdések megválaszolása helyett inkább én szeretném megkérdezni: mit gondol ő, mi az ő véleménye, meg van-e ő elégedve azzal a munkával, amit utána végeztünk? Annyira nem ismerem, olyan keveset tudok az egyéniségéről, hogy elképzelnem is nehéz lenne, mit válaszolna a kérdéseimre. Mégis: szeretném hinni, mert olyannak akarom hinni, hogy megbírálna bennünket, amiért túl keveset tettünk.

Ha ezt mondaná, azt hiszem, be kellene ismernünk, hogy igaza van, jogosan elégedetlen velünk. Munkánk, áldozatunk nagyságát az övéhez kell mérnünk. Akkor meg, azt hiszem, nagyon törpének látszunk. Szorgalomban, bátorságban, határozottságban, következetességben és kitartásban is. Ő, aki az életét sem sajnálta az eszmékért, méltán kifogásolhatja, hogy néha, sokszor (néhányan, sokan) apró életörömkért föladjuk, eladjuk az eszméinket. Ő akkor volt forradalmár, amikor ez életveszéllyel járt. Mi (én) most akkor sem vagyunk (vagyok) az, amikor pedig megkövetelik ezt tőlünk (tőlem). Mit szólna ahhoz, ha látná, hogy naponta hányan mondunk le az eszméinkről, ahelyett, hogy harcolnánk az érvényesítésükért, s mindezt azért tesszük, hogy biztosabb álláshoz, nagyobb fizetéshez, jobb lakáshoz jussunk.

Mit szólna ehhez, Pap Pál elvtárs? Szeretném hallani a hangját, megnyugtatóna, amit mondana, tudnék hinni neki, nem kételkednék benne, hogy most is tisztában lát nálam. Az a tény, hogy már akkor, gyermekfejjel is több meggyőződéssel hitt bizonyos dolgokat, mint én most, tisztelettel tölt el, bizalmát ébreszt iránta, s kell, szükségünk van valakire, akiben megbízhatunk. Baj, hogy kevesen vannak ilyenek. Vagy (talán) az is, hogy nem találjuk meg egymást.

*

Azt vallotta, hogy az itt élő népek, népcsoportok csak egymással egyetértésben fejlődhetnek. Ez volt a KP álláspontja. Ma is ez. A különbség? Akkor ezt egy illegálisba kényszerített párt vallotta magának, ma az uralmon lévő munkásosztály leghaladóbb részének, élgárdájának ideológiája, ideológiájának egy fontos kérdését képezi a nemzeti egyenjogúság. Ha valaki kommunista, ha egyszerűen haladó embernek vallja magát, akkor alig képviselhet másféle álláspontot az itt élő népek egyetértését illetően.

Nem elég azonban vallani valamit, nem elég folyton hangoztatni, hogy mit vallunk, napról napra harcolni kellene az eszmék érvényesítéséért, valóra váltásáért. A harc viszont többször jelent háborút, mint lakodalmat, s általában az emberek inkább szeretnek lakodalomba menni, mint háborúba. Az utóbbiban könnyebben megsebesülhet vagy eleshet az ember.

A békés, baráti, testvéri együttélésnek nagyon sok előfeltétele van. Hogy az létrejöjjön és tartós maradjon, a gazdasági és társadalmi élet megannyi területén kell tudatos munkával kialakítanunk a mindany-

nyunk, mindegyik népcsoport érdekeinek megfelelő életkörülményeket. De előbb, mielőtt ehhez valamennyien hozzáfognánk, kell hogy tudatosodjon bennünk, mindegyikünkben az együttélés szükségességének, mint a továbbfejlődés és egyáltalán a létezés egyedüli lehetőségének, a tudata. A történelem, az elmúlt évszázadok folyamán települtek ide szerbek, magyarok, szlovákok, ruszinok, románok és németek, a jelen pillanatban ittéljük, egymás mellett élésük, ehhez a területhez való tartozásuk történelmi tény, társadalmi realitás.

A népcsoportoknak és érdekeiknek ez a sajátos keveréke, elkerülhetetlen és kölcsönös egymásra hatása törvényszerűleg létre kell hogy hozza a sajátos vajdasági életformát és gondolkodásmódot is. Ennek a gondolkodásmódnak egyik sarkköve kellene hogy legyen az a minden nemzetiség tagjaiban tudatosított fölismerés, hogy valóban közös érdek kívánja meg: az itt élő népek közötti viszonyokat a teljes egyenjogúság alapján rendezzék. Ha ezzel mindannyian tisztában vagyunk, ha ezt őszintén valljuk, és nem csak színleljük, hogy aztán a színlelés mögött homlokegyenest ellentétes elvekért harcoljunk, akkor azt kell megélnünk, mit tegyünk annak érdekében, hogy igazán a legjobb feltételeket teremtsük meg az együttélésre.

Azt hiszem, az egyik alapfeltétel, hogy megbecsüljük egymást.

Ezt pedig csak úgy tudjuk elérni, ha előbb megismerjük (többek között) egymás kulturális értékeit. Általában úgy van, hogy többre becsüljük azt a népet, amelyiknek magasabb a kultúrája, amelyik műveltebb, azaz lebecsüljük azt, amelyik műveletlen. Persze, ez így túlságosan leegyszerűsítettnek hangzik. A valóságban megtörténik az is, s ennek következményei is lehetnek, hogy lebecsülünk valakit, egy népcsoportot (vagy egy népen belüli csoportok egymást), mert azt tartjuk róla, hogy nincs kultúrája, közben esetleg éppen értékesebb a miénknél, csak mi nem ismerjük eléggé. Valójában tehát mi vagyunk a műveletlenebbek. De megtörtént már, előfordult a történelem folyamán, hogy barbár népek magas szintű kultúrákat pusztítottak el, mert nem ismerték vagy nem értékelték azt.

Önmagától merül fel a kérdés: mit tudunk mi, magyarok a velünk élő szlovákok, ruszinok vagy románok kulturális értékeiről? A saját kultúránkról és a szerb kultúráról az iskolában tanulunk, sokszor talán felszínes, de némileg mégis rendszerezett ismereteket szerzünk róla, s fogalmat alkothatunk magunkban a kultúrán keresztül az emberekről is. De a többi nemzetiség kultúrájának ismeretével sínalmasan állunk. Hasonló a helyzet még azoknál is, akik értelmiségieknek tartják magukat, akiknek pedig hivatásuk lenne a kulturális értékek kölcsönös megismertetése, de százszorosán ilyen a helyzet a „széles néptömegek-nél”, az emberek egy része még saját kultúrája megismerésének szükségességéhez sem jutott el, pedig az ebből megalapozott út vezet el a más nép kultúrájának megbecsüléséhez.

Így vagyunk mi a velünk élő nemzetiségekkel, s minden bizonnyal ők is velünk. Kölcsönösök a mulasztásaink. Azaz, lehet, hogy nem is mulasztások ezek, egyszerűen, számolni kell azzal, hogy milyen messziről jöttünk, s akkor belátjuk: nem is juthattunk messzebbre. Kérdés, nem-e? De mint mindig, most is fontosabb lenne, egymás mulasztásai helyett inkább azt feszegetni, mit tegyünk ezután.

Azt hiszem, nagyon sürgős, halaszthatatlan feladat, hogy megírjuk és kiadjuk a Vajdaságban élő népek irodalmának történetét, vagy ha

így jobb: a vajdasági irodalom életének könyvét. Szerbek, magyarok, románok, ruszinok és szlovákok irodalma lenne ez, egy könyvben, s megjelenne mind az öt nyelven. Előre meghatározott elvek és szempontok szerint minden nemzetiség irodalmárai írják meg a maguk részét. Az itt, ezen a tájon, ez égbolt alatt termett irodalmukat, érintve persze a kölcsönhatásokat, s megfelelő mértékben az anyaország irodalmát is, azt a talajt, amelybe nemzetiségeink irodalmának gyökerei visszanyúlnak.

De hogy ez a könyv milyen lenne, hogy festene, az már tulajdonképpen — ha nem is mellékes — technikai kérdés. Megbeszélés, kölcsönös megállapodás dolga. A lehetőségeink és a szükségleteink eredőjeként jön majd létre. Fontosabb most az, hogy mindannyian érezzük: erre a könyvre szükségünk van, ezt a munkát el kell végeznünk, ezt a feladatot teljesítenünk kell.

A napokban beszélgettem emberekkel, azokkal, akiknek a véleménye erről a kérdésről nyomhat valamit a látnak. Mindannyian azt mondták: egy ilyen irodalomtörténetre szükség van, mégis fájnak a gondolattól, mert ennek az elkészítése beláthatatlan nehézségekkel járna. Főleg a megfelelő arányok megállapítása, az ilyenkor rendszerint jelentkező féltekenység, s az ebből fakadó torzalkodás jelenti, jelentené a veszélyt. Jellemző, de azt hiszem, elfogadhatatlan egy olyan alapállás, amely az elképzelés megvalósítását szükségesnek tartja, mégis eleve megtorpan az esetleges nehézségek előtt.

Az ilyen állásfoglalásnak alighanem egyik oka a más népek irodalma, művészete iránti előítéleteink helytelensége. Nemcsak nálunk van így, s nemcsak manapság, egy-egy nép tagjai rendszerint többre becsülik a saját művészetüket, történelmüket stb., mint a más népekét, s ez sokszor éppen azért van, mert a sajátjukat ismerik legjobban, míg más népek eredményeit csak hiányosan vagy tévesen ismerték meg. A szóban forgó könyv egyik feladata lenne, hogy hozzájáruljon ezeknek a káros, s az emberek, a nemzetiségek fokozottabb egymáshoz való közeledését gátló előítéleteknek a felszámolásához. Igaz, tudom, egy ilyen könyv, ha nem jól készítik el, éppen az ellenkező hatást válthatja ki.

*

Olvasom az újságcímeket: A Jugoszlávia elleni vádak gazdag repertóárja — A *Za Rubezsom* azzal vádolja Jugoszláviát, hogy hozzájárult Csehszlovákia mai helyzetéhez — A *Rabotniceszko Delo* kimutatja, hogy Jugoszláviában elégedetlenség jelentkezik a JKSZ politikájával szemben. — Még három szovjet hadihajó haladt át a Boszporuszon — A NATO bizottsága felülvizsgálja katonai berendezéseit Szalonikiban, a Boszporuszon és a Dardanellákon — A Csehszlovákia körüli válság szélesedik a NATO-területek felé . . .

Címek, amelyek némileg érzékeltetik a világhangulatot. Azaz, ez még csak Európa. S aztán: Közép-Kelet, Vietnam, Nigéria, Dél-Amerika . . . Az embernek néha úgy tűnik, napról napra hajszálon múlik, hogy lángba nem borul a világ. De még ezt sem lehet mondani. Máris hány helyen lángban áll! Naponta hányan esnek el, halnak éhen, felnőttek és gyerekek, naponta újra és újra bebizonyosodik, milyen olcsó az emberi élet, milyen alacsony az árfolyama. S akkor, az ember ilyenkor nem tud szabadulni valamiféle ön-szemrehányástól: mit akarunk mi a

mi kis, jelentéktelen kisebbségi ügyeinkkel, mikor sokkal nagyobb tét forog kockán? Az emberiség egésze szempontjából sokkal jelentősebb dolgok vannak folyamatosan veszélyben, s mi itt holmi nemzetiségi sérelmeken kérődzünk . . .

Amikor, harminc évvel ezelőtt Pap Pál az idézett cikket megírta, már csak hogy ki nem robbant a második világháború, a veszély, az általános pusztítás veszélye kézenfekvő volt. Feladatát úgy érthette, ahogy azt érteni kellett: éppen a világot fenyegető veszély súlya alatt kell itt közös dolgainkat, egymáshoz való viszonyainkat a legfáradhatatlanabul rendezni.

Most megint nem tudok szabadulni a gondolattól: ha ő, ha Pap Pál most élne . . . Minden ilyen *ha* szomorúan irreális. Mégis szükségem van rá. Nem tudok belenyugodni a változtathatatlanba, hogy be kell érnem az emlékével.

Jó mégis, hogy az emléke, neki még az emléke is elegendő ahhoz, hogy elszégyelljük magunkat, ha riport közben eszünkbe jutna mulasztásainkat igazolandó az objektív nehézségekre hivatkozni.

Úgy képzem el, hogy emlékével is tiltakozna ez ellen . . .

TÍZ NAP CSEHSZLOVÁKIÁBAN

NAPLÓ A SZOCIALIZMUS ÚTJAINAK SAJÁTOSságAIRÓL

STEINITZ TIBOR

Július 31., szerda

A kelebiai állomás plakátokkal, zászlókkal kiadósan felcicomázva köszönti az utast. Megfejttem, hogy a IX. VIT feliratok a szófiai világifjúsági találkozóra utazóknak szólnak, nem nekünk, akik északnak megyünk.

Eszembe jut beszélgetésem B.-vel, aki a jugoszláv ifjúsági küldöttség tagjaként részt vett a találkozó előkészítésén, és már hetekkel ezelőtt mesélte, hogy a VIT szektás jellegű lesz. A Komszomol küldöttsége volt a hangadó, és B. jól megfigyelte, hogyan és milyen taktikával igazodtak hozzá a többi küldöttek, ami kicsiben tükrözte a szocialista országok viszonyulását a Szovjetunióhoz.

A varsói ötök levelének a hatása a VIT-en is megéreződött; a csehszlovák küldöttek egy részét karhatalommal, igen durván kitoloncolták Bulgáriából. A fiatalok most a jugoszláv határon csücsülnek, és elkeseredésükben máglyát raktak a világtalálkozót ünneplő felirataikból.

Az útlevel- és vámvizsgálat közben a vonat elején, végén és közepén vigyázállásba merevedett határvadászok állnak. A komor képet feloldja egy idillikus jelenet: az állomásépület mögül csirkék futottak elő, és a vagonablakokból kenyérmorzsát szórnak a szemező, futkosó aprójószágoknak.

Este 10 órakor Budapestre érkezünk. Megveszem az Esti Hírlapot, és szeretnék kinyújtózni. A szerelvényben van egy jugoszláv hálókocsi. A „Belgrád—Prága” felirat mellett tábla: „Van üres fekhely.” Minden hely üres.

Feszült a helyzet Közép-Európában, és a nyári turistaidényben magam vagyok a hosszú kék vagonban. Nyúlhatna testem, mint a Ionesco-darabban, fülkéről fülkére, és betöltené a riasztó úrt...

Harminc évvel ezelőtt is Csehszlovákia körül zajlottak az események. Utolsó diákévetem töltöttem 1938-ban, és P.-nél voltam vendégségben a Split melletti Kaštelban. Lehet, hogy tévedek, de úgy rémlik, hogy augusztus 20-án hallgattuk Hitler beszédét a rádióban. Tonnamilliókkal dobálózott: Németország ennyi millió tonna acélt gyárt, ennyi millió szent bányászik stb. A fülemben van ordító hangja, amely donnát rikácsolt tonna helyett. A millió „donnaáknak” élettérre volt szüksége! Csehszlovákia bekebelezése küszöbön állt.

Sok százan tüntettünk aznap este, munkás- és diákifjak a tenger-

parton. Gyönyörűséggel lobbantottunk lángra egy horogkeresztes zászlót, és önkénteseknek iratkoztunk fel Csehszlovákia védelmére. A Szovjetunió volt akkoriban az egyetlen ország, amely hajlandó volt harcolni Csehszlovákiáért, habár csak közvetve volt kötelezve: ha Franciaország hadba száll szövetségességért.

Franciaország (és Anglia) feláldozta Csehszlovákiát. Egy évvel később a lengyel határon kényszerültek háborúba.

Hanyatt fekvé beleolvasok az Esti Hírlapba. Szélgjegyzetben emlékezik meg a szovjet—csehszlovák tárgyalásról, amely harmadik napja tart Čiernán. A szovjet és magyar határ közelében fekvő csehszlovák falu Ágcsernyő néven szerepel a magyar helységnévtárban, értesülök a lapból. A szélgjegyzet valóban az események szélét érinti, amikor megállapítja: „Kinek használt hát, hogy Ágcsernyő nyitánya felpaprikázott légkörben, már-már hisztérikus hangulatban zajlott?” A lap megmondja, hogy ezért a csehszlovák újságíró-kollégák, a sajtó és a rádió emberei felelősek.

A többi keleti szocialista országokkal ellentétben a magyar sajtó eddig szordinóval írt. Az „elvtársi aggodalom” szavát hallatta, amit azzal igyekeztem magyarázni, hogy még mindig traumatizálja őket 1956. A csehszlovákiai fejleményeket pedig a legjobb vagy a legrosszabb akarrattal sem lehet összevetni a Rákosi-korszakot követő eseményekkel. Csehszlovákiában lege artis, politikai eszközökkel számolták fel a Novotny-rendszert, és Dubčekék ismét vonzóvá, ígéretenessé tették a lejáratott eszmét és pártot.

A megérdemelt dicséret helyett a varsói levelet kapták. Aláírói „internacionalista kötelességüknek tartják”, hogy erőszakosan is „megadjanak minden támogatást”, az ellenforradalmi veszély letörésére, abban az országban, amelyben a munkásosztály és újszólván az egész nép felzárkózott a párt mellé. Veszélyes ez a kérés és hívás nélküli tukmált segély. Az ideológia piedesztáljára emelik a beavatkozást egy szuverén szocialista ország belügyébe.

Augusztus 1., csütörtök

Az ablakon át, mint dokumentumfilmen, nézem Csehszlovákiát. Jól benn járunk az országban, amikor feljegyzem: sok emelődarut és mégis kevés építkezést látok; szomorú, hogy a burgonyatermeléséről világhírű országban gyomos krumpliföldek is vannak.

Déltájban értünk Prágába. A központi vasútállomás előtt hiába várok taxira. Megmarkolom a bőröndöm fogantyúját, és a velenceiek szokásos útmutató tanácsát követem: drìo a la zente, ami tájszólásban anynyit jelent, kövesse az embereket. Sodródok az embertömeeggel.

A Vencel téren, a Zemedelske Novinyban szerzem első értesüléseimet. A földműves napilap szerkesztősége a csehszlovák megújulás avangarde-ja.

Közvetítésükkel szállodai szobához jutok, és a kórhajtásnyira levő Rude Pravo épületében folytatom a tudakozódást. Napi jelentkezésre vagyok ítélve, ezért csak a legfrissebb hírek érdekelnek, és nem hallgatom a szívesen felkínált „mélyebb okfejtést”, az elméleti eszmetuttatásokat. Fültanúja lehetek egy Pozsonnyal folytatott telefonbeszélgetésnek. A szlovák fővárosban már tudják, hogy az ágcsernyői tárgya-

lás hamarosan befejeződik, és szenzációnak számít a hír, hogy a var-sói levelet levették a napirendről.

A délutáni órákban mégis késik a hivatalos közlemény. Végre 4 óra után hallom a rádióban — kínlódom a cseh beszédszöveggel, közben állandóan nevetésre ingerel a selypítő cseh hanghordozás — a szük-szavú közleményt. Az érdelemleges szöveg rövidebb, mint a tanácskozá-son résztvevők névsora.

A „közös közlemény” nem nyújt érdelemleges támpontot: „Az SZKP politikai bizottsága és a CSKP elnökségének találkozója a teljes nyilt-ság, őszinteség és kölcsönös megértés légkörében folyt . . . a marxizmus —leninizmus és a proletár nemzetköziség elvein alapuló hagyományos baráti kapcsolatok további fejlesztésére és erősítésére.” Ennyi az egész. Még egy mondat következik a szöveg végén, és a meglepetés: „A Bolgár Kommunista Párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Német Szocia-lista Egységpárt, a Lengyel Egyesült Munkás Párt, a Szovjetunió Kom-munista Pártja és Csehszlovákia Kommunista Pártja képviselői augusz-tus 3-án találkoznak Pozsonyban.”

A tervezett egy nap helyett négy napig tárgyaltak Ágcsernyón. Vajúd-tak a hegyek, és ez a nyülfarknyi közlemény született belőle.

Megbízható hírforrásból hallom, hogy a tárgyalás első két napján Selyeszt, az ukrán párt első titkára „csizmával gázolt a csehszlovák küldöttségbe” — mondják szó szerint. Miért állították vagy állt éppen a simára borotvált, lámafejű Selyeszt csatásonba? A szlovák területtel határos Ukrajnában talán nem nézik jó szemmel, hogy a szlovákok és a csehek szövetségi államformát készítenek elő? A fertőzés veszélyétől fél Selyeszt, aki az idén többször is dörgött a nacionalizmus ellen? A „nemzeti kérdés” bizonyos vetületét valamelyest láttam a Szovjet-unióban. Tamerlán egykori fővárosában, Szamarkandban, Üzbegisztán-ban, csak elvétve találkoztam üzbég nyelvű felirattal.

A hírek szerint a csehszlovák küldöttség maradi vagy neosztalinista tagjai, Bilak, Barbirek, Kolder, Rigo, Švestka, Piller is, következetesen tartották magukat a Központi Bizottságtól kapott felhatalmazáshoz. Nem következett be az, amire a szovjet küldöttség számított: a polit-büro nem tudott ellentétet szítani a csehszlovák elnökség tagjai között. Ezután ütött meg Brezsnyev enyhébb hangokat.

Mindenki meglepetéssel beszélt az egyedülálló „tüneményről”, hogy a komplett szovjet politikai bizottság egy álló hétig extra muros tartó-zódik. Úgy látszik, a felelősséget a bizonytalan kimenetelű tárgyalásért csak közösen merik vállalni. Vannak, akik tudni vélik, hogy Brezsnyev-nek felhánytorgatták, miért nem volt erélyesebb decemberben, amikor a bukásban levő Novotny segítségül hívta Prágába. Ezek, persze, csak feltételezések.

Az ágcsernyói értekezlet menetéről a nagyközönség eddig semmit sem tudott meg, a közlemény dodonai, ezért érthető izgalomban van az or-szág. Prágában kisebb menetek vonultak a belváros utcáin, és feliratot cipeltek: „Az igazságot akarjuk tudni!” Városszerte kézzel írott röpla-pokat osztogattak: „Jöjjön este 9 órakor nagygyűlésre az Óvárosi tér-re!”

Este 7 órakor Ludvík Svoboda államelnök beszélt a televízióban, de nem tudta megnyugtatni hallgatóit, mert a közlemény szövegére hivat-kozott, amiből senki sem tudott semmit sem kihámozni, még a vén politikai rókák sem, akiket megfigyelőknek titulál a sajtó. Nagyon sok

nyüzsgött akkoriban ezekből Prágában, és sokan nem a legjobb szándékkal. Voltak közöttük hétpróbás antikommunisták, „kremlinológusok”, és újsütetű „prágológusok” is.

Este 9 órakor az Óvárosi téren hatalmas tömeg verődött össze. Velük együtt értem meg a fordulatokban gazdag újabb kori cseh történelem izgalmas óráit.

A Magyar Szónak küldött telefonjelentéséből idézek: Az ősi városa háza majd ötszáz éves óráján az elmúlás jelképe, a kőcsontváz kilencet kondított a harangon. Husz János monumentális szobra körül tízezres tömeg tolongott. A mester hallgatagon és emlékeztetően emelkedett a gyülekezet fölé. A szobor magasba nyúló fejére felmászott egy legény, és az ország zászlóját lengette. — Szabad köztársaságot akarunk, szocializmust, szabadságot, emberiséget! — kiáltották. — Éljen Tito, éljen Jugoszlávia! — hangzott fel minduntalan, majd ismét követelően: — Az igazságot akarjuk megtudni!

Valamivel tíz óra előtt megjelent a tér egyik barokk palotájának az erkélyén Josef Smrkovsky, a nemzetgyűlés elnöke, aki néhány órával azelőtt érkezett Prágába az ágcsernyői tanácskozásról.

Jellemző a CSKP rugalmasságára és új szellemére, hogy a vezető elvtársak, a nappal és az éjjel bármely órájában, megjelennek a spontánul keletkező gyűléseken, és a helyszínen gyakorolják a párt vezető szerepét.

Az idős Smrkovsky, a tárgyalás és az út fáradalmi ellenére, kiválóan szónokolt, mondhatni, párbeszédet folytatott a tömeggel. Beszámolóját közvetlen társalgással alakította át.

Emlékeztette a nagygyűlést, hogy a küldöttség két feladatot kapott a néptől és a párttól: — Első utasításunk az volt, védjük meg azt az utat, amelyen a párt és a Nemzeti Front ez év januárjában elindult — mondta Smrkovsky. — Tovább akarjuk fejleszteni a szocializmust, amely demokratikus, emberibb és szebb lesz, mint ezelőtt volt. Elmondhatom, hogy ennek érdekében teljes sikert értünk el. Az országban a csehek és a szlovákok fognak dönteni, mert a mi dolgunk, milyen szocializmust építünk. Emlékeztetek arra is, vegyük tudomásul, hogy itt kisebbségek, magyarok, németek, ukránok és lengyelek is élnek, és ez az ország nekik is hazájuk.

Következő megbízatásunk az volt — hangzott az erkélyről —, ne engedjük meg, hogy szakadás következzen be köztünk és a szocialista országok, köztünk és a Szovjetunió között. Erre vonatkozóan jó hírt hozok. Megállapodtunk abban, hogy az eddigi viták és egymás bírálata semmihez sem vezet, ehelyett gazdasági és egyéb együttműködésünkről kell tanácskozni. Felejtsük el — kiáltotta a tömegbe Smrkovsky —, hogy volt holmi varsói ötös értekezlet.

A szónokot fűttyők és „Nem!” kiáltások állították meg. Ezután egyszerre és hirtelen, a hatalmas teret betöltve, feldübörgött: „Éljen Tito!” Az éltetést percekig tartó taps követte.

Smrkovsky felkapta a jelszót: — Én is azt mondom: éljen Tito elvtárs! De engedjék meg, hogy tovább beszéljek: megállapodtunk abban, hogy szombaton Pozsonyban találkozunk. Szombaton az öt szocialista országgal együtt közleményt készítünk. Azonban nem tárgyalunk a mi csehszlovákiai ügyeinkről, mert az a mi dolgunk. Arról fogunk beszélni, miként működünk együtt gazdasági téren, a munkásmozgalom és az európai szocialista mozgalmak egységéről tárgyalunk, arról, hogy

őrizzük meg a békét Európában. A találkozót rövid lesz — mondta a szónok. — Csak egy napig tart, szombaton befejezzük, és este megtudjuk, hogy miben állapodtunk meg.

A tömeg ezután a legnépszerűbb vezető embert, Dubčekot követelte. Smrkovsky ismét a mikrofonhoz lépett: — Hagyják pihenni Dubček elvtársat, alig három órát aludt az elmúlt napokban, és hét hónap óta hordozza vállán az ország ügyeit. Ugyanezt mondaná szlovákul (felkiáltások: „Nem baj, megértjük!”), amit én prágai cseh tájnyelven az imént közöltem. Legyenek meggyőződve, egyformán gondolkodunk, ugyanazt mondjuk.

A tömeg csöndben széteszlott, csak kisebb csoportok vonultak a Központi Bizottság épülete elé, ahol pirkadatig tüntettek.

A testvérországok sajtójában reakciós tüntető csoportokról írtak.

Augusztus 2., péntek

Csehszlovákiában új sajtótörvény készül. Szakkörökben hallom, hogy a francia sajtótörvényt vették alapul, és adottságaikhoz idomítják. A cenzúrát júniusban törvénnyel megszüntették, gyakorlatilag azonban már tavasz óta nem alkalmazzák. Értetülök, hogy a pártelnökség Ágcsernyőről táviratilag megbízta a KB titkárságát, hogy állítson le minden vitairást a sajtóban. Az újságírók önfegyelmezést vállaltak, a szerkesztőségek elhatározták — de, mondják, csak átmenetileg —, hogy megzabolazzák magukat.

A szovjet sajtó is egyszerűen abbahagyta a támadásokat. Jellemző bennfentes részletet mesélnek Ágcsernyőről. Brezsnyev tárgyalás közben behívatta szárnysegédét, és utasította, telefonálja meg Moszkvába parancsát a sajtónak.

A varsói partnerek mégis folytatják a sajtóhadjáratot, Magyarország kivételével. A budapesti kollégák taszisztákká váltak: csak a Taszsiroda hivatalos közleményeit közvetítik.

Moszkva, de a többi szocialista főváros is, mindig érzékenyen sziszzen fel a sajtóhangokra. Nem akarják megérteni, hogy agitpropok nélkül, önállóan gondolkozó és mérlegelő szerkesztőségi „politikai központok” is létezhetnek; hogy a lapok írásai eltérhetnek a kormány vagy a külügy napi, gyakorlati politikájától, és mindemellett következetesen szocialista nézeteket hirdetnek. Az agitprophoz, a cenzúrához, az uniformizált véleménynyilvánításhoz szoktatott fül számára sértő a Literarni Listy, az írók lapjának a hangneme. A negyedmillió példányban megjelenő hetilap (napilappá akarják tenni) néha persze túllő a célon. A hosszú éjszaka után a csehszlovákok sütkéreznek a sajtószabadságban, és fiatalos, duhajos kedvvel nyújtózkodnak a megtisztult levegőben. Azonban elég komoly, tartózkodó és higgadt nép a cseh ahhoz, hogy a felszabadult játékos kedvet hamarosan kövesse a megállapodás.

Moszkvában nyilvánvalóan szentségtörésnek tekintik, ha egy író viszájára meri fordítani a dolgokat, ha „felesel”. Milan Kundera a bűnbak Literarni Listyben kísérti meg a csalhatatlan istenséget: „Képzeld el az elgondolhatatlant — írta Kundera —, hogy képviselőink jegyzéket menesztenek Moszkvába, és tiltakoznak a szovjet bíróságok eljárása ellen, az értelmiségiek s a főiskolások ellen vezetett könyörte-

len pörök miatt, jegyzéket intéznek a szovjet marxizmus meddősége miatt, a neosztalinizmus veszélye ellen, és megállapítanak (amint ők megállapítják rólunk), hogy ez nem tekinthető szovjet belügynek, mert az egész nemzetközi kommunista mozgalmat érinti, és a szovjet helyzet csorbítja a mozgalom tekintélyét; mindezt önfenntartásunk érdekében követeljük, hogy változtassanak az állapoton.” Ilyen írásokra merészkedett a Literarni Listy!

Értesülök, hogy a szovjet fél Ágcsernyón beleegyezett abba, hogy a pozsonyi értekezletig, tehát holnapig, kivonja csapatait Csehszlovákiából, amelyek egy hónappal elodázták kivonulásukat, az ún. törzskari hadgyarkolatok befejezése után.

Végre kivonják a csapatokat! Dühítő volt, hogy lovat adtak a reakciós sajtó alá, amely olyan élvezettel írt a fegyveres beavatkozásról, olyan kéjelegve latolgatta, hogy nagyon is kilógott a lóláb: a nyugati reakció nemcsak várta, hanem kívánta is, hogy a szovjet egységek megszállják az ország nyugati határát, hogy végleg benmaradjanak. Jobb argumentumot keresve sem találtak volna a kelet—nyugati oldódás megállítására.

Dzur hadügyminiszter kijelentette, hogy a csehszlovák hadsereg (mintegy 200 ezer főre becsülik) jól felszerelt, és felkészült a nyugati határok védelmére. A szakértők szerint képes arra, hogy megfelelő számú óráig védelmezze a „vasháromszöget”, mindaddig, amíg megérkezik a szövetségesek segítye.

A csehszlovák állampolitika és az ország védelmi stratégiája szervesen a Varsói Szerződéshez fűződik. Prchlík tábornok súlyosan megbírált kijelentése nem a Varsói Szerződést érintette, hanem a parancsnoklás egyoldalú, „egyhatalmi” módszerét. A csehszlovák ember gondolkodásába már régen, a német megszállás óta, beivódott a tudat, hogy keleti szövetségre kell támaszkodnia. Nem is a kommunista vezetőség indult el ezen az úton.

De Gaulle emlékiratában idézi Beneš politikai credóját. A polgári Csehszlovákia elnöke 1943 decemberében baráti, együttműködési és segítségnyújtási szerződést kötött Sztalinnal. Moszkvából Londonba, majd január 2-án Algériába utazott az emigrációban élő csehszlovák elnök.

— Beneš — írja De Gaulle — értesített moszkvai beszélgetéseiről. Lefestette előttem Sztalint, aki tartózkodó javaslataiban, de eltökélt szándékai vannak, minden európai problémáról elkendőzött, de igen határozott álláspontja van. Ezután kifejtette előttem politikáját. „Nézen a térképre — mondta Beneš. — Az oroszok a Kárpátokra érkeznek, a nyugatiak viszont nem egyhamar szállnak partra Franciaországban, hazámat tehát a Vörös Hadsereg szabadítja fel a németek alól. Hogy vissza tudjam állítani kormányzatomat, Sztalinnal kellett megegyeznem. A megállapodást olyan feltételekben kötöttem, hogy nem fogja terhelni Csehszlovákia függetlenségét. Megegyeztünk abban, hogy az orosz parancsnokság nem avatkozik politikai ügyeinkbe.”

De Gaulle szerint Beneš részletesen elemezte a csehszlovák ország-részek problémáit, majd a következő végkövetkeztetésre jutott: „Amint látja, az oroszokkal való szövetség kategorikus imperativus.”

Az erőviszonyok eltolódtak, az európai kontinensen a Szovjetunió lett az első számú hatalom, elfoglalta azt a helyet, amelyet Németország tartott fél évszázadig.

Ha eltekintünk egy pillanatra az ideológiai komponenstől, érdekes

hasonlat tárul elénk. Az első világháborúban Németország nyugati szomszédai gazdaságilag, civilizációban is, fejlettebbek voltak, míg keleten a fejlődésben elmaradt óriási orosz birodalom határolta. A második világháborúban a hitleri Harmadik Birodalom még mindig a legnagyobb kontinentális hatalomnak érezte magát, és nem mérte föl, hogy keleten szilárd lábra állt az „agyaglábú óriás”. Németország vezetői kétszer is elszámították magukat, nagyhatalmi terjeszkedésük mindkétszer vereséggel járt.

A hasonlat teljességéért azt is meg kell mondani, hogy az első világháború után azt hitték, tévesen, hogy a győzelem eredménye és jelentősége a német haderő, a német nagyvezérkar megsemmisítése volt. Valójában az első világháború világtörténelmi eseménye az októberi forradalom volt. Következtessünk tovább: a második világháború legfontosabb eredménye nem a fasizmus leverése volt, hanem a gyarmatbirodalmak széthullása, különösen egy új világhatalom, Kína porondra lépése. Sapienti sat!

Augusztus 3., szombat

Pozsonyról akkor hallott először a nagyvilág, amikor az austerlitz csata után a győztes Napóleon ott kötött békét az osztrák Ferenc császárral. Most másodszer beszél róla a világ.

A késő délutáni órákban háromezer ember leste az ősi városháza udvarán a hat szocialista ország vezetőinek az érkezését (Ulbrichtot néhány füttyszóval is köszöntötték). Ugyanabban a tükörteremben, ahol Talleyrand látta el kézjeggyel a pozsonyi békeokmányt, írták alá a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak a nyilatkozatát. Talán hosszabb életű lesz, mint a pozsonyi béke!

A szöveg csak a késő esti órákban került a nyilvánosság elé. Azt kerestem benne, amit minden csehszlovák: megadta-e az ország népének, hogy folytassa a megújodásnak nevezett, januárban megkezdett utat, a demokratikus szocializmus fejlesztését.

A több, mint 1500 szavas közleménynek a felén túl bukkantam a megnyugvást keltő sorokra: „Az értekezlet résztvevői kifejezésre juttatták szilárd törekvésüket, hogy minden tőlük telhetőt elkövetnek országuk sokoldalú együttműködésének elmélyítéséért, az egyenjogúság, a szuverenitás, a nemzeti függetlenség, a területi sérthetatlenség, a kölcsönös testvéri segélynyújtás és szolidaritás elvei alapján.”

Nyomban szemet szúrt, hogy a területi sérthetatlenség után nem következett a be nem avatkozás is, habár az elv ebbe a beidegződött szócsoporthoz tartozik — a bandungi értekezlet, illetve az 1955-ös belgrádi nyilatkozat óta. De ki törődik ilyen csekélységgel, ha megállapítja, hogy a szövegből kihagyták a varsói levél fenyegetéseit. Említés sem történt a varsói levélről.

Jól ismert fogalomkapcsolatok, szóhalmazok sorakoznak a pozsonyi nyilatkozatban, mégis exegetikus kísérletre szánom rá magam.

A nyilatkozat megállapítja, „soha senkinek sem engedik meg, hogy őket verjenek a szocialista államok közé, aláássák a szocialista rendszer alapjait”. A varsói levélben találok valami hasonlót: „Elfogadhatatlan, hogy idegen erők... eltávolítsák Csehszlovákiát a szocialista közösségből. Ez nem kizárólag a ti problémátok.”

A pozsonyi nyilatkozat hangneme tartózkodó, nincs utalás Csehszlovákiára, ellentétben a varsói levéllel, amely fenyegetően ismétli: „Nem látjátok a veszélyt... nem látjátok, hogy az ellenforradalom egyik állást a másik után foglalja el... Nem látjátok, hogy a párt elveszti a történések ellenőrzését...?”

A pozsonyi okmány is megállapítja: „... szigorúan és következetesen szem előtt tartják a szocialista társadalom építésének általános törvényszerűségeit, s mindenekelőtt erősítik a munkásosztály élcsapata, a kommunista párt vezető szerepét.” Valamivel odébb viszont ezt olvassuk: „... figyelembe veszi a nemzeti sajátosságokat és feltételeket.” Ezután megint előveszik a régi „vesszőparipát”: „engesztelhetetlen küzdelem a burzsoá ideológia ellen”. Különösen a művészetek terén lovalgálják meg oly gyakran ezt a vesszőparipát, a dogmák védelmében.

A pozsonyi nyilatkozat azonban jól elkanyarodott a varsói levéltől, amely kísértetiesen emlékeztet a sztalin 48-ra. A varsói levél beavatkozást hirdetett: „Véleményünk szerint a Csehszlovákiában kialakult helyzet veszélybe hozta az ország szocialista alapjait, ami a többi szocialista ország létérdekét is fenyegeti.” A levél az „egészséges erőkhöz” fordul: „Tudjuk, hogy Csehszlovákiában vannak alkalmas erők...” Mindez szerencsére kimaradt a nyilatkozatból.

Két héttel ezelőtt nem az „elvtársi megvitatást” helyezték előtérbe. Jóllehet a pozsonyi nyilatkozat kompromisszum, mégis a józan ész győzelmét hirdeti. Felkísért még a varsói levél mögött rejlő szándék, azonban Dubček és teamje kemény helytállással megvédte hadállásait. A külső nyomás az ellenkezőjét váltotta ki annak, amiben a varsói ötök reménykedtek: a különböző árnyalatú konzervatívok és sztalinisták is meghátráltak az általános népi összefogás miatt.

Nem gyáva föllélegzés suhant át az országon, de megkönnyebbültek az emberek. A lelkek mélyén mégis felvetődik a pesszimista kérdés: mi történt tulajdonképpen Pozsonyban?

Augusztus 4., vasárnap

Utcai tüntetés zaja ugraszt ki az ágyból. Az ablakon át lépek ki a szálloda teraszára. Kis csoport fiatal vonul a kora reggeli órákban a néptelen úttesten. Odébb, a Rude Pravo szerkesztősége előtt megállnak, és zászlóikat, felirataikat emelgetve skandálnak. A teraszon három román nő tűnt fel. Kezüikkel hálóruhájukat fogták össze, nehogy kibuggyanjon keblük, és inkább ijedten, mint kíváncsian kérdezték: — Mit kiabálnak?

A felérkező hangokból csak a „Bratislava” szót vettem ki, azután jól értettem: „At žije (éljen) Tito!” Ezt lefordítottam a románoknak, amiktől láthatóan megnyugodtak, és visszabújtak szobájukba.

Délelőtt menetekkel találkoztam. Kisebb gyülekezetek verődtek össze az utcákon. A Vencel téren egy idős néni kézzel írott cédulát nyomott a kezembe: „Nagygyűlés 14 órakor az Óvárosi téren.” Telefonálok, és a fülkén felirat: „A teljes igazságot akarjuk tudni a pozsonyi megállapodásról!”

Napsütéses vasárnap van. Most értem meg, miért nevezik Prágát aranyvárosnak: az ódon palotasorok patinás faláról aranylóan verődik vissza a napfény.

A tíz évszázados város legszebb tere az Óvárosi tér. A két tornyú Tyn templom, a gót városháza, reneszánsz és barokk paloták keretezik a teret, amelynek közepén Husz János emlékműve áll. A gótikus városháza az egyetlen romos épület Prágában. A palota egyik szárnyát a németek robbantották fel kivonulásuk előtt, és a csehek meghagyták az üszkös kőfalakat, hogy emlékeztessenek a megszállásra.

Az utóbbi hetekben a Hyde Park szokásai költöztek az Óvárosi térre: mint a londoni parkban, szónokok bukkanak fel, kis embercsoportok fogják körül őket, és hegyezett fülekkel, az angolokhoz hasonló hidegvérrel és türelemmel hallgatják az agitálót. Élvezik a gyülekezési jog rendőrségmentes gyakorlását. A gyülekezések heveskedés nélkül, mondhatni, kedélyesen vitatkozó, hangulatos kis csoportokká alakulnak. Mindennapos jelenség ez az Óvárosi téren meg a Příkopén, a néhai vársáncról elnevezett forgalmas sugárúton.

Kora délután néhány ezren gyűltek össze Husz mester szobránál. A magiszter bronzfeje mellett egy táblát tartanak: „Pozsony?” A gyülekezet feleletet vár a kérdésre.

A pozsonyi nyilatkozat szövegéből agyonhangoztatott hittételek, évek óta zsinatolt dogmák hangzanak a gondolkozásra érett néphez. Husz János népéhez.

A Dikobraz éjclap utóbbi számának címlapján Husz látható: a máglyán égetik el, és a megégetetéséről szóló ítéletet öt teológiai doktori tógába öitözött bíró mondja ki.

A konstanzi zsinat sok eltévelyedéssel és eretnekséggel vádolta Johan Hussus Boemust. Követelték tőle, ismerje el, hogy a pápa az egyház feje, hogy a bíbornoki kar az egyház teste, amelynek feltétel nélküli engedelmességgel tartozik. A zsinat rá akarta sütni Huszra, hogy úrvacsora dolgában tagadja az átlényegülést.

Husz mester viszont vallotta, hogy a pápának nem hadak indítása a feladata, hanem az, hogy az ellenségeiért is imádkozzék, követelte, hogy a tételeiről tárgyaljanak, és nem volt hajlandó bizonyítás nélkül elfogadni állításainak elítélését. Tiltakozott, hogy olyan dolgok visszavonására kényszerítik, amelyeket sose hirdetett; követelte, hogy Csehországnak egyházi téren ugyanolyan jogai legyenek, mint más államnak.

Eretnekséggel, a hittételek revizionizmusával, vádolták ezért Husz mestert. A zsinat elé azonban csak akkor állították, amikor tanai veszélyeztették a királyok és a földesurak pozícióit, amikor félni kezdtek, hogy a prágai Betlehem templom prédikátorának példamutatása elterjedhet. Azért vetették máglyára, mert a szószékről a birtokosok népnépszerűsége ellen dörgött, az egyházi birtok felosztását követelte. Követői, a taborítók, már a jobbagység eltörléséért és a köztársasági államrendért harcoltak.

Öt és fél évszázad távlatából aktuálisan kísért fel Husz emléke.

Németh László Husz János drámája politikai színezetű tapsvihart váltana ki, mert azt mondatja főszereplőjével: „A világnak látnia kell, hogy nem újítók vagyunk, sőt épp az Írás betűje s a nagy doktorok tanítása az, amivel a nagy, a lélektelen testbe, a kereszténységbe lelket akarunk vinni.”

Sztalin már halott volt, de Rákosi Mátyásék leparancsolták a színpadról Németh László Galilei drámáját, mert az inkvizíció római pa-

lotájában üléselő bíbornoki kar vészesen emlékeztetett a Tájékoztató Irodára...

A pozsonyi ésszerű megegyezésig Dubček is eretnekvezér, haeresiarcha volt, csakúgy, mint Husz.

A szobor alatt bizonyoságot keres a tömeg, mert Csehszlovákiában mindenki attól tart, hogy a nyilatkozat mellett titkos egyezményeket is aláírtak.

Aleksander Dubček első titkár esti televíziós beszéde oszlatta el a félelmeket:

— Teljes nyíltsággal kijelentem, hogy, akárcsak az ágcsernyői tárgyalás után, most sincs ok semmi aggodalomra függetlenségünket illetően. — A képernyőről ránk tekintő komoly arcú ember meggyőző szavakkal fejezte be beszédét: — „Rövid beszédemben azt akartam önöknek mondani, hogy a CSKP Központi Bizottságának elnöksége teljesítette a feladatot, amellyel a Központi Bizottság és önök valamennyien megbízták, hogy a tanácskozás eredménye rendkívül előnyös a nemzetközi kommunista mozgalom fejlődésére. Biztosítani kívántam önöket arról, hogy a közzétett nyilatkozaton kívül semmi más határozatot nem fogadtunk el, és ezért az aggodalmak teljesen alaptalanok. A nemzetközi együttműködés a CSKP és a többi kommunista párt között tág teret nyit demokratizálódási folyamatunkhoz, és határozottan folytatjuk január utáni utunkat.”

Augusztus 5., hétfő

Többször jártam Prágában, mindig egy-két napra érkeztem, reggeltől estig tartó tárgyalásokra. A városból annyit láttam, mint az amerikai turisták Európából: mindenfelé élvezettek, betekintettem múzeumokba, templomokba, hogy elmondhassam, ezt is láttam, ott is jártam. Ezúttal sem lesz időm kószálni a Mala stranán, sem ódöngeni a Moldva partján. Megint futó benyomásokkal, pillanatfelvételekkel távozom a városból.

A Vencel teret feltúrták, földalatti vasutat vagy aluljárót építenek. Megállok egy kenyérbolt előtt, és hirtelenében húszféle péksüteményt számolok össze. A kirakatok teltek, a választék kielégítő, úgy látom, nincs sok hiánycikk. Az utcai gyümölcsárusok apró, csúnya szilvát és őszibarackot kínálnak; az élelmiszerboltok viszont zsúfolásig teltek. A jabloneci ékszerek üveges fényüket csillogtatják a kirakatokban, a hírneves cseh kristály eltűnt, elcipelik a turisták.

Meglep a nagy idegenforgalom, azelőtt sose láttam ennyi külföldi rendszámú kocsit.

A téren egymáshoz kapcsolt két villamoskocsiban lakodalmas menet. A menyasszony fátyla kileng a nyitott oldalú villamosból.

Ma végre eljutottam nagykövetségünkre, a Mostecka, a Híd utcába. A gyönyörű barokk palotát Kaunitz herceg építtette, Jugoszlávia a román Máriától kapta hozományba. A nagykövet titkárnője panasolja, hogy rossz a szobák beosztása. A falakon hirtelenében öt édeskés Vlaho Bukovac-képet számlálok össze. A manierizmus remekei. Bukovac felkapott, divatos arcképfestő volt, a század elején Prágában tanított, ezért kerülhetett ide ennyi festménye.

Barokk fotelekben ülünk, fölöttünk a stukatúros mennyezetten mozog és cseng a nagy kristálycsillár, valaki lépdel felettünk az emeleten.

A követségen semmi pontosat nem tudnak arról, mikor érkezik Tito Prágába. Jövetelét a múlt hétre tervezték, de többszöri halasztást szenvedett, a vártnál jóval tovább elhúzódó ágcsernyői tanácskozás miatt. A látogatás jelentősége és jellege is megváltozott a pozsonyi hatos találkozó után. Rádiógramok futnak Prága és Brioni között.

A titkárnő egy halom levelet tesz elém: egyének és intézmények ákombákkal és szép margóval írt köszönő és köszöntő levelei Jugoszláviának és Titónak, a kiállításért, a támogatásért.

A Hradzsín közel van, néhány kanyargó, meredek utcácskát kell csak megmászni. Odébb van a Julius Fučík park, ahol most magyarazzák Prága pártaktívájának, hatezer embernek, a pozsonyi nyilatkozatot. A Nemzeti Front országszerte előadások sorozatát tervezi: mindenkinek tudnia kell, milyen küzdelmet kellett vívni a januárban megkezdett demokratikus folyamat megőrzéséért. A pozsonyi megállapodás Prokurstész-ágyba kényszerítette a reformot, feltehetően lelassítja a folyamatokat, de a vezetőség, minden jel szerint, folytatja a megkezdett utat. Nem hátrálhat meg, mert elvesztené a nép támogatását.

Hangjában keserőséggel meséli S., hogy az utóbbi években a kis kaliberű Novotny csak a kényszer eszközeivel tartotta fenn magát, lejáratva a rendszert és a szocializmus eszméjét.

Tudom S.-ről, hogy távoznia kellett igazgatói posztjáról, mert társágban, kissé ittas fejjel, becsmérelte Novotnyt. Helyébe Novotny fiát ültették, akiről S. azt meséli, hogy közvagyonot képező tárgyakat hordatott elegáns magánvillájába, megtartott a hadseregtől kölcsönkért Mercedes kocsit stb. Vég nélkül sorolja a becstelenségeket, a törvényt-szegéseket.

A szállodában felkeresett P. a külügyminisztériumból, és kivitt Barandovba. Este van, és a vendéglő teraszáról már nem látni a hegy alatt elfolyó Moldvát. Csak néha figyelmeztet a csehek nemzeti folyójára egy vontatógőzös dudája.

P. rávesz, hogy egy tompuszt, egy havannai szivart tegyek a számba. — Ezzel fizet Kuba gépeinkért — mondja. — Tudja, hogy 800 millió dollár kintlevőségünk van a szocialista országokban? — kérdi. Jugoszlávia és Csehszlovákia gazdasági együttműködésének nagy lehetőségeiről beszél, a közös megjelenést szorgalmazza harmadik piacokon.

Körülöttünk egymásba feledkezett párok táncolnak, a pincér román bort tölt a pohárba. P. témáról témára siklik. — Az ország menthetetlenül tovább sülyedt volna, ha nem következik be január, ha nem hozták volna meg az áprilisi akcióprogramot. Őszintén mondom — folytatja —, nálunk majdnem befellegzett a kommunizmusnak. Az emberek apatikusak voltak, a gyárakban lazsáltak. Most viszont, mint varázsvessző érintésére, mindenki a párt felé fordult. Megint vonzó az eszme, és Dubčekék vonzóvá tették az életet is. A konzervatív falu is a párttól várja a megújulást. Ha hiszi, ha nem, a szovjet nyomás, ha elkésérette is az embereket, de közelebb hozta őket a párthoz.

— Ötvenéves történelmünk folyamán sose volt nagyobb egység az országban, a csehek és szlovákok, és a kisebbségek között. Mondok valami meglepőbbet — mondja vidáman P. — Napok alatt több, mint egymillióan írták alá a Literarni Listyben megjelent szöveget az Ágcsernyőn tárgyaló küldöttek buzdítására. Nos, az utcai asztalokra ki-

tett listákat nemcsak polgáraink írták alá. Látnia kellett volna, milyen élvezettel iratkoztak fel a lengyel és a keletnémet turisták.

Dubček nemcsak Csehszlovákia népeinek a szívébe költözött be, de bevonult madame Tussaud világhírességei közé, a viaszbábuk múzeumába — olvasom a Večerni Prahában.

Augusztus 6., kedd

A lapok közlik, hogy Szergej Scsemenko hadseregtábornokot nevezték ki a Varsói Szerződés csapatainak vezérkari főnökévé, Kazakovot „egészségi okokból, kérésére felmentették”. Újabb jel, hogy feltámasztják a sztalinistákat.

Scsemenko Sztalin utolsó nagy műperében, az „orvosok pörében” szerepelt. Nem mint vádlott, hanem mint a „fehérbe öltözött gyilkosok” leendő áldozata. Sztalin halála után két ranggal lefokozták a hamis tanút, és elsüllyesztették a végtelen tajga valamelyik katonai körzetében. Most megint előkelő szerepet kapott.

Tegnap arról érkezett hír, hogy meghalt Rokoszovszkij marsall, a sztalingrádi hős, a szovjet hadvezérek talán legvonzóbb személyisége, de akit szatrapa minőségben Sztalin lengyel hadügyminiszternek nevezett ki 1949-ben, amikor Gomulka börtönbe csukatta. A lengyel egyenruhába bújtatott orosz tiszt akkoriban lengyelesen „w”-vel írta nevét, de minden visszalengyeledési kísérlete ellenére sem sajnálta, amikor a rácsok mögül szabadult Gomulka 1956-ban hazaküldte. Sztalin a hűbéri korra emlékeztető eszközökkel kormányozta birodalmát, nemcsak a Szovjetuniót. Sem ő, sem utódai nem találtak kellő, korszerű intézményeket arra, hogy szabad közösségbe tömörítsék a független szocialista országokat. Mint a középkori uralkodók, akik vazallus grófokra bízta tartományait, úgy tartotta és kezelte Sztalin Rákosi Mátyásait a szocialista országokban, amelyet a vörös hadsereg szabadított fel.

A hűbéri viszonyokban valóban jártas volt Sztalin. Erről tanúskodik a következő eset: egy nála járt jugoszláv küldöttségnek mesélte, néhány hónappal a tájékoztatóirodás viszály kirobbanása előtt. — Ha a cárok nem tudtak megegyezni a zsákmány felosztásában — magyarázta —, a leggyöngébb hűbérúrnak osztották ki a vitás területet, hogy kellő pillanatban könnyebben vegyék vissza tőle.

A varsói találkozó, a varsói levél vészesen emlékeztetett a Tájékoztató Iroda módszerére. Dubčekék is megtagadták a Canossa-jarást, nem hajtották fejüket a sztalini típusú vazallusi igába.

A sztalinista tábornok előléptetését ellenben a desztalinizációs folyamat veszteséglistájára kell írni.

Augusztus 7., szerda

A Nemzetközi Újságíró Egyesületben jártam, a Párizsi utcában, ahol jól értesült elvtársak beszéltek a gazdasági reformról. A cseh üzleti szellemre jellemzően, pénzért vették meg propagandaanyagukat.

Obakar Šik és gazdasági vezérkara bejárták a világot. Minden tapasztalatot feljegyeztek, és leszűrték belőlük a számukra megfelelőt —

mondja C. Olcsóbbá akarják tenni az államigazgatást, és kifizetődővé a termelést. A gazdasági irányításból eltávolítják a bürokráciát és a gazdaságon túli felfogásokat. Szakemberek törzskaraival kívánják irányítani a döntésben eddig lefokozott vállalatokat. Munkástanácsokat hoznak létre, amelyek a vállalati politikát vezetik.

Nem takargatták, hogy az ország gazdasági helyzete súlyos, amit a korábbi vezetőség állhatatosan leplezett. Külföldi kölcsönökről beszélnek, amelyek nélkül nem tudják szanálni a helyzetet.

Mindenki bizakodó, ám cseh módszerességgel és kitartásukra jellemzően nem várnak gyors sikert. Legalább ötévi kemény munkára van szükség, mondják, hogy kilábaljanak a gazdasági kátyúból.

Nincs tetemrehívás, nem hánytorgatják fel a felelősséget a múlt hibáiért, habár a gyárakban követelték a kivizsgálását, ki hibás azért, hogy egészségtelenül túlméretezték az acéltermelést és a gépgyártást.

A szovjet sajtó az utóbbi napokban nemcsak politikai és ideológiai, hanem gazdasági eltévelyedéssel is vádolja Csehszlovákiát. Számadatokkal igazolja, mennyire függ a testvérország a szovjet olajszállításoktól, vasércről. Figyelmeztet a Nyugattal való kereskedelem veszélyére, a tőkés piac hullámnzására, a monetáris csapdákra, sőt a Szuzei-csatorna lezárásával előidézett olajárak emelkedésére is.

— Arról nem írnak — panaszolja C. —, hogy gyáriparunkat az ő szükségleteikhez kellett igazítanunk, és korszerűsítés helyett, sorozatgyártás helyett egyes gyártógépeket készített iparunk, fellebbezhetetlen megrendeléseik kielégítésére.

A csehszlovák gazdasági válság is a politikai függőség funkciója. A világ iparilag egyik legfejlettebb országát szintjén aluli minta szerint kormányozták, és lefokozták Európa egyik legrégebb munkásosztályát.

Augusztus 8., csütörtök

A központi pártlap, a Rude Pravo kivételével, amely csak rövid hírből jelenti Tito elnök holnapi érkezését, a többi lap bőven és lelkesedve ír. A biztonsági intézkedések elvetésével közlik a lapok a várva várt vendég útvonalát a ruzynai repülőtérről a Hradzsinig. Ezúttal nem lesznek kivonultatott kollektívák, sem az út mentén felállított iskolásgyermekek. Titót azok fogják ünnepegni, akik szívből várják. Ezekkel közlik a lapok, hol láthatják a jugoszláv elnököt, mert a látogatás programja semmilyen nyilvános megjelenést, semmilyen tömeggyűlést nem lát elő.

Ezt magyarázom L. kartársnak, aki öltözködésben és magatartásban olyan hangsúlyozottan és tipikusan angol, hogy már nem hat angolnak.

Igyekszem meggyőzni, hogy amilyen kívánatos volt elnökünk látogatása a csehszlovák vezetés számára, olyan problémává vált Pozsony után. A közhangulat követeli Titót, a vezetők pedig félnek attól, ne hogy Moszkvában ellentüntetésnek tekintsék a lelkesedést.

L. keleti specialista, főleg Jugoszláviára szakosította magát. Elismeri, hogy az angol lapok késéssel vették tudomásul a szovjet egységek kivonulását, és tévesen értékelték jelentőségét. Felhívja figyelmem főszerkesztője, C. cikkére, aki Brezsnyev közeli bukását jósolja.

— Hruscsovot — mondja — a kubai balsiker miatt vonultatták le a politika színpadjáról. Brezsnyevnek is mennie kell Pozsony után.

Eltérnek véleményeink. Hruscsov lefokozásának valódi okát máshol keresem. A kubai kivonulás az érdekövezetek felosztásáról tanúskodik. Hruscsov Nyugat-Berlinben, Kubán is megpróbált áttörni, aztán visszavonulásra kényszerült, a két nagyhatalom — nem tudni, mennyire ki-mondott, mennyire hallgatólagos — világfelosztási határa mögé. Nem a Camp Davidban tartott találkozó volt Hruscsov tehertétele, lecsúszását azzal magyarázhatjuk, hogy a XX. kongresszus után nem tudta következetesen folytatni a desztalinizációt. Nem tudott elég erőt, embert felsorakoztatni maga mellett.

Nem fejttem ki végig gondolatomat, hisz magam sem vagyok mindenben meggyőződve helyességéről. A most már nagyon öreg madame Tabouis-ra gondolok, aki minden zárt ajtó mögött folyó tárgyalásról „tudott”, és beszámolt róluk az Oeuvre-ben, ami perzse nem volt több okos, logikus következtetésnél. Ki tudja, mi zajlik a Kreml vastos falai mögött?

Augusztus 9., péntek

Felejthetetlen nap marad. A dátumot sem felejttem el, mert születésnapomon történt. Úgy elszorult a tonkom, mint sok ezer prágainak. Könnyfátyolos szemmel láttam öregeket és fiatalokat sírni az örömtől, a meghatódottságtól, amikor Titót köszöntötték a prágai repülőtéren.

Már az is megható volt, ahogyan a városból gyalogszerrel igyekeztek a prágaiak a tizenkét kilométerre fekvő repülőtérré. Láttam a felvonuló muzeális autókat, a kimustrált kocsikat, amelyeket csak a csehek műszaki hozzáértése tehetett gurulókká.

Egy ismeretlen férfi még délelőtt a kezembe nyomott az utcán egy kis jugoszláv zászlót. Autóikra köszöntő feliratokat pingáltak, mások házi készítésű feliratokat hordoztak, és vállukon cipelték gyermekeiket, hogy azok is lássák Titót. Régi, hagyományos és új szeretet hívta az embereket az utcára, hogy megköszönjék Tito határozott kiállítását nyuguk mellett.

Prágaiak mondták, hogy felszabadulásuk óta nem láttak ilyen önfeledt és tömeges ünneplést.

A Hradzsín kapuit benyomta a tömeg, a Mátyás-kapun benyomult a várpalota udvarába, majd tovább a belső díszterre, ahonnan nem mozdultak addig, amíg Tito ki nem lépett a balkonra — ahonnan a csehszlovák köztársaság megválasztott elnökei köszöntik népüket.

Lefényképeztem egy nagyon öreg házaspárt: a néni ernyőt tartott a szitáló esőben férje fölé, aki egy kis színházi látcsövön igyekezett jobban látni Titót, de minduntalan lekapta a szeméről, mert zsebken-dővel kellett törülgetnie a szemét.

Augusztus 10., szombat

Tegnap este óta tárgyal a két küldöttség. A Hradzsinban a délutáni órákig folytatódtak a megbeszélések. Tito és Dubček, majd Mijalko Todorović és Oldrich Černik beszéltek. A tárgyaló felek politikájukat, a tervezett és gyakorolt társadalmi reformjukat tárták fel egymás előtt. Nem bírálták sem egymást, sem másokat. Amint értesültem, a nézetek nagyvonalúsága, a helyzetek és az erővonalak tárgyilagos felmérése és értékelése meggyőző hatást gyakorolt mindkét félre.

Sötétedett már, amikor a Hradzsin díszlépcsőjén bevonult az újságíróhad Tito elnök sajtóértekezletére. Több, mint egy óráig válaszolt elnökünk a kérdésekre. A jugoszláv újságírók ezúttal megértéssel átengedték a porondot csehszlovák kartársaiknak.

Osszegezem észrevételeimet: Tito következetesen a mérséklet hangján szólt; didaktikusnak szánta válaszait a sajtóról, az „építő jellegű” bírálatról beszélt; személyi súlyával alátámasztotta a pozsonyi nyilatkozatot; kidomborította a népek jogát a sajátos szocialista fejlődésre.

A sajtó ma adott hírt a CSKP Központi Bizottságában tegnap tartott sajtóértekezletről, amely kötelezővé tette, hogy az ország népeinek és nemzetiségeinek nyelvén megjelentessék a párt alapszabály-javaslatát.

„Az alapszabályok egyik legfőbb elve — olvassuk — szorosan összefügg a pártban és a társadalomban végbemenő demokratizálási folyamattal, sőt azon alapszik a kisebbség jogának az elismerése az ellentétes véleményre. A múlt tapasztalatain okulva a véleménykülönbség ezentúl nem tekinthető pártellenes vagy frakciós megnyilvánulásnak... Ugyanakkor természetesen, hogy a többségtől eltérő véleményt hirdetők is, ha jogukban áll is ragaszkodniuk meggyőződésükhöz, amellyel bármikor ismételten felléphetnek — kötelesek teljesíteni az elfogadott határozatokat.”

A pártdemokráciának ez a nagy horderejű tétele lehet, hogy a csehszlovák megújítási folyamat próbaköve lesz. Ha nem zúdítanak elene támadást, az annak lesz az ismérve, hogy nyugodtan folytathatják országépítésüket. Ellenkező esetben...

Dubčekék időnaptára augusztus 26-ára irányozta elő a szlovák pártkongresszust, szeptember 9-ére a CSKP kongresszusát. Rossz emlékmű hasonlat tör fel bennem: a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága 1948. május 25-én jelentette be V. kongresszusának megtartását. Június 28-án megjelent a Tájékoztató Iroda határozata.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1945 UTÁN

AZ ÖTVENES ÉVEKTŐL MAIG

BORI IMRE

AZ ÖTVENES ÉVEK

JELLEGZETESSÉGEI. A jugoszláviai magyar irodalom rövid, a két világháború közötti „szociális irodalomból” kinőtt, a szocialista realizmussal rokon szakaszát egy majd tíz esztendeig tartó átmeneti időszak követte, amelyet egy új írói nemzedék fellépte éppen úgy jellemez, mint az a tény, hogy ez az időszak az irodalmi békés koegzisztencia évtizede volt — a szellemnek egy langyos, szélsőségektől és megosztottságtól idegenkedő ismérveivel. A jelentkező és kopogató kezdeményezéseket tehát feltáplálni és kiteljesíteni nem tudta ez az irodalmi alakulási szakasz: nem annyira eredményei, mint inkább erőtlenségei jellemzik elsősorban, s csupán a korszak végén, s már a hatvanas évek elején kezdődött pezsgőbb és aktívabb törekvéseket mutató periódusa.

A negyvenes évek végén kopogató intézményesítési kísérletek közül egyedül a *Híd* című folyóirat maradt életképes, viszont az 1952-ben alapított Magyar Irodalmi Társaság, és a szellemi hagyományok ápolását, a magyar nyelvű kultúrtevékenységet affirmálni akaró Ünnepi Játékok eszméje már az indulás után elhalt, a könyvkiadás pedig egyenesen válságos éveit élte. Volt olyan esztendő is, amikor egyetlen vajdasági magyar író könyve nem jelent meg. Jellegzetes újság- és folyóirat-irodalommá vált tehát ismét a jugoszláviai magyar irodalom, következképpen a kis lélegzetű műfajok uralma folytatódott, míg a nagyobb koncepciók és vállalkozások elmaradtak, s nem akadt olyan eszme sem, amely a figyelem középpontjába kerülve a korszak szellemiségére rányomta volna bélyegét.

A jugoszláviai magyar irodalom tehát ebben az időszakban a jugoszláv szellemi élet általános képletétől eltérő vonásokat mutat, s lényegében amazzal ellentétes irányú folyamatok kezdetét rögzíthetjük: nem gazdagodása és kilombosodása, hanem elszegényedése következett be. Alapjában véve irodalmunk adminisztratív korszaka élt tovább, s nem véletlen, hogy a *Hídat* is még évekig politikus-szerkesztők irányították, kiknek normái a megváltozott szellemi klímát nem véve tudomásul, mintegy a változásoktól idegenkedve, a negyvenes évek végén kialakult vonások konzerválására ösztönöztek, s az új eszmék érvényre jutását hátráltatták. Tünetértékű tehát, hogy a *Híd*ban nem irodalmi csatározások folytak, hanem az egyetlen nagyobb arányú vita 1848 értelmezése körül zajlott le.

Annak a szellemi pezsgésnek és lendületnek, amelyet Jugoszlávia népeinek irodalma abban az időben mutatott, irodalmunkban alig látjuk nyomát, írónk nem vették ki részüket abból az országos méretű vitából sem, amely a realizmus és modernizmus kérdései körül folyt és a jugoszláv szellemi élet polarizálódásához, határozott és egyértelműbb rétegződéséhez vezetett. Irodalmunkban tehát megkésvé és erőteljűn érvényesültek a jugoszláv szellemi életre ható eszmék és törekvések, aminek következtében a termékenység zsílipjei sem nyílhattak meg, s csak az évtized második felében vált világossá, hogy az írók irodalmi feladatainknak élhetnek és hogy elsősorban esztétikai minősítésük a mérvadó. Lényegében talajtalanságával küzdött akkoriban, és egy jellegzetes légszomj fojtogatta, hiszen általános társadalmi síkon, országos méretben megsemmisült ugyan az a szellemi talaj, amit a szocialista realista művészetszemlélet képezett, s érvényét veszítette az a feladatkör is, amely ebből az irodalom felfogásból adódott, ugyanakkor nem vívott ki magának újabb feladatkört, s nem találta meg helyét a kialakult új társadalmi-szellemi égbolt alatt sem. Mert érezte ugyan ösztöneiben, hogy új utakra kell térnie, hiszen a belgrádi és zágrábi irodalmi példák erre figyelmeztettek, ezt sugallták a politikai élet tendenciái is, hiszen az ötvenes évek végén már párthatározat határozta el magát a művészeti kérdésektől, az irodalmat egyértelműen az esztétika szférájába utalva. Szervezettsége, irányítottságának szelleme viszont ellentmondott ennek, annál is inkább, mert a szocialista realista irodalomszemlélettel gyökeres szakítása sem játszódott le, a Tájékoztató Iroda határozata után beállt helyzetből pedig csak a politikai, de nem a szellemi konzekvenciákat vonta le. Lényegében tehát a kizárólagosság elve élt benne tovább minden téren, így a hagyományokhoz való viszonyában is. Tovább élt például a háború előtti *Hid*-hoz kapcsolódó mítosz, a *Kalangya* megítélésében az örökölt előítéletek dandárja — a hátráltató, elszegényítő tendenciák összetevőiként, ugyanakkor pedig társadalmi kritikájának is kicsorbult az éle a korszakra hagyományozódott szemléletmód miatt, s a jugoszláviai magyar irodalomra a félmegoldások vállalását kényszerítette. Tünetértékű éppen ezért ma már, hogy csak a hatvanas években ébredhetett helyzetének és feladatainak tudatára, s az elkötelezett író fogalmában keresett eszményére.

Az elmulasztott lehetőségek évtizede volt tehát az ötvenes éveké: az adminisztratív irányítás megakadályozta, hogy az író a kritika jogával éljen, ugyanakkor az esztétikai kritériumok eluralkodását is gátolta a kiegyenlítődés, a koegzisztencia elvének hirdetésével, a polarizációs folyamatok háttérbe szorításával, az írói csoportosulások kialakulásának hátráltatásával. Lehetőségeit tekintve a jugoszláviai magyar irodalom egyik virágzó korszaka revelálódott ebben az időszakban, különösen ha a fellépett írói nemzedék tehetségét tekintjük, megvalósulásaiban, általános szellemiségében ugyanakkor egyik mélypontját, sőt: holtpontját hozta az a tíz esztendő, hiszen sem az ötvenes évek kezdetén újra megszólaló idősebb írónemzedék, sem az ugyanebben az időszakban fellépő fiatalok vitorlájukat nem feszíthették az előreröpítő szeleknek, s így sem kibontakozni, sem kiteljesedni az ekkoriban fel-tűnő törekvések valójában nem tudtak.

A korszakot meghatározó jegyek között kell számon tartanunk azt a tényt, hogy a jugoszláviai magyar irodalom az ötvenes években a ma-

gyarországi magyar irodalommal semmiféle kapcsolatot nem tartott fenn, s a világirodalom felé megnyílt lehetőségeit sem kamatoztatta jelentősebb mértékben, mint ahogy a jugoszláv irodalom új jelenségeit is inkább csak tudomásul vette, mint gyakorlati lehetőségeit latolgatta, aminek következtében a beltenyészet jellegzetességei uralkodtak el benne: a termékenyítő eszmék hatásai ritkán érvényesültek, lényegében hagyománytalanul és kapcsolatok nélkül alakult, viszont a negyvenes évek irodalmát sem vihette tovább, hiszen ennek az irodalomnak és irodalmiságnak társadalmi és világszemléleti feltételei országos viszonylatban már nem léteztek, s a fiatal írónemzedék is mintegy ennek az irodalmi képletnek a tagadásával indult 1950-ben, de az idősebb és most újra megszólaló írók sem ott folytatták működésüket, ahol 1944-ben abbahagyták.

Bonyolult és ellentmondásos öszskép, ugyanakkor ki nem teljesedetttség jellemezte tehát az ötvenes évek elején új szakaszába lépő jugoszláviai magyar irodalmat. A politikai-társadalmi élet új útjai, amelyeket a Tájékoztató Iroda határozatát követő feszültség éppen úgy jellemzett, mint a nyugati kultúrák felé szabaddá lett utak irodalmunkat is érintették, ha gyökeresen nem is befolyásolhatták, mint például a Franz Kafka, a Faulkner neve jelezte törekvések, vagy a dekadencia fogalmának revíziójával kapott új világirodalmi távlatok. Éppen ezért az ilyen nyomokra a jugoszláviai magyar irodalomban ekkoriban csak áttételekben bukkanhatunk, úgyhogy az irodalmunkat ért ráhatások közvetlen körében nem is emlegethetjük őket.

Tagadhatatlan azonban, hogy a modern jugoszláviai magyar irodalom eszméje, megteremtésének igénye az ötvenes években alakuló irodalomban is élt, amelyet azonban ekkoriban nem sikerült irodalompolitikailag érvényesíteni, uralomra segíteni, általános elvvé tenni, részben maguknak az íróknak az erőtlensége és határozatlansága, részben a tapasztalt ellenállás, nem kis mértékben pedig a vajdasági „lassú fejlődés” miatt. A szellemi élet adminisztratív irányítottóságának emlékeként ugyanis irodalompolitikánk az új eszmék és törekvések iránt fokozott bizalmatlansággal viseltetett, s csak akkor engedett fel az ilyenekkel szemben, amikor azok Belgrád vagy Zágráb irodalmi életében diadalmaskodtak, amikor valamilyen formában már „hivatalossá” váltak. Irodalmunknak éppen ezért le kellett mondania az új eszméknek azokról a helyzeti energiáiról, amelyek alakulását, gyorsabb életét elősegíthették volna, le kellett mondania a közvetlen eszmei harcok termékenyítő befolyásáról is, és meg kellett elégednie a kész eredmények átvételével, az utánmondás lehetőségével élve csupán, következképpen a maga lehetőségeinek kibontakoztatásában is gátakba ütközött s félmegoldásokra kényszerült. Az írói pályaképek rajzán tapasztalható torzabb vonások, az alakulási görbén látható megnyúltság és a lassúságot reveláló jelek ebből a tényből magyarázhatók.

Az ötvenes évek jugoszláviai magyar irodalmát az általános eszmei-esztétikai jellegzetességeken túl a következő szemmel látható tényezők befolyásolták: erre az időszakra esett azoknak az íróknak újbóli megszólalása, akik a háború előtt nem tartoztak szorosban a *Híd*, illetve a „szociális irodalom” táborába (Szirmai Károly, Börcsök Erzsébet például), általában pedig az idősebb írónemzedék produktivitásának a tetőzése (Debreczeni József, Herceg János, Majtényi Mihály), illetve

válságba jutásuk kezdete (Laták István, Lőrincz Péter), különösen pedig egy fiatal, az iskola padjaiból éppen kikerült írónemzedék fellépte.

Két hullámban érkeztek ezek a háború utáni fiatalok: idősebbjei már a *Téglák, barázdák* című 1947-es antológiában is szerepeltek, illetve a negyvenes évek végén már a *Híd* közölte műveiket, a fiatalabbak pedig 1950—1951-ben léptek fel, viszont csak 1953 után jelentek meg első kötetük. Pályájuk azonban nem meredeken ívelt felfelé, úgyhogy valójában csak a hatvanas évek megváltozott szellemi légkörében bontakozhatott ki tehetségük, s csak ekkor kerültek a jugoszláviai magyar irodalom élvonalába is.

Ennek az írónemzedéknek nem kisebb szerep jutott, mint az, hogy a jugoszláviai magyar irodalom adminisztratív korszakát lezárva az irodalmat közelebb vigye a vajdasági élet konkrét kérdéseire, s Vajdaság „felfedezésének” meghirdetésével (jellemző, hogy a *Híd* új sorozata 1956-ban ilyen programmal indult!) ne eszményített képeket, hanem valóságos életjelenségeket vegyen szemügyre, másfelől pedig igényességével és esztétikai szenzibilitásával az emberi élet hétköznapjainak rajzaiban ezeknek a hétköznapoknak esztétikai jellegű kritikáját adja, s irodalmunkat az individualizáció irányába vigye tovább, tagadva mind a régi *Híd* és munkatársainak „kollektív” szellemét, mind a *Kalangyá*-ban egykor érvényesült „kisebbségi” magatartást és szemléletet. A fentebb jelzett okok és körülmények azonban ezeket a szándékokat kiteljesedni nem engedték, s a lendületes kezdés után (melyet a *Híd* 1950. áprilisi, ún. ifjúsági száma formálisan is meghirdetett), nemcsak megtorpant ez a nemzedék, hanem alapjában véve lemondott kritikai igényeinek érvényesítéséről is, aminek következtében társadalmi és esztétikai szemléletének krédóját sem tudta világlátássá transzformálni teljes mértékben, s ezért félmegoldásokkal kényszerült megelégedni, s nem tudta a jugoszláv irodalmat oly intenzíven átható modernista törekvésekből sem az éltető nedveket felszívni. Indulásának idején már így maradt ez a nemzedék hosszú ideig, jellemzően, a félúton a hagyományok és a szocialista realizmus, valamint a modernista törekvések között.

A **KÖLTÉSZET**. A negyvenes évek végén bekövetkezett társadalmi és szellemi változások sugallatait a jugoszláviai magyar irodalomban a költészet érzékelt és fejezte ki elsősorban. Már Debreczeni József kötete, a *Tündöklő tájon*, a míveségnek, az intim témáknak a létjogosultságát hirdette, s nyelvi igényével ez a verseskönyv jelentős hatást gyakorolt, pusztán létezésével pedig az addig oly nagyon háttérbe szorult esztétikai vonatkozások szükségességét példázta. De erre ösztönöztek a hagyományok is, amelyeknek vonzásában a fiatal költőnemzedék indult: az a népiesség, amelyet Illyés Gyula neve jelez, s az az urbanitás, amely Babits nevével forrt össze. Nem véletlen, hogy ez a költőnemzedék az ötvenes évek elején megismerkedett ugyan a friss jugoszláv költészeti törekvésekkel, amelyeket Vasko Popa szűrte ki a francia szürrealizmusból, Miodrag Pavlović pedig az angol költészet elioti vonalából, de nem szegődött nyomába. Műveltségük és nem költészeti területük meghódítását, hanem egy eleve adott tér költői betöltését vállalták csupán, aminek következtében a világ egy érzelmes rajzát adhatták csupán a magánélet körének érintői mentén haladva. Az előző korszak kollektivitáson inszisztáló élménye ellenében tehát az ötvenes évek

elején fellépő fiatalok egy polgárosodási folyamat kezdetének élményvilágából táplálkoztak, s bővületének nyomait költészetük mindmáig őrzi. Pályájukat meghatározó erővel bírt tehát ez a mozzanat, s mind költői alapállásukat, mind pedig a világhoz való viszonyukat és ars poeticájukat befolyásolta.

Ebből a szempontból a jugoszláviai magyar költészet legtisztább képviselőjét FEHÉR FERENC (1928) versvilága képviseli. A vajdasági magyar szegényparaszti világtól kapta élményeinek alapvető körét, műveltségének gyökerei pedig abba az Illyés Gyula neve jelezte népies költészetbe kapaszkodnak, amely ugyancsak a népi világ költői leírásán inszisztált. Nem véletlen tehát, hogy Fehér Ferenc költői pályája a harmónia meg bomlásának jegyében indult. A negyvenes évek végén Vajdaság valójában még a parasztság klasszikus földje volt, s az ebből való kiszakadás a tragédiák revelációját jelenthette. Fehér Ferenc költőisége pedig a kiszakadás tényéből táplálkozott elsősorban, és az idegenség motívumán inszisztált azzal, hogy nosztalgikus vágyairól énekelte, amelyek szülőföldjéhez és családjához, rajtuk keresztül pedig a jellegzetes szegényparaszti életformához kötötték.

Születése tényének társadalmi tehertételét mérte fel első költői nekifutása idején szinte minden verse — a faluból elszármazott entellektüel jellegzetes dilemmáinak hatása alatt, aki úgy érezte, hogy a városban talajtalanná vált, hogy hiányzik az a biztonságot nyújtó közösség, a család, amely olyan jól melegítette gyerekkori szegénységét. Ezért keresi a visszafelé vezető utakat gyötrődve és lázasan, leginkább pedig nosztalgiával átítatott gesztusokkal, s csalja elő a tragédia felhangjait is:

Ülök a mezsgyekarón s arcom már barnára
nem cserzik nyilazó kánikulai fények, —
s lám, a kaszások már meg sem ismernének...

(Bocsássatok meg)

Lírájának felhajtó erejét az elszakadás ténye támasztotta vétekgondolat adta, ellenpontját ugyanakkor a paraszti származás eleve elrendelt-ségének tudata képezte. Verseik sora panaszolja a lebilincseltséget, a szülőfalu „nem ereszt” motívumát, s ugyanannyi a visszavágyódás nosztalgiájának siralmát is. Tragikus égaljú lírai világtkép lehetősége volt adva ezekben a Fehér-versekben, melyeknek gyújtópontjába költészetének egyik vezérmotívumaként feltűnő család-képzete került, amelyből azután ennek a lírai világnépnek a sugarai a versekbe reflektálódtak, egyfelől érzelmes és ellágyult tónusokban szólaltak meg, másfelől az objektív líra felé közeledő rajzokban kaptak formát.

Érzelmes családi-szerelmi ihletésű versek uralkodnak Fehér Ferenc költészetében. Ezekben a versekben a magánélet apró reflexei szólanak meg, s jellegzetes lelki megrázkódtatások kis rezgései befolyásolják érzelmvilágát, magatartását pedig a magyar líra deskriptív hagyománya. Nem véletlenül lehet Fehér Ferenc verseinek ezt a típusát érzelm-másolatoknak nevezni. Traumáinak java a bűn-képzet körében helyezhető el. Ez a forrása elégikus magatartásának, nosztalgikus szorongásainak is: bűnösnek, árvának, lázadó Káinnak, tékozló fiúnak, idegennek, a család melegét elvesztett embernek tartja magát, s már-már kényszerképzetként vonatkoztatja szinte minden gesztusát vétkező

önmagára és barátkozik a halállal, amelynek árnyai már a kezdő Fehér Ferenc verseiben is ott vannak.

Érzelmes-másoló, privát Énjét középpontba állító magatartása szülte verseinek vonulatáival párhuzamosan Fehér Ferencnél megjelentek s kísérték pályáján az objektív lírai látásmódot tükröző versek is, melyekben a leírást és az érzelmenek a másolását és elbeszélését a költői teremtés kreációja váltja fel. Ha érzelmes verseiben a figyelem elsősorban arra a közegre irányult, amely puha bánatokkal és a vétek kesergésével bélelődve érzelmi állapota általánosságát és nemegyszer költői közhelyszerűségét revelálta, ezekben a versekben a képeknek az önértéke került előtérbe, és a költői „kommentárnak”, amely Fehér Ferenc művében oly nagy szerepet játszik, alig jut hely, aminek következtében ezek a versek azok, amelyek a Fehér Ferenc látta világ költői képét rögzítik, s élményének egyetemesebb érvényét is hirdetni tudják.

Jobb kifejezés híján „Vajdaság-élménynek” nevezhető az ilyen versekben megszólaló és üzenő világkép, amelynek összetevői között az eleve elrendeltség, a fatalizmus első helyen áll. Követi itt ugyan a jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti lírájának a gondolatait, de az érzelmek bénaságának, a lehetőségek szűk körének, a mozdulatlanságnak, a „semmi sem történik-nek” az átélésével és személyes üggyé tételével ennek az élménynek sajátos arculatát is meg tudta mutatni, és maradandó módon ki is tudta fejezni:

Tarlók közt szikrázó betonút,
beleszalad a nyárba.
Kétoldalt elhagyott asszonyok,
egy-egy hókarú nyárfa.

Úton kisfiú mendegél,
mezítelen a lába.
Fönről, az égből épp olyan,
mintha egy helyben állna.

(Bácskai tájkép)

Helyzetkép-versek ezek, miként egyik legjellegzetesebb, költői magatartását maradéktalanul kifejező költeményének a címe is megfogalmazza. A részletek nyers, kendőzetlen, poétikus díszitől megfosztott jellege az uralkodó ezekben a költeményekben: a szegénységnek a képei sorakoznak mind a tájat rajzoló, mind pedig az emberek életének közvetlen környezetét megidéző soraiban. Fehér Ferenc legerőteljesebb versei és versrészletei születtek meg ekkoriban, s bennük a szegénység- és mozdulatlanság-képzeteknek leginkább általános érvényű megfogalmazásait adhatta. „Lapító szűk utcaközök subás unalmát” (Falusi kép Csantavérről), a tanyákat, melyek „kelései az alvó télnék” (Helyzetkép), klumpák „téli gyászfogatját” (Elégia a klumpákról) rajzolva tárgyias képet, felfogásában az emberi élet konkrét, magára mutató vonatkozásainak kritikáját kísérelte meg, anélkül azonban, hogy költészetében törvényerővé tudta volna tenni az ilyen törekvéseket.

Az ötvenes évek második felében megfigyelhető, hogy „Vajdaság-élményét” lét-élménnyé fejlesztve költ, de a tárgyias törekvésekhez hasonlóan, csak jelzésekben mutatkozott meg ez a törekvése is, általános érvényét nem szerezte meg. A Harc című verse köré csoportosítható

ilyen költeményei mind keményebb hangvétellükkel, mind kritikusabb magatartást ígérő élükkel s világra irányuló figyelmükkel Fehér Ferenc legsajátosabb verskörét képezik, s egyúttal költői lehetőségeinek gazdagságát is példázzák, hiszen prózaverstől a virágénekig, a tárgyias személytelenségtől az „objektív személyesség” a mondanivaló a forma itt jelzett gazdagabb spektrumát hívta elő. Az Útitársak és A városháza boltívei alatt című prózaversei, a Megkérdezhetném..., a Meditációk a hatalomról aktív magatartást reveláló polémiái, a Harc s a Bácskai bordal „metafizikája”, a Tisza-parti vallomások fragmentumai a csúcsai Fehér Ferenc költészetének, miként létélménye is a Tisza-parti vallomások virágénekeiben szólalt meg a jugoszláviai magyar költészetben egyetemes érvennyel:

Virág miért lettél?

Világ, mivé tettél?

Mit érhetsz magad?...

(Tisza-parti vallomások, 12.)

Költészetének tárgyias, személytelenítő tendenciái tovább éltek ugyan költészetében (Aranykacsa, Meggyeszedő, Daru-ballada), de figyelme már irányt változtatott, s újabb kötetének szonett-ciklusa egészen egyértelműen jelzi, hogy a költő a „kisvárosi lét” rajzai felé fordult, és a szonett-forma „álcák és márvány” ellentéteiben rejlő lehetőségeket keresve alkot, s kutatja az utakat, hogy nagy élményét, amely alapjában véve egész pályáján kíséri, a „pannon Nirvána” világát, költőileg meghódítsa. Versvilágának ezek a törekvései azonban csak költészetének lapangó lázai, mert érzelmes alapállása és a hagyományos versvilághoz való ragaszkodása miatt jelzetek maradtak csupán.

Nem egyenes vonalú ÁCS KÁROLY (1928) költői alakulása sem, és szinte nemzedéki jellegnek fogható fel a lendületnek és az elbátortalanodásnak az a görbéje, amely az ő költészete alapján is megrajzolható, különösen ha arra gondolunk, hogy a negyvenes években, az akkori irodalompolitikába nem illő versei meg sem jelentek és csak most válnak hozzáférhetőkké.

Urbánus mentalitás jellemezte már fellépése idején, a negyvenes évek második felében, ez teljesedett ki szkepszisében, amely az ötvenes években jellemezte, és ez üzen ritkán megjelenő újabb verseiben is. A jugoszláviai magyar lírában kísértő „vajdasági meghatározottság” nyomai Ács Károly költészetében is felfedezhetők, mert „urbanitása” nem mentes azoktól a problémáktól, amelyek ezt a „vajdaságiasságot” jellemezték még a közelmúltban is. Az urbanitás problematikus volta adta az első impulzusokat, s az ebből született kétely öltözött mind általánosabb formákba, hogy már egészen korán, Ács pályájának szinte még a kezdetén a költő ellen forduljon, némaságra ítélje, és elhallgatóvá tegye szavát: a „beszéd” helyett a „némaságot”, az eredeti vers helyett a műfordítást kínálja fel. Nem a tárulkozó költő típusához tartozik tehát, hanem az elzárkózotthoz, s éppen ez a zárkózottság és szemérmes leplezés az, mi urbánus voltának meghatározottságát jelentette, s ebből születtek azok a dilemmák is, amelyek költészetét táplálják. Hajlamai ugyan az absztrakciók felé vitték el, hiszen könnyen függetleníteni tudta magát az élményt nyújtó valóságtól, és érzelmeit is az idegen kissé cinikus szemével tudta szemlélni, s mi több: az életet

és az érzelmeket egyaránt atomállapotában tudta érzékelni, de nem tudott még az ötvenes években sem megszabadulni azoktól a kötöttségektől, amelyek urbanitása „vajdasági” jellegéből következtek: meg kellett hallania az aszfalt alatt is az odakúszott szántóföldek liuktetését, s problematikusnak kellett tudnia az aszfalt és a tarló jelképeinek elentmondásos kettősségét, hogy tragikuma felé is tájékozódva alkosson.

Ács azonban nem „emlékezik”, ő a jelenben él, amikor verset ír, s az emlékezést az elemzéssel váltja fel, kutatva a lényegét, ha a szkepszis nem állná útját, s ha nem éppen ebben a kételyben lenné meg költőiségének mind hajtóerejét, mind pedig némaságra kötelező vonását. Nem véletlen tehát, hogy a „szavak” problematikájában találta meg ihlető forrását. Ünnepli is, terhesnek is tartja, s megtorpan, amikor lehetőségeivel élnie kell, mert rettenetes erejűeknek és egyúttal rakoncátlanoknak is tartja a szavakat, mint aki tagadja a szavak mágiját, de fél is egyúttal mágikus lehetőségeitől. Az egyetlen lehetséges, a pontos kifejezést kutatja, szkepszise a leírt szóval nem elégszik meg: alázaatos velük szemben és szenvedések forrását is látja bennük. De mert költő, „teremni muszáj”, s törvényszerű szinte, ahogy a „születés szenvedésének” gondolatánál megállapodik, s avatja ihletének központi forrásává, s mintegy a költői vereség tényének konstatációjából születnek meg legjobb költeményei.

Ács Károly költészetének a költői eszköz és a költői tárgy dilemmája az ihletője, s költői létének problematikus volta az, ami elsőrendűen leköti figyelmét, s egy tragikus zártság képletét revelálják mind a versek, mind pedig a versekből kiolvasható lelki-költői folyamatok. Ebből a szempontból jellemző a vallomása:

... Én négy fekete fal között

úgy botorkálok, mint a vak.

Szavak, szavak, vesztett szavak!...

(Szavak)

A jugoszláviai magyar irodalmi közvélemény a költőnek a szavakhoz fűződő ilyen viszonya alapján a poeta doctusok típusához szokta Ács Károlyt sorolni, s olyan költőnek látja, aki már-már a csenddel kacérkodik, amikor verset ír, és szinte természetesnek tartja, hogy az ilyen alkatú költőnek műfordítói opusa sokkal gazdagabb, mint eredeti költeményeié. „Csönd helyett vers” — hirdeti második verseskötetének a címe, s e kötet prólogusában így foglalja össze költőiségének kérdéskörét:

Marad: makacsul hordani a titkot,
bár börtön a nap s az éj kínzókamra.
Hogy ha a zord bíró, a kor, magamra
hagy végül, senki se mondhassa: így volt.

Vagy vallani. Mindegy, hogy mit. Az élet
a szavaktól nem lesz se szebb, se rútabb.
Amit mondok: álmok és emlékek.
Mért nem elég ennyi, hogy elnémuljak?

(Álom és elmék)

Bármerre is indulunk el költői világában, mindenütt a szkepszis bo-
rultai kísértének fel, s mindenütt a distancia lehetősége van adva, el-
annyira, hogy Ács még a maga költői mivoltát is az idegenség vetüle-
tében éli át, lemondva a költői azonosulás oly csábító varázsáról is.
Tudatossága már az önkontroll ellentmondásába csap át, nemegyszer
éppen ennek az átsapásnak problematikus tényét rögzíti, s mindun-
talan feldereng benne, oly jellegzetes kételye reflexeként a gondolat:

A kemény valóság,
ha kimondom,
megsebzí a szót,
és nem tudom:
vérezek vagy verselek . . .

(Vers)

A hozzáérő valóságot a szkepszis szűrőjén át bocsájtó költői egyéniség
tehát Ács Károly, s ennek következtében világának érzelmi elemei még
az olyan síkokon is, mint amilyent a szerelem motívum-körei képez-
nek, metamorfózisok játszódhatnak le, s a költő a szenvedélyektől mene-
külve, távolodik az ilyen megnyilvánulásoktól. Versei a szemlélődés
magatartását rögzítik, és a meditatív pillanatok gyermekeiként szület-
nek meg. Nem vonzódik a spontaneitáshoz, s a tudatos, az ellenőrzött
költés nyomaira verseinek formai megoldásaiban is rábukkanunk. Egy-
felől az oly jellemző enjambement-rendszere, másfelől pedig a rondelt
és szonettkoszorút egyaránt formái közé vonó kedve, nem különben
pedig a műfordítás nehéz formai feladatainak vállalása hirdeti leg-
inkább Ács Károly költészetének ilyen természetét, s mutat kétsége-
len erényeire, és jelzi költészetének korlátait.

A némasággal kacérokodó aggály jellemzi PAP JÓZSEF (1926) költé-
szetét. Ő is a negyvenes évek második felében lépett fel: még gimna-
zista volt, amikor verseit és elbeszéléseit publikálta a *Híd*. Azután
évekig hallgatott, majd az ötvenes évek végén és a hatvanas évek ele-
jén jelentkezett újból egy rövid műfordítói intermezzo után, amikor
is Vasko Popa költészetének első magyar nyelvű megszólaltatását kez-
deményezte. Egyetlen kötete, a *Rés* prezentálja költői világát, amelyben
a tömörítő szenvedély és az elvonatkoztató, csak a lényegyet kutató kedv
az uralkodó. A létezés foglalkoztatja költőiségét, s az életnek azokat
az apró mozzanatait keresi, amelyekben a lét lehetőleg álarc nélkül
mutatja magát, következőképpen versében — miként egyik kritikusa
megállapította — a „megismerés, tapasztalás és tudatosítás, a lét át-
világítása, megfogalmazása és visszavezetése a maga alapképleteire” kér-
dései és jellemzői állnak az előtérben.

Pap Józsefnél a vers a költői vizsgálódásnak nem eredményéből szü-
letik: legtöbbször a ráismerés pillanatát rögzíti, tehát azt a megfogha-
tatlant kísérti, amit az ismeretlennek ismertté válása hoz. De hogy ed-
dig eljusson, az esetlegességeknek vastag kergét kell lehántania a je-
lenségekről, az apró eseményekről és megnyilatkozásokról, s hogy fel-
derengtethesse a létezésnek a felfedezés tudatosító vonzásában az ön-
tudatlanságát, mely változni készül. Vasko Popa költői iskolájának nyo-
mai fedezhetők fel Pap József törekvéseiben. Popához azonban még-
sem tanítványi viszony fűzi csupán, hanem alkati rokonság is, hiszen

Pap József is az ösztönösségből emelkedik ki és néz most már a leíró-elemző tudatosság igényével a létre.

Versei azonban világképének csak jelzeteit hozták egyelőre, de még nem adják rendszerét is: oly ritkán születik költeménye, hogy évtizedek termése sem tükrözheti világlátása és világélménye főbb csomópontjait. Szelektív igénye kárhoztatja némaságra, s tömörítő törekvései hallgattatják el. Kép- és szófukar költő, ki a még definitívnek hitt versben is az esetlegességek újabb és újabb fátylait szeretné letépni, hogy felragyogjon végre a létezés tiszta képlete, amely felé költői munkájában szüntelenül halad.

DÉSI ÁBEL (1928) antipoétikus költő, ki sajátos filozófiai szemléletét igyekszik az eltárgyasultság verses kifejezésében megfogalmazni, s a „remény elve” gondolata köré csoportosítani. Munkássága ugyanakkor sokoldalú: elbeszéléseket, kritikákat, filozófiai tanulmányokat is megjelentet.

A *PRÓZAIRODALOM*. Az ötvenes évek elején fellépett prózaíró-nemzedék alakulási pályája rokonvonásokat mutat azzal, amelyet a költőkkel kapcsolatban már jeleztünk. Az első impulzusok után náluk is megfigyelhető egy hullámvölgy az ötvenes években, s ez a nemzedék is, akárcsak a költőké, valójában a hatvanas években bontakozott ki, s mutatta meg erejét.

Útjuk általában a költőkével megegyező: első ihletőjük a vajdasági falu élete volt, s ebből kiindulva, majd fokozatosan elszakadva is tőle, a polgáriasultabb életformák kötötték le figyelmüket, s alakították ki a maguk jellegzetes „modern” prózáját, melyben mind a magyar prózai hagyomány, mind pedig a modern nyugati irodalmak törekvései felfedezhetők.

E nemzedék tagjai közül NÉMETH ISTVÁN (1930) lépett fel elsőként, s 1954-ben novelláskötete jelent meg, az oly beszédes című *Parasztkirályság*.

Móricz Zsigmond parasztszemlélete hatott rá indulásának idején, s a magyar irodalmi hagyomány felkínálta novellaformában kezdett gondolkodni. Gazdag élményvilágból építkezett, úgyhogy már első írásaiiban nyers erejükben villannak fel, bontakoznak ki a kitűnően megfigyelt és biztos kézzel megrajzolt emberi arcok, sorsok, törekvések, vágyak, hangulatok, s lépnek fel novelláiban az életforma évszázados kereteiben küszködő, azt áttörni akaró parasztok, kik szembe találták magukat azokkal az új történelmi erőkkel, amelyek 1944 után betörték Vajdaság falvaiba is.

A falusi gyermekévek emlékeit írta meg ihletének első hullámában, majd jellegzetes „tollpróbáiban” kísérletezik a falusi élet epikusabb rajzaival — mindvégig megmaradva azok között a keretek között, amelyeket a magyar parasztnovella jelentett, s majd egy évtizedes írói munka után munkálja ki a maga formavilágát. A *Parasztkirályság* egy-egy részletében, egy-egy hőse rajzában erejét megmutató írósa azután a hatvanas években bontakozik ki, írói és eszmei érlelődés után. Kezdetben belülről, az érzelmi azonosultság nézőpontjából szemlélte világát, majd ezzel fokozatosan szakítva, a paraszti világot nem abszolút, hanem viszonylagos voltában kezdte vizsgálni. Ekkor már nem az egyetlen lehetséges életformának tartja, s nem az áhítat, hanem a kritikus szemlélet jellemzi magatartását. Az ötvenes évek végén írott elbeszéléseiben éppen ezért már nem az évszázadok szentesítette paraszt-

élet állóképeit találjuk, hanem a változó világ mozgásban lévő ember-világáét, amely a maga helyét keresi az új struktúrájú világban. Figyelme, nem véletlenül, a külső, epikus jellegű történetről a lelki vetületek rajzai felé fordul, s megváltozik elbeszéléseinek szintere is: a faluból a város felé tartó emberek változásokra kényszerülő tudata kezdi foglalkoztatni. Az *Egy ember ül az udvaron* című kötetének novelláiban a faluból a város felé, a falusi portától a külvárosok „szív-facsaróan sivár, szürke, kis udvaráig” kíséri hőseit, lesi s mutatja meg őket, kik kis örömeik és nagy boldogtalanságok szorításában élnek.

Németh István novelláiról útja a történetelmondástól az állapotrajzok felé visz, s a narrációnak fokozatos kiszorulását a monológus térhódítása kíséri, s ezzel párhuzamosan a gondolati elemek térhódítása is lejátszódott. Ezek a törekvései teljesedtek ki a Hűtlen este című novellájában és azokban a rövid novellákban, amelyeket „lírai jegyzetként” publikált. Ezek már egyértelműen arra mutatnak, hogy Németh István a nagy művek lehetőségeinek a határára ért, s lassú érlelődése még csak ezután hozza meg gyümölcsseit.

Egy majd egy évtizedes kísérletező szakasz után bekövetkező gyors magára találás és kibontakozás jellemzi MAJOR NÁNDOR (1931) pályáját. A hagyományos magyar novella világképéből indult ki, s érzelmes lírai versekkel jelentkezett, azonban az ötvenes évek első felében az olasz neorealizmussal találkozva s Hemingway művészetével megismerkedve már kialakított egy lazább szerkezetű, a tér és az idő kategóriájával szabadon gazdálkodó novellaformát, egy felszabadult elbeszélőstílust, amelyet az *Udvarra nyílik az ablak* című 1956-os kötetének írásai prezentáltak. A hétköznapiok tragikus poétikája érdekelte ekkoriban elsősorban, s ez az érdeklődés szövődik novelláinak világába. Az emberi helyzetek belső gazdagságát kutatta ezekben a novellákban, s az epikus művészet szempontjából jelentéktelennek tűnő mozzanatok többsíkúságát felfedezve, a szimultaneizmuson inszisztálva, a gondolatátársítások lehetőségeivel, dúsfító „technikájával” élve, „rálátásos” módszert alakította ki, s teremtette meg prózájának első jelentős eredményeit is.

A lírai felfogású életkép-művészet azonban nem elégítette ki, mert az ötvenes évek második felében tovább folytatja „próza kutatásait”, és kialakítja nagynovellaformáját, amelyet *Vereség* című 1959-es kötete példázott. Az elemző kedv és a bölceleti kérdések iránt megnövekedett érdeklődés jegyében íródtak a *Vereség* tételes elbeszélései, amelyekből a társadalmi lét elidegenült világának képe bontakozik ki, hiszen a novellák már címiükben is jellegzetes gondolati kategóriákra utalnak: Az áldozat, Magány, Az üldözött, az Ítélet. Ezeket egészítik ki azután a hatvanas években készült elbeszélések — bővítve és tagítva az elbeszélések revelálta világkép határait és bölceleti rendszerét, amely felett az írói intellektualizmus, mint magatartás, tart szemlét. Major Nándor ugyanis már művészi anyanyelveként él azzal a prózai előadásmóddal, amelyet az ember világának ilyen filozófiai felmérése és szemlélése hív elő. Nem véletlen tehát, hogy Major elbeszéléseiben a modern irodalmak vívmányaival találkozunk — de már a természetes közlés minden ismérvével, kamatoztatva Franz Kafkától Michel Butorig a modern próza kínálta lehetőségeket. Major művészetének problematikája tehát századunk prózairodalmának általános törekvéseibe illeszkedik, s természetes nála, hogy a történések lelki síkjai, tehát azok a koordiná-

ták, amelyek között az elidegenült ember éli, érdeklik elsősorban, ebből a szempontból elemzi a múltat, amely beleszövődik a jelenbe, vizsgálja a jelent, amely az elmúlt, a megtörtént események rőt fényében villózik, foglal kozik a tettek és a vágyak oly jellegzetes helycserével, egymást helyettesítő szerepével, a megtörténtnek és vágyottnak, elképzeltnek és valóságosnak az egyenrangúságával, s vízbe hullt kavics hullámgyűrűként egyszerre mozgatják az emberi lélek rétegeit mind vízszintes, mind függőleges irányban.

Az írónak a forma, a mesterség problémái iránt felébredt érdeklődését jelzi *Dél* című regénye is, melyben tovább folytatja küzdelmét egyfelől az ún. „vajdasági” problematikával, s az ebből következően a képelet megkötöttségeivel, az epika hagyományos szemléletmódjával, másfelől pedig az életlátás általános és egzisztenciális vonásainak kiteljesítésével. A *Dél* költői regény, s a költészetnek és a regénynek az összefüggéseit is fel akarja deríteni s műalkotásként realizálni. Ezzel magyarázható, hogy a regény hősei mediterrán környezetben lépnek fel, amit a regény címének metaforikus több jelentésű volta külön is hangsúlyoz (égtáj, szűkebb értelemben déli vidék, de napszak, s a dél felé, zenitre futó gondolat allúziójának a hordozója is). A regénynek ez az experimentális jellege az Idő kategóriája mellett a regénybeli Térnek a kérdését is felvetette. Am a *Dél*nek csak látszólag nincs közvetlen köze az író szűkebb értelemben vett vajdasági világához: a betöltetlen Tér képzete, amelynek kérdését regénye felvetette, azzal a reflexióval, hogy „ahol az idő higan iramlík, ott a teret kell telíteni”, helyhez és időhöz kötött regényt alkotott, hiszen egészen nyilvánvaló: a „higan iramló idő” gondolata közvetlenül is az írónak a hétköznapi életet célzó kritikáját jelzi.

Major Nándornak a művészetek elmélete iránti érdeklődése azonban nemcsak szépprózája alakulásával fonódott össze, hanem a jugoszláviai magyar esszéirodalomával is. Évek óta ostromolja az epikának, s ezen a kérdéskörön belül, a regénynek a kérdéseit mind az esszé rövid és villantó, mind pedig a tanulmány okfejtőbb eszközeivel, s e munkája első eredményeit tette közzé *Esti órák* című kötetében, valamint a regényelméletekről írt hosszabb dolgozatában és Krudy-tanulmányában. Az egyetemes magyar irodalomban is aránylag ritka írói képlet az övé: a prózaíró gyakorlat elméleti munkálkodásra ösztönzi, az esztétika területén végzett vizsgálatai pedig ismét csak szépprózájában szintetizálódnak, miközben újabb elméleti kérdések felvetése válik lehetővé.

A hétköznapi világá ihlette KOPECZKY LÁSZLÓ (1928) írói ságát is. Kopeczkyt a jugoszláviai magyar olvasóközönség ugyan humoristaként ismeri, kisregényeiben azonban jelentős szépírói teljesítményt is számon tarthatunk, hiszen ezekből a művekből egy író-Bajazzo kacaja is felhangzik. Kopeczkyknál ugyanis a humor, a sziporka, a szellemi buk-fenc nem az írói munka célját, hanem művészetének eszközét képezi. Már első kisregényében, a *Kutyák... macskák...* címűben (1959) az írónak a montázshoz, a filmtechnikából ismert „vágáshoz” való fokozottabb érzékét, a nyelvi lelemény bőven ömlő forrását mutatta meg, s már ebből az derül ki, hogy Kopeczky írói módszere nem a leírás, hanem a felvillantás — apró jelenetek gyors ütemű sorakozója. Nem időzik a leírásoknál, nem magyaráz, nem elemez, s még az egyes helyzeteket sem köti össze narratív részekkel, hanem a figyelem minden egyes epizód határán ugrik. Ezeknek a tulajdonságoknak adott széle-

sebb, epikusabb medret a *Mire a teknősbéka odaér* című regényében, s tetőzte be az *Opus 5* című kisregény-ötösével, amely azonban már nemcsak írói erényeit és módszerének előnyeit, hanem az író már-már modorossá váló „fogásait” is megmutatta. Kopeczky ezekben a művekben a hétköznapi világában mozog, és jellegzetesen érdektelen emberi sorsok és közhelyszerű emberi helyzetek képeit teremti meg: egy pillanatra megmutatja, majd el is veti őket, s a műveiből kibontakozó látvány egyszerre öltözik a komikum szivárványszíneibe és árnyalódik zordonabb és tragikusabb világképpé is. Kopeczky torzításai, elírásai, a nyelvi leleménymek fokozottabb munkába fogása és ezeknek a jellemzésben játszott szerepe, a szüntelen perspektívaváltás, az élet banalitásán való inszisztálás az író fanyar életszemléletét revelálja, s az író a kacagva síró magatartás képviselőjévé avatja. Eredeti és nehezen tipizálható egyénisége tehát Kopeczky László a jugoszláviai magyar irodalomnak, különösen ha „túlzásait”, a szürkét még szürkébbé, az élet fonákját még fonákabbá, a banalitást még banálisabbá varázsoló s ebből diszsonáns hatásokat előcsaló temperamentumára gondolunk.

SAFFER PÁL (1924) egy kisregény s egy útirajzkötet megjelenése után s már a hatvanas évek második felében alakította ki a maga jellegzetes novellaformáját, s prezentálta a *Hideg neonfény* című kötetében (1967). Novelláinak mind líraibb felfogású, mind elemző jellegű mutató típusában a hősök a megrajzolt állapot és helyzet révén a „felnőtt lettem, magános és idegen” gondolatát hirdetik — az írónak a világ állapotáról mondott ítéleteként. Saffer írói módszerét közvetlenség jellemzi, egyben pedig díszkréció, hiszen háttérben marad, és a közvetítő szerepére vállalkozik azzal, hogy elhárítani igyekszik minden akadályt az olvasónak a hős helyzetével való közvetlen érintkezése elől. Másfelől Safferre jellemző elbeszélésének tempója, mely egyenletes és egy csöppet sem türelmetlen közlésformát eredményez. Az író mintegy előnyomul a novella élet-anyagában, türelmesen becserkész minden zugot, sorra vesz minden eshetőséget, s halad kimért ütemével a végkifejlet felé.

Az ötvenes évek elején fellépett írónemzedék második hullámával érkezett BURÁNY NÁNDOR (1932). Halk hangú, önmagában élő költőként mutatkozott be, s egy kötet vers jelzi az „omló emlékek és épülő álmok között” töprengő egyénisége helyzetfelméréseit, amelyek addig a következtetésig vitték el, hogy „az ideálok üvegház-világ lépten-nyomon összeütközik a nagyvárosi élettel” — azaz: a képzelet a valósággal. A hatvanas években ebből következően abbahagyja a versírást, s a „valóság” felfedezésére vállalkozva a mindennapi élet kritikusa akar lenni. A magyar szociográfia lehetőségeit felhasználva gyümölcsöztette tapasztalatait a *Magunk próbaköve* című „aktivista naplójában”, s arccal a valóság gazdasági-politikai, társadalmi szervezettséget, termelést, de emberi tudatot is befolyásoló vetületei felé fordult. Burány Nándor „rákérdező” író és elkötelezett egyéniség, aki az elmúlt évek során sem elégedett meg eredményeivel, hiszen azok a kételyek, amelyek a verseit ihlető ellentmondásokból születtek, újabb felfedezésekre ösztönözték. Így tett próbát a kisregényformával, hogy az egyéni sors hordozta szubjektivitás és a konkrét történelmi-társadalmi élet „objektivitása” egyetemes művészi alkotássá forrjon össze. *Összerohanás* című regénye (1968) a személyes emlékek, szülővárosa képei mellett az elmúlt negyedszázad vajdasági történetének is érdekes, problémákat felvető góc-

pontjait igyekszik megragadni. Egy fiatal orvos éjszakai vívódásaiból, emlékezéseiből és monológjaiból áll össze ez a vallomások és kibeszélő, nem egy, eddig tabuként kezelt, témát megpendítő és szókimondó könyv, mely 1941-től kíséri a vajdasági történelmi-társadalmi eseményeket, s bontakozik ki a vallomásokból egy jellegzetes tudatvilág képe is.

A szociográfia ihlette PETKOVICS KÁLMÁN (1930) munkásságát, aki *Fekete betűs ünnep* cím alatt jelentette meg társadalomrajzait és riportjait a bácskai falvak és tanyák hétköznapjairól és életváltozatairól.

A HATVANAS ÉVEK

TÜNETEK ÉS VÁLTOZÁSOK. Nem egyenletes ütemű, szüntelenül nagyobb körökön futó, szervesen építkező jellegű a jugoszláviai magyar irodalom: egy-egy szakasza alig több mint egy évtized. S ez nemcsak a két világháború közötti időszakban volt így, hanem a felszabadulás után is. Ezzel magyarázható, hogy az ötvenes évek vége egyúttal korszakhatára is ennek az irodalomnak. Ezt jelzi mind egy új és tehetséges írónemzedék fellépte, mind pedig a kulturális és irodalmi közízlésnek és szemléletnek újabb, s az ötvenes évek elején tapasztalt változásoknál is gyökeresebb átalakulása. A jugoszláviai magyar irodalom nagy fellendülését vezetik be ezek a változások: a művészetek modern szemlélete tulajdonképpen ekkor aratja döntő sikereit, s vele — a jugoszláviai társadalmi és szellemi élet további liberalizálódásának, demokratizálódásának reflexeként — a kritikai szemlélet is diadalmaskodott mind a társadalmi élethez való viszonyban, mind pedig a „vajdaségaisság” két világháború között kialakult formáit illetően. E felforgult folyamatokban fedezhető fel Sinkó Ervin kivételes szerepének és hatásának nyoma is, aki éppen ezekben az időkben kapcsolódott be cselekvően a vajdasági szellemi életbe, s befolyása közvetlenül is érvényesülhetett szellemi életünkben.

Tulajdonképpen a hatvanas években vált kétségtelenné és felismerhetővé a jugoszláviai magyar irodalom hármasszoros meghatározottsága is, amely nemcsak azokat a szellemi forrásokat jelezte, amelyekből az irodalom táplálkozott (a magyar, a jugoszláv, s ezeken keresztül a modern világirodalom), hanem sajátos jellegén is inszisztált, autonóm vonásait is előtérbe állította, következőképpen tisztázni kezdte helyét abban a társadalmi és szellemi képzetben, amelyhez vagy nyelve és hagyományai, vagy történelmi helyzete kapcsolta. Ebben az időben tett kísérletet szellemi tőkés felmérésére és kamatoztatására is — önértékre ébredésének kétségtelen jeleként.

A szellemi élet ilyen irányú alakulásával párhuzamosan ebben az időben tisztázódott az irodalomnak a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye is, a társadalmi tett és az irodalomnak ehhez fűződő hagyományos összefüggései, úgyhogy a negyvenes évek második felében hirdett elképzelések ekkor szenvedtek irodalmunkban véglegesen vereséget. Az irodalom ekkor vált valóban művészeti szférává, s került előtérbe esztétikai vonatkozásainak rendszere, másfelől az elkötelezett íróknak az az eszménye vált kívánatosá, amelyet a háború utáni francia irodalom fogalmazott meg — a modern intellektualizmusra mint aktív magatartásra helyezve a hangsúlyt.

A hatvanas évek jelentősek a jugoszláviai magyar irodalom anyagi alapjainak bővülése szempontjából is. A Forum vállalat kiadói tevékenysége nemcsak a folyamatos megjelenést és a „könyvekben való gondolkodást” biztosította, hanem általános politikája révén a kiadásában megjelenő lapok is mind szélesebb teret nyitottak az irodalmi produkciónak, s a Forum alapította Híd-díj pedig egyelőre a legtekintélyesebb olyan alapítvány, amelyből a jugoszláviai magyar írók díjazása folyik. De nem szabad megfeledkezni a városok alapította díjakról sem (ezek közül Újvidék és Szabadka Októberi-díja a legjelentősebb). Az irodalmi életet közvetlenül is befolyásoló intézmények száma is nagyobb lett: az *Új Symposion* című folyóirat megindulása, a *Képes Ifjúság* című hetilap állandó irodalmi melléklete jelzi azokat az újabb ambíciókat, amelyek a már meglévők mellett (a napi- és hetilapok, Rádió Novi Sad) megjelenési lehetőséget biztosítanak. S e tényezők közé kell sorolni a belgrádi televízió magyar nyelvű adásait is. A szellemi élet általános síkján pedig olyan intézmények működésével is számolnunk kell, mint az újvidéki egyetem Bölcsészeti Karának Magyar Tanszéke, valamint az egyetemen most megalakult Hungarológiai Intézet.

Az ötvenes években fellépett írók mellé a hatvanas évek elején már felsorakozott egy új nemzedék is, amely éppen ekkoriban nőtte ki az ifjúsági hetilap irodalmi rovatát, s az őket megelőző menzedékek szövetségben, de velük szemben állva is mind egyértelműbben kezdte hirdetni és képviselni az elkötelezettségnek azt a felfogását, amelyet „ellenpontosnak” nevezhetünk, mert tájunk általános szellemi-irodalmi helyzetének tagadását hirdették új igények nevében. „A bezárkózás, a tóparti és a templomtorony-perspektíva, a permanensen tévesen értelmezett regionalizmus, s ezzel szemben a nagyon ritkán felvillanó igazi költői szó, melyet sokszor gyökerében semmisített meg az előbbi elvi és eszmei elkötelezetlenség s ennek szinte szellemi programmá válása — megkövetelte, hogy a Symposion mint egy merőben más, mindezzel szemben álló esztétikai és etikai magatartás mozgalma elsősorban is a rideg, józan, felelősségvállaló, de mindenképpen éles és pozitívan egyoldalú kritikát válassa kezdeti fegyveréül. Bizonyos fogalmakat, új szellemi meghatározásokat kellett forgalomba dobni, hogy a mozgalom másik iránya, a törekvés az értékek felé, az intenzív alkotókedv termékenyebb konzumensre találhasson...” (Kontrapunkt, 1964. Utószó helyett) Így jellemezte találóan ennek a nemzedéknek a célkitűzéseit a most idézett tanulmány, arra mutatva, hogy a fellépő fiatalok egyszerre vállalták a hagyományos szemléletrendszer és érzésvilág, írói magatartás kritikáját és annak az új szenzibilitásnak az igenlését, amely a modern világirodalom legfrissebb áramlataiból, a fiatal jugoszláv irodalom és filozófiai gondolkodás törekvéseiből érkezett.

Ez a fiatal irodalom azonban nem volt egységes, bár az is kétségtelen, hogy a jugoszláviai magyar irodalom történetében aligha találunk példát arra, hogy ennyire frontálisan lépett volna fel nemzedék. Hárrom köre alakult ki az évek folyamán ennek a fiatal jugoszláviai magyar irodalomnak: azok, akik előbb az *Ifjúság* című hetilap *Symposion* című irodalmi melléklete körül csoportosultak, majd az *Új Symposion* című irodalmi folyóiratot kezdeményezték és indították meg: a *Symposion*-körhöz szorosan nem tartozók, akik azonban rokonszenveztek a mozgalommal vagy a mozgalom rokonszenvezett velük, s „űtitársai” az

Új Symposionnak; a harmadik csoportot pedig a magánosok, a maguk külön útját járók alkotják.

A SYMPOSION-KÖR. A Symposion-kör tagjait az érdeklődés sokrétősége, az irodalmi munka többirányúsága jellemzi. BÁNYAI JÁNOS (1939) nemcsak prózaírói, hanem tanulmányírói munkásságával is kitűnik. A gyermekkor emlékeiből táplálkozó lírai próza képviselőjeként mutatkozott be, aki a „játék” képzeiteiből építkezve teremtett novellái révén egy kamasz-világot, melyben a képzelet és a vágyak, valamint a hétköznapok valósága egymás mellett fut. Hősei magukat a többieknél különbnek tudó kamaszok, s ők lépnek fel az elbeszélésekben a játék-tudat különböző fokán állva, s játsszák végig a kamaszképzelet egész skáláját az egészséges játékfantáziától a felsőbbrendűségi érzésekig. Az elmúlt évek folyamán az író figyelme mindjobban az esszé műfaja felé fordult, s az esszéisztikus szépprózából a tanulmány felé indult el, s tanulmányírói munkásságával tűnt ki. A költészet és a kritika problematikája kötötte le tartósan érdeklődését, s különösen Füst Milán, Pilinszky János és Juhász Ferenc költészetéről írottak emelkednek ki, melyek nemcsak a vizsgált költők új szempontú megközelítésének a példái, hanem Bányai esszéisztikus gondolkodásának is. Bányai a műalkotásokban a poézis után nyomoz, s a „kifejezetten csak költészeti ismérveket” kutatva, a „vers túlhaladásának” gondolatán inszisztál, a művekben „immanens valóságukat” becslve. Jelentősek irodalompolitikai vonatkozású cikkei, tanulmányai is.

A Symposion-kör legtermékenyebb és legsokoldalúbb alkotó egyénisége TOLNAI OTTÓ (1940), akinek művében eddig a legbeszédesebben nyilatkozik meg az az új, a jugoszláviai magyar irodalomban eddig ismeretlen szenzibilitás, amely elsősorban a meglévő élet- és világrend jelenségeinek a tagadásából meríti ihletét, s következetesen igyekszik magatartással alakítani ezt a tagadást, a provokációt emelve esztétikai kategóriává. Rilketől a beat-irodalomig, a kép-csodától a dadaizmusra emlékeztető montázs- és kollázs-ig haladva, szüntelen metamorfózisokban élve Tolnai Ottó életünk és világunk egyik legszenvedélyesebb kritikusává és provokátorává vált.

Első költői eszményeinek egyike Rilke volt, s az érzés és a kép precíz önelvűségén inszisztált, szembe fordulva a hasznosság minden vonatkozásával, hogy az öncélúságnak egy sajátos és célzatossággal teli formáját alakítsa ki, s hogy a köznapi világ szemében haszontalannak látszó jelenségekre (és felfogása szerint ilyenek a versek érzései és hangulatai, hétköznapi tárgyai) esküdhessék. Hermetizmusa azonban csak rövid ideig tartó volt, mert már 1963-ban a szürrealista iskolától kapott versvilágának kimunkált változatait mutatta fel. Ebben az időben a Tolnai-vers a szabad asszociációkat elbíró, az egyenes beszédet felszívó, impresszionizmust és kép-tobzódást egyaránt reveláló monológ-formát kedveli, amelyben a szubtilis költőiség és érzelmesség a nyers valóság, sőt a rút megjelenési módzataival találkozunk. Az esetlegességek jellegzetes diadalait jelentették Tolnai Ottónak ezek a versei, hiszen tagadhatatlan érzékenysége már itt különös előszeretettel vonzódott az ad hoc vers-koordinátákhoz, s az ún. valóság-elemeket már ekkor pusztán alkalomként fogta fel, hogy felépíthesse a vers külön világát, hogy eljátszhasson a felkínálkozó lehetőségekkel, a verset minden ízében alkotással téve:

Monika képzelj azt a csillagok fehér golyóbist ahogy valami különösen kusza rajz vonalain közlekednek

amikor a vonalak metszik egymást halkan összekoccannak mint a csókolódzó pohara

és Caldwell biztos valami különös perspektívából látta a horizont nélküli zöld ég csonthattyúit

minden koccanás egy-egy hattyú utolsó éneke

ha lehallgatjuk a lemezeket ugye elmegyünk a parkba és sokáig elnézzük a hattyúkat

ha egyszer lesz majd egy kertünk tyúkok meg pulykák helyett hattyúkat fogunk etetni

tudod Angliában sokszor lehet totyogó hattyúkkal találkozni az utcákon...
(Mozart biliárdasztalára)

Az őszinteség és a leírás hagyományos módozatait hiába keressük Tolnai Ottó költészetében, viszont a vers minden részlete identifikálható a realitások síkján is, s a versekben tulajdonképpen egy új valóság-ötvözet van készülöben. A jugoszláviai magyar költészet szempontjából a költői magatartás forradalmi átváltozása játszódott le Tolnai Ottó e verseiben. Az ő költeménye nem „közöl”, hanem hatásokat akar kiváltani, a költő a szenzibilitást teljesen az olvasóra gyakorolt hatás szolgálatába állítja, míg önmagát egészen háttérbe szorítva a tárgyiaság törekvéseit helyezi a figyelem előterébe. Nem véletlen, hogy Tolnai Ottó is a szabad költői kreáció híve, kinek módszere a szabad alakítás lehetőségéből születik meg, s a felfedezés csorbítatlan öröme hívja elő. Hagományos kifejezéssel szürrealisztikusnak minősíthető vers-világ keletkezett így, csordultig telve a hétköznapok előtte költőileg devalválódt s nála új ragyogást kapott csodáival, nemkülönben pedig érzelmességgel is, annak bizonyosságaként, hogy Tolnai Ottó költőisége mélyén ennek hatásai is érvényesültek.

Költészete azonban az irónia distanciájában lelt előre vivő lehetőségére, s ennek felerősödött célzatossága volt az, amely Tolnai neoszürrealizmusát fokozatosan háttérbe szorította, és költészete dadaisztikus szellemét ébresztette fel. Nagyobb lélegzetű, parttalanok tűnő verseit, melyeket ő „versben való nyújtózkodásainak” tart, lassanként a dadaisztikus dal és a poéma műfaja váltja fel. „Dalainak” legjellemzőbb példái Gerilla-dalok című, ötven versből álló ciklusában olvashatók, míg a poéma sajátosan alakított formáját a Domonkos Istvánnal közösen írt Mao-Poe című műve példázza, s e két vers-rendszer között állnak az olyan elsősorban lírainak felfogható hosszabb költeményei, mint a Don Quijote, a Kodály, a Balaton és a Guevara címűek, amelyek amazok analitikus technikájával ellentétben Tolnai szintézisre törekvő szándékaihoz születtek, és szürrealista-dadaista ódákként értelmezhetők.

Magatartása újabb metamorfózisra tehát a költői gerilla-képzet kibontásánál állapodott meg. Ennek a képzetnek az asszociációival ugyanis eddig a legteljesebben sikerült körülhatárolnia költészetét, s nevet találni ennek a magatartásnak, amelyben a gyerekkort idéző játékok és kalandok éppen úgy elférnek, mint a politikai költészetnek olyan tendenciái, amelyek a permanens forradalmat hirdető Che Guevarát sirató versben szólalnak meg: a következetes szembenállás meg-megújuló tartásában kutatva az esztétikum lehetőségét.

Tolnai prózájából két kisregényét kell kiemelnünk, novellái közül a hippy-novellákat, esszéisztikus írásai közül pedig útirajzeit, amelyek a

Híd-ban jelentek meg. Prózáját is a költőiség sajátosan „tolnaias” felfogása jellemzi: korszerűségének szüntelen jelenidejűsége, képzeletének gazdag burjánzása, a kalland merészsége támasztotta öröm, az ironia és a paradoxon rakétáinak kedvelése, a játékoság líraisága és naiv természetessége tartozik főbb ismérvei közé.

Oldottabb és „líraibb” testvére DOMONKOS ISTVÁN (1940), akinek azonban eddigi pályája közelről sem olyan egyenletes és töretlen, alkotó kedve sem állandó, következőképpen produkciója sem érte el a teljességnek azokat a köreit, amelyeket Tolnainál már megfigyelhetünk.

Domonkos elsősorban lírikus, s egészen közel áll e képzet klasszikus jellegéhez. Nyelvi energiái, variációs ösztöne, asszociatív képessége ugyanakkor lehetővé tették, hogy költői magatartása, vershez való viszonya révén szenzibilitásának „modern” vonásai érvényesüljenek, s hogy ő írja meg a Symposion-kör költészetének egyik mintadarabját, a Rákka című hosszabb szürrealisztikus veretű poémáját. Mert szürrealizmuson konstituálódott költészet az övé: „megnevezhetetlen szent dolgokat” keres a világban, s tudatos naivitással abban a hitben ír verset, hogy a világ ezekkel a költeményekkel újakezdődik, és új viszonylatok keletkeznek. „Tessék minden élénk színt feloldani, A szavak épületeit lerombolni, Rétek, kérem, újakezdjük a pompás virágzást” — írta egyik versében. A konvencionális életkeretek tagadásából indult, egyaránt vállalta a meztelenséget, a kitárulkozást, a vallomás egyenességét és a természetesnek azt az ezzel járó pózát is, amely nélkül a megmutatásnak ártatlansága sem érvényesülhetett volna. Átélté s költőileg kiélezte a „hazugul őszinteség” viszonyait, megfordította a vers és a világ addigi kapcsolatait, hiszen az őszinteség és a póz kategóriái Domonkos költészetében helyet cseréltek, úgyhogy nemegyszer a rútnak elégiáit írta meg, abból a felismerésből indulva ki, hogy a versekben a világban tapasztalható „romlás folytatódik”. De mindez nála opálos színekben pompázik, nem éles szövei szűrnak, hanem muzsikája szól; a költő ugyanis a romlásnak és az idegenségnek a dallamát keresi. Újabban a poéma szárnyalóbb lehetőségeivel kísérletezik ő is, mint legtöbb társa, és az időszerű politikai események élményéből táplálkozik és aktivizálódik, miként azt a *Kislányom: Görögország* című nagyobb verse is bizonyítja.

FEHÉR KÁLMÁN (1940) a Symposion-lira sajátos körét teremtette meg, s a költő „orpheuszi” szerepének átértelmezésével új minőségek meghódítása felé indult el, különösen azért, hogy ennek a szerepnek elsősorban nem mágikus és éteri vonásaiból kezdett építkezni, hanem abból a szabályozott forrongásból táplálta ihletét, amely egyfelől a verset az Ész és Érzelem küzdelmeivé avatja, másfelől pedig költőileg érdekessé teszi az emberi életnek egy kisebb sugarú körét, s a tárgyi-érzéki mozzanatoknak fokozott szerepet tulajdonít. Kacérkodik tehát a „lepkeapó”, az „isten-pajtíka”, az „ördögbűvölő” helyzeti energiáival, de elsősorban azokban a verseiben fedezhetünk fel esztétikai minőségeket, amelyekben az élet kisebb sugarú körében kutatja az egyetemes érvényt, s amikor az elidegenült világról elidegenítő versesközök felhasználásával énekel. Költői indulását jelző kötetének, az *Akvárium*-nak, azonban alapvető sajátosságát Fehér Kálmán jellegzetes „kifakadásai” adják, amelyekben nemcsak a hétköznapok akvárium-élete ellen perel, hanem a társadalmi élet visszásságaira is replikázik, ugyan-

akkor pedig a „mondott vers” uralkodik el költészetében, azé a versé, amely szinte szakítani látszik zeneiségnek a hagyományos költészeti szerepével. Magát nehezen feltárá, nem szárnyaló, a kifejezés görcsével birkózó, a rációt versmondattá kényszerítő indulatával lépett fel, s az egyszerűség egy sajátos válfajának képviselőjévé szegődött, ki idegenkedik a versbeli ékítményektől.

Költői útja az elégedetlenség „kifakadásaitól” a „panasz” költői lehetőségeinek felismeréséig és költői kiaknázásáig vezetett, s ezen a fokon már nemcsak költői, hanem társadalmi akció felvető módon szólt az élet és az egyéniség társadalmilag determinált problémáiról, melyeket kérdés-körökké fejlesztve Száz panasz cím alatt publikált. „Tompá versek” ezek — egy jellegzetes ifjú világgal szembeni elégedetlenségből születtek és dísztelenül, de mintegy a gondolat súlyával hatnak, s egy jellegzetes tagoló verstípust képviselnek irodalmunkban.

A Symposion-kör költői közé tartozik BRASNYÓ ISTVÁN (1943) és LADIK KATALIN (1942) is. Brasnyó István nehezebben kibontakozó költészete egyelőre még a szándékok és a megvalósulások ellentmondásaitól terhes, viszont prózaversei és lírai novellái már figyelmet érdemelnek. Ladik Katalin újabb verseiben egy mágiikus sugallatú, szürrealizmust és dadaizmust egyaránt felhasználó világkép van kibontakozóban — a Symposion-líra egyelőre még második vonalaként.

A kör sajátos egyénisége VÉGEL LÁSZLÓ (1941). Kritikák, vitacikkek majd esszék és tanulmányok jelezték útját, átütő sikert azonban *Egy makró emlékiratai* című kisregényével aratott, amely a Symposion körül csoportosult ifjú jugoszláviai magyar irodalom egyik legjellemzőbb eredménye. Az amerikai, elsősorban a Selinger neve jelezte prózairodalom iskoláját kijárt író a mai városi fiatalság életének oly jellemző „becsapottsági állapotában” találta meg szemléletének azt a pontját, ahonnan az életet betekintve egy moralista ítéletét kimondja. Ez a moralizmus tüntető immoralizmusba öltözve a fiatalság tudatos lázadását hirdeti a „makró-sors” vállalásával, azokkal az apró társadalmi és morális csínyekkel, amelyek a műben a társadalmi-etikai konvencionális és megszokások elleni merényletekké transzformálódnak. Végel prózanyelve, kiabáló közhelyszerűségével, állandósult szófordulataival jellegzetes argót képvisel, mondatai, mint Weöres Sándor állítja, „dögölt mondatok”, s így a mű teljes összhangja születik meg — a nihilizmus egy lehetséges formájáé, amely értelmes célok és feladatok után kiált.

A prózairodalomnak ebben a körében mozog GION NÁNDOR (1941) is. Könyvkritikák után néhány sikeres novellával és egy kisregénnyel lépett a közönség elé. *Kétéltűek a barlangban* című alkotása ugyan a gyermekkor világát eleveníti fel, valójában azonban életünk hétköznapijainak erőteljes kritikáját kísérli meg, a hasznosság kultuszával szállva szembe.

Publicisztikai tevékenységet BOSNYÁK ISTVÁN (1940) fejt ki, aki a jugoszláviai magyar irodalomban a politikai és irodalmi publicisztikának szenvedélyes és elkötelezett művelője. Ilyen törekvései kaptak irodalmias formát *Laskói esték* című kötetében, amely a falusi élet kritikáját és éles rajzát tartalmazza. Irodalmi jellegű tanulmányainak középpontjában Sinkó Ervin munkásságának elemzése áll. GEROLD LÁSZLÓ (1940) a színház és a próza avatott bírálója és kulturális életünk jelenségeinek a figyelője, UTASI CSABA (1941) pedig a bírálat műfajában alkotott eddig is figyelemreméltót.

AZ „ÚTITÁRSÁK” CSOPORTJA. Jelentős írói csoportosulás alakult ki a Symposium-körrel rokonszenvező, részben a folyóiratban közreműködő, részben annak törekvéseivel polemizáló írókból. Költőket és prózaírókat egyaránt találunk ebben az alapjában véve heterogén körben, amelyek az az egyik legjellemzőbb sajátossága, hogy valójában nem is alkot abban az értelemben csoportot, mint amilyen a Symposiumé. Zömükben magános alkotókról van szó, akiknek azonban a modern irodalom kétségtelenül eszményük, s művük is ennek vonzásában született meg.

KONCZ ISTVÁN (1937) az ötvenes évek végén fellépett költő-nemzedék egyik legtehetségesebb egyénisége, aki azonban máig sem teljesítette ki az eddigi verseiben ígéretként adott költői világképét. Ritkán jelentkező, sokat hallgató költő, aki, mert a teljesség igénye oly intenzíven élteti, a megszületett verset, még ha harmonikus és egész is, torzónak tudja. Ugyanakkor vallja, hogy a költő elsősorban morális egyéniség, s ez a hitvallása ismét csak a némaságát revelálja, akcióigényét pedig meditatív költői pillanatokká változtatja. Érzelmes racionalizmus révén fokozatosan a modern jugoszláv költészetből a szürrealisztikus sugallatokat szívja fel, aminek következtében a versek faktúrájában is a modernvers-igény belsőbb köreibehz közeledő költőiségét mutatja.

A fiatalabb írónemzedék első, az ötvenes évek végén fellépett nemzedékéhez tartozik **DEÁK FERENC** (1938), ki egy kétnyelvű, szerb—magyar verseskönyvvel lépett fel, majd két prózakötet után újabban a dráma műfajával kísérletezik. Sok irányú érdeklődés jellemzi tehát (különben tehetséges grafikus is), aki azonban legjelentősebb eredményeit novelláiban mutatta fel. Jellegzetesen lírai világképű egyéniség, és novellái is tulajdonképpen egy lírikus prózai vallomásai: metaforikus pasztellképek az életről. Inletét legtartósabban az eltűnt idő képzete foglalkoztatta, s egészen egyértelműen a gyermekkor esemény- és képvilágában lelte fel elbeszéléseinek anyagát, s ezt szövek át azok a gondolatok, amelyek az elidegenült világ reflexeiként születnek meg. Olyan lelki állapotokat ragad meg elbeszéléseinek első sorozatában, amelyek mind a közömbösséget hirdetik. Időben a háború végét jelentő napok zűrzavarát és kielezett helyzeteit rajzolja, amelyekben a közömbösség lappangó jelenlétét és hatásait figyeli mind a gyermekek, mind a felnőttek életének fordulataiban, s azt, hogy hogyan válik ez a közömbösség a sorssal való játékká, hogyan torzul el ennek következtében az élet, amelyet már csak a novellának a bizarr felé hajlított változata tud megidézni. Ennek a következménye azután, hogy Deák újabb elbeszéléseiben a valóság ún. irreális síkjainak is mind nagyobb szerep jut, úgyhogy a világot a hősök már-már delíriumos szemének közvetítésével látjuk. Elbeszélései a lírai próza értékei közé tartoznak.

VARGA ZOLTÁN (1936) a jugoszláviai magyar irodalom egyik legtehetségesebb prózaírója, aki három kötet elbeszélést és egy regényt jelentetett meg eddig. Pályája egyenletes, s mintha mentesült volna a kezdő írókra oly jellemző tétova kísérletezések kényszere alól, hiszen amikor megszólalt, érett, kiforrott íróként ismerhette meg a közönség, akinek autentikus írói világa és megformált elbeszélőstílus van.

Az induló Varga Zoltán nagy élménye a magány volt, s ezzel a magánytudattal fordult az emberek felé és alakította ki az írói elkötelezettség rá jellemző felfogását is. Varga Zoltánt azonban nemcsak az

foglalkoztatta, ami az emberekkel történik, hanem mindenkifelett az, ami tudatukban lejátszódik. Novelláinak igazi színpada az emberi lélek, amely akkor válik érdekessé az író szempontjából, amikor a „siralomházi kegyelem” állapotába jutott: a halál közvetlen közelében, de még a visszapillantás lehetőségének a birtokában. Novelláit meditatív típusúakká teszi az élet ilyen felfogását művészileg kifejező monológ, amellyel hősei a vágyott másik emberhez szólnak. Novelláinak ezt a képletét második köteté még egyértelműbben s a részletek még nagyobb gazdagságával példázza. Az író szívesen foglalkozik a már megtörtént dolgok okainak kutatásával, annak az útnak a vizsgálatával, amelyen járva a hősök eljutnak a „nem lehet tovább” gondolatának felismeréséig. Ez a pont viszont az emberi élet kritikuss pillanatát jelenti, s így novelláinak meditatív jellege is megváltozik: a mozdulatlan-ság a cselekvésbe csap át, a hősök gondolatainak rajzása pedig az eseményes elem szerepét kapja. Varga Zoltán tehát az analitikus novellának elsősorban angol példáiból indult ki, s egy nagyovellaformát alakított ki, az előadásmodornak azt a kényelmes, kanyargó és téres lehetőségét — lényegében már a regénytechnika gazdagabb hangszerelését is felidézve. Elbeszéléseinek belső világa, tere válik öblössé, az kap szélesebb dimenziókat, s ezáltal a történet is gazdagabban, szélesebben hömpölyögve közvetíti az írói életlátás reflexeit.

Varga Zoltán írói természete azonban nem statikus: a már meghódított ábrázolási lehetőségeket elhagyva tovább folytatja kutatásait, s újabban a fantasztikus-irreális mozzanatok előtérbe hozásával kísérletezik, hogy az emberi életnek látása tengelyében álló „kritikus pillanatait” mind maradéktalanabban megragadhasa és megidézhesse. Legújabb elbeszéléskötetében, nem véletlenül, már csak az elbeszélések mikro-részleteiben fedezhetjük fel az élet ún. reális képét — elsősorban az élet tárgyi adalékaiban és a cselekményes keretben. A realitás ennek következtében mint látszat jelenik meg, az irrealitás pedig a valóság szerepét veszi át, annak bizonyosságaként, hogy Varga Zoltán a „valóságos valótlan-ság” viszonylatait kutatja és ábrázolja, azt a világot, amelynek Franz Kafka az irodalmi klasszikusa.

A parabolisztikus ábrázolás, a fantasztikum lehetősége kopogtatott Varga Zoltán regényében, *A mérgekeverő* címűben is. Korszerű tudományos-fantasztikus, tehát modern akcióregény ez, amelynek gondolati gazdagsága messze túlmutat a regény alapszintjén, hiszen mind a zsarnokság természetrajzának a lehetősége, mind pedig a tudomány és a politikai hatalom viszonylatai — ellentéteikben és összefonódottságukban — felmerülnek a műben.

Az elidegenült világ látványa foglalkoztatja GOBBY FEHÉR GYULA (1943) írását is, s ez az a tény, amely alapvetően megszabta művészetének jellegét, meghatározta mind novellaformáját, mind regény-típusát, s előcsalta nála is a próza Franz Kafka-i elemeit. A valóság részleteinek elmosódnak a határai Gobby Fehér világában, és mesés, valamint rettenetes jellegűkkel vannak jelen mind az elbeszélésekben, amelyek az oly beszédes *Elrontott csodák* cím alatt jelentek meg, mind pedig regényében, amely a fantasztikum realitását ostromolja, s a társadalmi étellel akar szembenézni. Legfigyelemreméltóbb műve mind-éddig novelláskötete, amely az elidegenült világ meséskönyveként bizonyítja, hogy novellái többek, mint pusztán a képzelet játéka, hiszen az élet reflektálódott bennük, s öltött ezeregyéjszaka alakot.

Novellista HORNYIK GYÖRGY (1936) is, akinek bemutatkozó kötete már egy erőteljes prózairói egyéniséget ígért, s jelezte, hogy a szerzőnek nemcsak autentikus világa van, hanem stílusa is, hiszen novelláiba világának leglényegesebb elemeit máris maradéktalanul át tudta menteni.

A *MAGÁNOSOK*. A fiatal jugoszláviai magyar irodalom harmadik magatartásformáját a csoportosulásoktól különállók, az azokkal kapcsolatot alig fenntartó írók képviselik. Ide sorolható GULYÁS JÓZSEF (1937), kinek költészete ma is kialakulóban van még, annak jeleként, hogy a korán fellépő, de későn beérő költők típusához tartozik. A hétköznapi megéneklőjeként indult, manapság pedig az ember egzisztenciális kérdéseire keresi verseiben a feleletet, nem kis mértékben elszigeteltsége és magánya akadályaival is küszködve. TOROK CSABA (1939) inkább formalista költő, akinek elsősorban formái vannak, s nem világképe, amely meghatározhatatlan ebben a pillanatban még. TÓTH FERENC (1940) halk hangú, a hagyományos magyar lírai magatartást képviselő egyénisége is egyelőre még csak a tehetség kétségtelen jeleit mutatja, viszont autentikus költői világa még nem öltött alakot.

KITEKINTÉS. Seregszámlánk nem lenne teljes, ha nem jeleznénk, hogy az irodalmi életbe lépett már nemcsak az ifjú irodalom második, hanem harmadik nemzedéke is. Ők azok, akik vendégszerepeltek ugyan már a *Híd*-ban és az *Új Szimposion*-ban, de a *Képes Ifjúság* Ifjú Műhely című mellékletében jelentkeznek rendszeresen. Egy, a szó legszorosabb értelmében „mai” írónemzedék feltörését nyugtázhathatjuk tehát, s bár még nem értek meg az irodalomtörténeti jellegű tárgyalásra, létezésüket máris tudomásul kell vennünk. A jugoszláviai magyar irodalom új fejezete már róluk fog szólni.

KIADVÁNYOK

ANTOLÓGIÁK:

Vajdasági ég alatt (A jugoszláviai magyar költők antológiája. Válogatta és bevezette Bori Imre). 1960.

Irodalmunk kiskönyve (összeállította, az előszót és az életrajzi jegyzeteket írta Bori Imre). 1964.

Kontrapunkt (Symposion 61—63) Válogatta Bánai János és Bosnyák István 1964.

EGYES SZERZŐK:

FEHÉR FERENC: Jobbágyok unokái (versek) 1953; Álom a dülöutak szélén (versek) 1956; Övig a földbe ásva (versek) 1959; Színek és szavak (két-nyelvű kiadás) 1960; Az én nyuszim (gyermekversek) 1961; Bízó szerelemmel (versek) 1962; Esővárók (versek) 1964; Delelő (vál. versek 1946—1965) 1966.

ÁCS KÁROLY: Kéz a kilincsen (versek) 1953; Csönd helyett vers (versek) 1960.

PAP JÓZSEF: Rés (versek) 1963.

- NÉMETH ISTVÁN: Parasztkirályság (elbeszélések) 1954; Egy ember ül az udvaron (elbeszélések) 1959; Lepkelánc (ifjúsági elbeszélések) 1961; Hűtlen este (elbeszélések) 1964.
- MAJOR NÁNDOR: Udvarra nyílik az ablak (elbeszélések) 1956; Krumpliclovacska (elbeszélés) 1959; Vereség (elbeszélések) 1959; Dél (regény) 1965; Büntetés (vál. elbeszélések) 1967; Esti órák (esszék) 1968.
- KOPECZKY LÁSZLÓ: Kutyák... macskák... (regény) 1959; Segítség, lopok (ifjúsági regény) 1961; Mire a teknősbéka odaér (regény Sáfrány Imrével) 1961; Humor az alsó fiókból (humoreszkek) 1964; Opus 5 (kisregények) 1966.
- SAFFER PÁL: Utolsó vallomás (regény) 1953; Folyók, hegyek, emberek (úti-rajzok) 1960; Hideg neonfény (novellák) 1967.
- BURÁNY NÁNDOR: Homok az aszfalton (versek) 1962; Magunk próbaköve (egy aktivista naplója) 1964; Összeroppanás (regény) 1968.
- PETKOVICS KÁLMÁN: Fekete betűs ünnep (társadalomrajzok, riportok) 1963.
- DÉSI ÁBEL: A remény elve (versek) 1961; Fáj az idő (versek) 1966.
- BÁNYAI JÁNOS. Alarc felett a nyári nap (elbeszélések) 1961; Bonyolult örökök (esszék) 1964.
- TOLNAI OTTO: Homorú versek (versek) 1963; Sirálmellcsont (versek) 1967.
- DOMONKOS ISTVÁN: Rátka (versek) 1963.
- FEHÉR KÁLMÁN: Akvárium (versek) 1964; Száz panasz (versek) 1966.
- BRASNYÓ ISTVÁN: Vadvizek (versek) 1966.
- VÉGEL LÁSZLÓ: Egy makró emlékiratai (regény) 1967.
- GION NÁNDOR: Kétéltűek a barlangban (regény) 1968.
- BOSNYÁK ISTVÁN: Laskói esték (naplójegyzetek) 1968.
- DEÁK FERENC: Éjféli halász — Ponočni ribar (versek, kétnyelvű kiadás) 1959; Rekviem (elbeszélések) 1961; A nap gyökerei (elbeszélések) 1965.
- VARGA ZOLTÁN: A kötéláncos (novellák) 1963; Kirándulás (elbeszélések) 1965; A méregkeverő (regény) 1966; Várószoba (elbeszélések) 1968.
- GOBBY FEHÉR GYULA: Elrontott csodák (elbeszélések) 1965; Kenyér (regény) 1966.
- HORNYIK GYÖRGY: Temetés (elbeszélések) 1966.
- GULYÁS JÓZSEF: Csak ember vagyok (versek) 1959; Könyörgés magamhoz (versek) 1965.
- TOROK CSABA: Örökség (versek) 1962; Szégyenfa (versek) 1966.
- TÓTH FERENC: Ősztől tavaszig (versek) 1961; Vörös madár (versek) 1966.

BIBLIOGRÁFIA

ÁLTALÁNOSAN:

Szeli István—Bori Imre—Vukovics Géza—Ládi István: A Híd 1963-ban. Híd, 1964. 6. Végel László: A jugoszláviai magyar költészet. Híd, 1965. 9. 10. Végel László: Disputa. Híd, 1966. 6. Bányai János: Táj és ember. Új Symposion, 24—25., 26—27. Utsi Csaba: Költészetünkről. Új Symposion, 37—38. Bori Imre: Az ember keresése. 1960 (tanulmányok Fehér Ferencről, Ács Károlyról, Németh Istvánról és Major Nándorról).

EGYES SZERZŐK:

Sárosi Károly: Jobbágyok unokája. Híd, 1953. 6—7. Bálint István: Fehér Ferenc: Álom a dűlőutak szélén. Híd, 1957. 3—4. Tomán László: Két új könyvünk. Híd, 1957. 3—4. Zákány Antal: A kritikáról — Fehérről. Híd,

1957. 3—4. Tomán László: Földben, sárban, napfényben. *Híd*, 1959. 7—8. Kovács Kálmán: Fehér Ferenc költészete. *Híd*, 1966. 10. Tolnai Ottó: Az egyszerűség problémái. *Új Symposion*, 22.

Gerold László: Csönd helyett kritika. *Új Symposion*, 13.

Szeli István: A létezés költői válaszai. *Híd*, 1964. 2.

Bori Imre: Parasztkirályság. *Híd*, 1955. 2. TL.: A hűtlenség kezdetén. *Híd*, 1964. 10.

Szirmai Károly: Major Nándor elbeszélései. *Híd*, 1957. 3—4. Tomán László: Két új könyvünk. *Híd*, 1957. 3—4. Gerold László: Major Nándor novellái. *Új Symposion*, 34.

Tomán László: A humor és szatíra határán. *Híd*, 1960. 3. Bori Imre: Egy vajdasági regény margójára. *Híd*, 1961. 9. Hornyik Miklós: A rögtönzés zsákutcájában. *Híd*, 1967. 2—3. TL.: Opuskulum. *Új Symposion*, 19.

Dési Ábel: Egy regény ürügyén. *Híd*, 1954. 7—8. Juhász Géza: A publicisztika és szépirodalom határán. *Híd*, 1960. 6. Brasnyó István: Karhossznyira a művészi realitástól. *Új Symposion*, 31.

Bosnyák István: Egy aktivista (szemellenzős) naplója. *Új Symposion*, I.

Hornyik Miklós: Szavakra hulló világ. *Híd*, 1967. 2—3.

Bori Imre: Felsőbbrendűsködés gyerekcipőben. *Híd*, 1962. 1. Bosnyák István: Bonyolult örömök. *Új Symposion*, 1. bn.: „A mogorva emberek csodálkoztak”. *Híd*, 1963. 12. Végel László: Tolnai Ottó költészete. *Híd*, 1968. 4.

Szeli István: Nem költői megjegyzések egy költeményre. *Híd*, 1962. 3. Bosnyák István: A Rátkától a Kikiig. *Új Symposion*, 33.

Bori Imre: Egy költői individualizmus üdvözlése. *Híd*, 1964. 11. Hornyik Miklós: Költőtlen költőiség. *Híd*, 1967. 2—3. Bosnyák István: A Száz panaszról kommentár gyanánt. *Új Symposion*, 24—25. Raffai Ferenc: Az ihlet költője. *Új Symposion*, 24—25. Utasi Csaba: Mert élni kell... *Új Symposion*, 24—25.

Hornyik Miklós: Az objektív költészet felé. *Híd*, 1967. 2—3. Utasi Csaba: Márványhideg tájakon. *Új Symposion*, 18. Gerold László: Vadvizek, *Új Symposion*, 18.

Weöres Sándor levele Végel Lászlóhoz. *Új Symposion*, 23. Utasi Csaba: Rendhagyó vallomás egy kisregényről. *Új Symposion*, 34. Tóth Emil: Egy izgalmas regény. *Új Symposion*, 34. Podolszki József: Tehetetlenség és rettegés. *Híd*, 1968. 4.

Végel László: Koncz István arcképe. *Új Symposion*, 29—30. Szűcs Imre: Ifjonti szép lázadások. *Híd*, 1961. 10. Bori Imre: A közömbösség tragédiája. *Híd*, 1962. 2. Pastyik László: Az írás csak buborék. *Új Symposion*, 12.

Bori Imre: Elemző pillanatok. *Híd*, 1964. 2. Bori Imre: A nagynovella és a részletek diadala. *Híd*, 1966. 2. Hornyik Miklós: Egy irányregény a

javából. Híd, 1967. 2—3. Végel László: Bátortalan kirándulás. Új Symposium, 13. Podolszki József: A bukás mint esztétikai kategória. Új Symposium, 26—27. Gerold László: A méregkeverő kötélhányós, Új Symposium, 26—27.

Hornyik Miklós: A szatíra határán. Híd, 1967. 2—3. Gerold László: Kafkai arányok, lényegesen leegyszerűsítve. Új Symposium, 26—27. Gion Nándor: Túlméretezett tisztelet. Új Symposium, 26—27.

Hornyik Miklós: Lírai kutatások. Híd, 1967. 2—3.

EGY „NEMZEDÉKI” VERSANTOLÓGIA MARGÓJÁRA

GÖMÖRI GYÖRGY

Még egy antológia! Mire jók az antológiák?

Arra nem, hogy leltárba vegyék egy kor vagy egy mozgalom irodalmát — megteszik azt majd a bibliográfusok, meg a mindenre elszánt, témahajszoló filoszok. Arra sem, hogy tisztelegjenek egy kor tollforogató-géniuszaik előtt: ahhoz túl szűk a gyűjteményes keret, nyomasztó a véletlenül kortársnak született íróársak közelsége, gyakran olyan íróársaké, akikkel egyébként a géniusz semminemű közösséget nem vállal. Továbbá az antológia csoportosít, s vannak, akik nem szeretnek csoportosulni.

Annak viszont mégis van értelme, hogy egy közös téma vagy élmény, egy formai vagy szemléleti koncepció köré valaki néha behordja az irodalom szétszórt, kagylakba rakott termését. Minden hét-tíz évben új nemzedék jelentkezik, s az szinte törvényszerű, hogy minden egyes nemzedék hadba vonul a költészet megújításáért, vagy legalábbis megváltoztatásáért. Ebből az együttes nekibuzdulásból a legnagyobbak is húznak hasznot: az *Aurora* körül csoportosuló literátor reformnemzedék nélkül nehezebben ment volna Vörösmarty elfogadtatása, s a Nyugat-nemzedék pompás segédcapatai emelték pajzsra Adyt. Ez a tétel különben eléggé nyilvánvaló, s még akkor sem szorul bizonygatásra, ha az ellenkezőjére, a magányos, hőlderlini zsenire is van példa.

A szóban forgó gyűjtemény tehát nemzedéki antológia.

Ez az adott esetben nem jelent szolgálai igazodást a naptárhoz. Az „Új Égtájak” című versantológiában, amelyről szó van — a washingtoni Occidental Press kiadásában fog megjelenni még ebben az évben —, tizennégy költő szerepel, a legidősebb 1926-ban, a legfiatalabb 1937-ben született. Egy antológiában szereplésüket közös élményeik indokolják. Mindannyian Magyarországon születtek, ott nőttek fel, legtöbben már egyetemre is ott kezdtek járni, s egyidőben hagyták el az országot: 1956 utolsó vagy 1957 első hónapjaiban.

A külföldre szakadt magyarok szempontjából jelentős, hogyan, mikor, milyen körülmények között hagyták el szülőföldjüket. A távozás körülményei, a hozzájuk fűződő képzetek, vagy belőlük szerzett félelmek és beidegződések néha egy életen át befolyásolják az emigrációban (illetve diaszpórában) élők lelkivilágát, a politikai vagy társadalmi előítéletekről már nem is beszélve. Szerencsésebbek voltunk-e, mint a régebbi emigránsok, vagy sem, nem tudom, de az biztos, hogy mások vagyunk, más nyelvet beszélünk, ha úgy tetszik „fejünkön másképp

tapad a haj". Így van ez még akkor is, ha a régen kinn élők egyikével-másikával (főleg íróemberekkel) közös hangot is tudunk találni, ami talán abból is adódott, hogy ők hozzánk hasonló módon élték át az ötvenhatos robbanást, nem elavult analógiákat s képtelen előítéleteket erőltetve a történetekre, hanem megértve az események minőségileg új jellegét — egyszóval, hogy valamelyes *élményközösség* és nézetazonosság alakult ki köztünk.

A Nyugaton élő magyarságnak ma több a számottevő fiatal költője, mint elbeszélője, kritikusa vagy drámairója. Ez, a magyar irodalomban hosszú hagyományra visszatekintő körülmény azzal a következménnyel jár, hogy a kritika képtelen megbírkózni a külföldön-izmosodó magyar líra értékelésével, s az emigráns folyóiratok gyakorlatában kialakult a „belterjes kritika”, részben tekintélyi, részben baráti alapon. A „kivülállókot” azzal büntetik, vagy segítik, hogy — nem írnak róluk. Így aztán a versesköteteken megjelenő kritikák hangja vagy opportunistá, mértékkel vagy mértéktelenül hízelgő, vagy — és ez a ritkább eset — kegyetlenül kemény, ami aztán újabb sértődéseket vált ki. Éppen ezért a Nyugaton élő huszon-harmincéves magyar költők joggal érezhetik, hogy a kritika elhanyagolja, lebecsüli, illetve túl szigorúan ítéli meg őket. Viszont könyveikről a magyarországi irodalmi lapokban nem írnak, s bár a *Híd*-ben néha megjelenik néhány versük, a vajdasági kritikusok sem foglalkoznak rendszeresen a nyugati diaszpórában megjelenő magyar könyvekkel.

Ennek a diaszpórának (mert az Amerikában élő, második nemzedéki magyar már aligha nevezhető emigránsnak) volt és van néhány jeles idősebb költője. A nemrég elhunyt Lesznai Anna, akit annak idején Sinkó méltatott a *Híd*-ben, negyvenegynéhány évet élt önkéntes emigrációban. Az ötvenévesek nemzedékéből kiemelkednek Faludy György, Határ Győző és Tűz Tamás — az „Új Égtájak” elé éppen Határ Győző írt hosszú és ékesszóló bevezetőt. A következő nemzedék a Bikich—Csokits—Kibédi Varga korosztálya, a három itt említett költő közül az első kettő az utóbbi években elhallgatott, de verseik megtalálhatók a Szabó Zoltán szerkesztette „Kilenc költő”-ben, amely a Magyar Könyves Céh kiadásában jelent meg 1959-ben, Londonban. (Ebbe a gyűjteménybe hárman az „Új Égtájak” költői közül is bekerültek.) Mint ez a rövid mustra mutatja, a miénk már az emigráció negyedik költőnemzedéke, bár mint előbb mondtam, ez az emigráció nem egységes, sem egyrétű, s ezért minden nemzedék úgy indul (ha külföldön indul), mintha a korábbi emigráns költők nem léteznének.

„Szívet cseréljen az, aki hazát cserél!”, írta a múlt század derekán Tompa Mihály, akkor még egy *kibujdosott* barátja után. A huszadik század közepén nincs már szó bujdosásról, sem szívcsereéről (hacsak nem szívátültetés révén). Van, aki az emigrációra azzal reagál, hogy mindenáron asszimilálódni akar, és azonosságot cserél. Megint mások megrekednek egy idejétmúlt magyarság-tartásban, ami betokosodással és szellemi gettóba szorulásal jár. De mindenki előtt nyitva áll a harmadik lehetőség: erényeink és hibáink tárgyilagos felmérése; igazodás az új ország kultúrájához, de figyelem hazafelé és mindenfelé, ahol magyarul írnak és beszélnek; a magyar problémák európai, sőt, univerzális perspektívából való értékelése és szemlélése, egyszóval nyitottság minden irányban. Erre a magatartásra, tapasztalatom szerint, leginkább az értelmiségi, szellemi foglalkozású emigránsok egy része

képes, s éppen ebből a rétegből több él ma a magyar diaszpórában, mint bármikor eddig. Ez a típusú ember fejlesztette a hollandiai Mikés Kelemen Kört az európai magyarság egyik legigényesebb szellemi fórumává, az ő részvétele teszi érdekessé az evangélikusok évenkénti, a londoni Szepsi Csombor, vagy a bécsi Bornemissza Péter Kör időszakos találkozóit. Az „Új Égtájak” költőit is ebbe a harmadik kategóriába sorolnám, hiszen az a tény, hogy magyarul írnak verset, és emellett a legtöbben „befogadó országukon” belül is megbecsülést vívtak ki maguknak, ide sorolja őket; ezek a költők gyakran vesznek részt a fent említett értelmiségi körök találkozóin, szerzői estjein, s ha van közönségük, azt részben épp ezeken az összejöveteleken szerezték.

A tizennégy költő közül nyolcan élnek Európában, hatan jelenleg az Óceán túlsó oldalán, négyen Amerikában, ketten Kanadában. Azt írom, *jelenleg*, s ez már talán sejteti, mennyire mozgékony, helyváltoztató nemzedék ez, s hogy a cím, „Új Égtájak” valamit kifejez költőinek hangulatából és érdeklődéséből. A szökés egyszeri, a vándorlás örökké tart. Horváth Elemér, akit én az antológia legkiforrottabb költőjének tartok, így vall erről: „ez a szökés / mely vándorra vetett váratlanul / és semmibe véve legmélyebb vágyamat / bizonytalan csillagú kontinenseken / kitárja századom tűzvési szépségét / s bakkkhási közönyét.” Irodalmunk történetében eddig kevés költőnek adatott meg ez a ropant mozgási szabadság, ami ennek az egész nemzedéknek előjoga, a vándorlás, a kontinenseken és óceánokon át való közszálás lehetősége. Lehet, hogy ennek nem lesz különösebb következménye a magyar líra egészére nézve, hisz Juhász Ferenc, aki sohasem járt a trópusokon, mégis trópusi növény-gigászokat, elképzeltetlen színű mélytengeri halakat ígéz versbe, s Benjámín is meg tudta írni a „Tűz a négernegyedben” című versét, bár sohasem járt Amerikában. De az elmúlt tizenként év vándorlásai, fantasztikus vargabetűi mégis új képekkel és színekkel gazdagították a fiatal magyar emigráns költőket. Ez különösen szembetűnő az extrovertáltabbak esetében, de még az olyan befelé forduló költőknél is fellelhető, mint a már idézett Horvát Elemér: „Hol van a nap, sziget, vagy kontinens hol a *konvex óceán* a tatra hányta gyöngyeit?” Sulyok „égigérő fényben” áll „tenger és hegyek között” — a szem skandináv tájat lát. „Sziklák, hab, tenger, habrajzos homok”, vázolja fel Makkai Ádám a kaliforniai tengerpart monoton hullámverését, éjszakai zajait. Vitéz György Kanada flórájával és faunájával népesíti be verseit, s milyen természetességgel írja: „s a Szent Lőrinc völgyében az indián nyár / végigcirógat de már nem melenget!” (Szerencsés fordulat itt az „indián nyár”, ami ugyan az angolban a „vénasszonyok nyará”-nak felel meg, de itt többet jelent, hisz a kanadai tájhoz könnyű hozzáképzelné egy nesztelenül lopódzó mohikánt.)

Ez a tematikai és nyelvi kitágulás viszont egyes „hagyományos” magyar témák kiesésével jár. Míg Magyarországon a paraszti sors és életérzés még sok vers ihletője, a Nyugaton élő fiatal költők számára (talán Sulyok és Lökkös kivételével, s azoknak is csak mint emlék) a falu nem létezik. Városlakók, akiknek azonban a nagyváros sem imponál. Nagy, közös élményük a természet végtelensége, amit az Amerikában és Kanadában élők éltek át legteltjesebben. Tengerek, erdők hullámzanak verseikben, sőt András Sándor már így kezdi nagylélegzetű versét: „hullámoz az idő a szél a tenger”. Bár vannak még köztük,

akik szívesebben írnak meg egy városképet vagy egy mikrotájat, az „Új Égtájak” költőit, mint csoportot, mégis a természetben-megélt szabadság-élmény jellemzi.

Stílusában ez a nemzedék nem egységes, nem is lenne jó, ha nem követne más-más mestereket: a tradicionálisabb hangvételűek valahol Illyés és Radnóti nyomában startolnak, innen a József Attila—Weöres—Pilinszky hatásokon túl eljutunk Határ Győző, valamint a legújabb francia vagy amerikai költők mágneses teréig. A magyar költészet hagyományaihoz talán Lókkös, aztán meg Nyéki és Sulyok áll a legközelebb, míg a legavantgardistább valószínűleg Bakucz és Papp Tibor. Különleges stílusképletek — szinte azt mondtam, kagylófajták — Siklós és Máté Imre: az első védantikus-modernre, a második törzsközöségi-ősire stilizál. A többiek (András, Horváth Elemér, Keszei, Kemenes—Géfin, Makkai, Vitéz és e sorok írója) alkotják a formai értelemben vett derékhadat. Verseikben erős a szerkesztő-igény, a képnek fontos, de mégis alárendelt szerepe van a vers központi gondolatával vagy indulatával szemben. Nem képekkel való bűvészkedés a vers — a képek bontják ki a verset. De a formanyelv szempontjából „derékhad”-nak minősítettek között is vannak lényeges különbségek; a klasszicizáló igény, amely Horváthnál is, Keszeinél is szemmel látható, nincsen jelen például Kemenes—Géfin képgazdag, gyakran túléretten kibugygyanó verseiben.

Mit vár ez a nemzedék, világharmóniát vagy katasztrófát? Pesszimizták lennének? Ez a jelző igencsak leegyszerűsíti a problémát. E nemzedék élményeinek sokrétűségéből következik, hogy megnyilatkozásaiban az ujjongás igen gyakran tőszomszédságban van a rettegéssel. Közvetlenebbül reagálni a nyugtalanító hírekre, a világválságokra, vagy akár a föld távoli dübörgésére, annyit jelent, mint többet aggódni, jobban rettegni. Az élet, de a pusztítás lehetőségei is szinte határtalanok, s aki közelebb ül a terjedő földrengés epicentrumához, jobban fog félni, mint az, aki szűrve hallja a zajt, és óvatosan adagolva kapja a híreket. Ez a nemzedék tehát hol a kolumbusi eufória, az ujjongó kitarulkozás állapotában, hol az elkeseredett félelem neuroziséban közeledik a világhoz. Az életigenléssel szemben ott áll a költő „emberenkívüli magánya”, az értelmes közlés lehetősége fölötti kételkedés (Siklós: „már nincsen jelentése a szavaknak”), a háborútól való félelem, sőt, a testetlen, „metafizikai” iszonyat (Bakucz). Az „Új Égtájak” költőinek politikai költészete jobbára tiltakozó-költészet; tiltakozik a németországi antiszemitizmus újjáéledése és a vietnami háború esztelensége ellen, de a szellemi szabadság korlátozása, egy író bebörtönzése ellen is. S bár a költők többsége nem ír politikai verset, a látszólag apolitikusok tartása is ironikus-dialektikus: nem hisznek a „megrendíthetetlen / szolid jó békevilág”-ban, a társadalom feltartóztathatatlan haladásában, illetve a világjavító mozgalmak szavatolt sikerében. Ami mégsem teszi őket a világkatasztrófa prófétáivá, az részben néhány, az eddigi tapasztalatokból leszűrt megfigyelés (sem 1956-ban, sem a kubai válság idején nem lett világháború), részben pedig az, hogy lehetségesnek tartják egy önálló életforma kialakítását az adott körülmények között is. Mint a pók, mindegyikük megszövi a maga költői és egzisztenciális hálóját, amely éppoly bizonytalan és ingatag, mint az erdei bokrok között kifeszített pókháló, de mégis: ez is egy világ.

Talán túl sok is a magyarázat ahhoz a néhány vershez, amelyet az

„Új Égtájak” anyagából válogattam össze a *Híd* olvasóinak. De szeretném hinni, hogy ez a sokáig vajtűdő versantológia felveszi majd a versenyt a hasonló jellegű magyarországi antológiákkal, s cáfolatául szolgálhat annak a magyar tudatban még ma is mélyen gyökerező tételnek, áligazságnak, hogy „*extra Hungariam non est vita*”, illetve: „*non est literatura*”. Lehet valakiből magyar költő, jó esetben jelentős és érdekes költő külföldön is, bár keményebben meg kell harcolni érte, mint Magyarországon, s kevesebb elismerést kap érte, aki erre a feladatra vállalkozik. S bár az emigrációban szerkesztett antológia külföldön élő költőket mutat be, maga az emigráció sem örök — példa rá Illyés és Kassák, Sinkó és Déry. Valahogyan, valamikor, de egyszer minden magyarul írott maradandó mű bekapcsolódik a magyar kultúra vérkeringésébe.

V I Z E K P A R T J Á N

A N D R Á S S Á N D O R

hullámszik az idő a szél a tenger
szirtfokon heverek gyönyörűn
s omló bőrrel öreg vár
dicsőülök a pusztulásban

már kihaltak belőlem
az oltalmazó nemzedékek
s ami ma fegyver
csak pusztíthat

keverednek bennem az évek
az életek és a népek
közfaltalanul szabadon

vagyok hallom érzem
a csillagok szabta időben
duzzadó mozgást
bástyákon örök tiszta ütemét
seholsincs folyosókon
az elmúlt biztos lépteket
harcosokat kik hímlendülettel
gyarapítani hagytak el engem és életük
érzem hallom vagyok
a kapunyitás
induló csapatok előtt a súlyos
rivalgó a megtérő diadalnak
s a megadásé komor és fájó
fémnek nyíló seb
vagyok a termeimben lézengő telítettek
kik kérdéseik tompult kését letéve
étvágytalanok lakoma közepén
s mellettük kikben túlnagy az étvágy
az éhesen étlenek
a sóvárgók a távolbahajózók

a bástyáimról messzibemerengők
mesén-nőtt gyermekek
s közöttük ők a békén evők
pontosütemű szolgálói
a szeszélyes anyagcserének
érzem hallom vagyok
a kíméletlen látogatók is
kik nősténysóvárgással széthordanak
sorstalan taposnak bennem
én-atomok
más-más időkből vidékekről
hitekből vágyakból indulatokból
származó látogatók
zavart vér
jön egyiramú tiszta életért
megannyi várúr katona
a világra lepillant
és frissíti az ámulat
a veszélytelen önodaadás —
adom nekik magamjaimnak
az időtlen pillanatot hogy
teljesek legyenek
vagyok az egyidő múlt és jövő
a magamnak-minden-és-semmi öreg vár
vizek partján

csak a szél csak a csend
hullámverés
csókfehér sirályok villanása
fény

vagyok már lebegő ajtónyílásban fészek
erő madártojás
tört oltárkövön gyík álmos pislogás
friss fű az ablakban
csapódó eső
hajdani pincéim végre boldogan
tisztuló kövein
a csudás erő
orkánból fuvallat
dúdolásból harsogás
hallom érzem vagyok
a táncoló hatalom
a szél az ezernyi
illat és hang és távolok íze

készültem hajdan gyarapuló
házként célokért birtok
lebontatásomban lettem
hús indulat pontos révülés
végtelen szabad és teljes

ismeretlen az éjszakában
egésznek hihet
de nekem már nem vigasz a sötétség
a fényben látszik ahogy zajtalan

porszemek ütemére
omlok vissza a földbe
vakít a bizonyosság
gyönyörű

T O L L R A J Z

B A K U C Z J Ö Z S E F

Gyors termein az iszonyatnak
hol nincs sem ablak semmi lámpa
tántorogsz végig hadonászva
mintha akadna aki hallgat
s úgy úszod át itt e szobáknak
vak folyosóit körbe-körbe
mint ki tükörből lép tükörbe
de mint kit nem kísér sem árny hang
és mint hunyt szemű tengereknek
pupillájában ragyoghat
folytonos hal-káprázatoknak
népe kísérteti sereglet
a tárgyak fénylők fényt nem adnak
vízzel telt poharak lebegnek
üres lap fekete kép eretnek
századok számlap-arca ballag
S szűri a sűrűvizű csendet
egy végtelenből-végtelenbe
suhogó háló s szemein egyre
látomások jelek peregnek

É G

H O R V Á T H E L E M É R

Gépeinkben már nem ül senki sem üres
s a zúgás mint egy ismeretlen hold kering

A turisták szeméből kihullnak a templomok
a Vénuszok amiket csináltunk Cranach ördögei
és a csodálatos gyerek

S a lányok nagy piros labdája elgurul
Fölbámul vizei derengéséből a halász
s a fiú ismerős magányából a lány
s oly messziről árad karóráink nesze
minthogyha meghalnánk

S újságjaink térdünkre hervadnak betör a kék
s mint idegen léptek ajtónk előtt
földülja ereink nyugodt szép ritmusát
és áthúz homlokunk térképein ahol
Apollinaire öreg mozdonyai álmodnak csöndesen

HALÁL A TÁNC IS...

MAKKAI ÁDÁM

Villon szellemének

Halál a tánc is, ballada, ballada!
Es tánc halálunk: Ballada, balga tánc.
A dallam pengve törként szól és
újra halott szíveinkbe mártja

hideg vasának mágusi ritmusát,
te sorskísérő ballada, táncodat:
mert tánc, mit újszülött könnyöngött
s tánc az anyók dadogó beszéde — — —

mert tánc az ölben éjbevező hívás
s a meteor, mely izzani kezd s kiég
ha légbehullt pályára készíti
nyári egünkön a földközelség — — —

mert tánc az írás, toll ha sietve szánt,
a jéggé dermedt harmat a bokrokon,
s a délre húzó költözőknek
nyugtalan, ékalakú varázsa — — —

a mágnesek vonzása, s a gyors folyók,
a pólusok közt ívbe feszült erők,
s a kedvünk, hogyha dalra perdül,
mintha az elfeketült fatörzsek

a házfalak, s a kockakövek ma mind
dobok volnának, távoli orgonák...
Ez hát a tánc, mi oly erővel
bűvöli részegen elmúlásra

önnön magukba hullani csontjaink,
mint végakkorddal földrezuhant sirályt
ki hunyt szemekkel szállt a hangok
tengerin át, kifeszítve szárnyát.

Halál a táncunk, ballada, ballada!
Es tánc halálunk, ballada, balga tánc.
Feszíts meg, ó te drága ritmus,
köss könnyörülve a kincölöphöz,

mert ott tudom csak mondani bízva már,
hogy *egy* a törvény, *s tánc* a halál csupán.
S te, jeltelen sírunk virága,
ballada, — nyílj ki a föld porából!

SIRÁLYOK VERGŐDNEK
LÁTÓHATÁROM KARMAIBAN

SIKLÓS ISTVÁN

sirályok vergődnek látóhatárom karmaiban
mennydörgés üti át a hullámok síkos izmait
villámok visszhangja görög a mélység torkából
ciklopszi szemmel búvól fennről a fény
átizzó szavakSégő hulladék keserű füstjében

majd
zöld tenger öblöget most mint fehérhasú hulla
sodródóm rejtett áramokbanSnem lesz jel
megnyugvásra sehonnan majd
fejnélküli bivalyok ügetnek a fehér homokban
olajos kavicson és ösmerős arcnymok hevernek
szertesztét a partra kiterítve

ez lesz:
tüdömSnyelvem kupolája lucskos hínárral
kopolytús lovakkal telítveStestem hajszá-
csatornáiban lüktetni fog neveddel
az emlékezetSa tenger

EMBERENKÍVÜLI MAGÁNYOM

SULYOK VINCE

Papírra karcolom a tájat: kifakult sziklák,
vörös fák közt vörös faházak, pocsolyák mentén
hó hűvöslik, micsoda hó már, szomorú, szennyes.
Így kopik meg végül minden tiszta fehérség,
föléje hül kékszürke alkony és hazamennek
a fáradt, naptalan terekről-utcákról a lányok,
kövek kongnak fekete hangon, rá kapu csattan,
emberenkívüli magányom sír a lakatban.
Jaj, egyedülvalóságomnak kinja sosem fogy,
titkai nőnek, mint a hullán karom és szörzet,
s nem szűnök ülni egymagamban szögletes arccal,
hallom a szívem zuhogását, a halál csendes
riadalmát zúgni eremben, fájni bennem,
s az üresség fényeken túli iszonyatában
senki, akihez dolgaimban magamat mérjem,
látomásos álmaim hogy kikiabáljam . . .

NYÁR VÉGE

VITÉZ GYÖRGY

A pisztráng egyszerűbben él
szúnyogot les a kő alól
görények riasztó szagát
lebbenti föl a szajha szél
tocsogó lápon béka szól
hód rágja el a törpe fát
a vízbe hulló tülevél
kibogozhatatlan hínár
lassan rothadó szőnyegén
tegnap megbotlott valahol
és alámerült ez a nyár
jávorfák arca csupa vér
mosómedve jó, leguggol
szortyogó hulladékra vár

mindenki egyszerűbben él

HOGYAN ÍRJUNK VERSET

SZILAGYI DOMOKOS

1. § Egyedem-begyedem-tengertánc.

2. § Hajdú sógor, mit kívánsz?

3. §

a) Azt instállom, esedezem, óhajtom, kívánom, kérem, követelem, parancsolom, hogy érthető legyen, a betyár nemjóját!

b) Azt instállom, esedezem, óhajtom, kívánom, kérem, követelem, parancsolom, hogy jó legyen, a nemjóját a betyárnak! Színvonalas. Európai! és ázsiai, afrikai, amerikai, ausztráliai, antarktiszi. A jó vers már azelőtt közöl valamit, mielőtt az értelemig elhatolna, mondá Eliot. (Könnyű volt neki. Vagy nem is?) Ja igen, és ne csak európai stb., hanem csíkszentjehovai is legyen.

4. §

a) Persze-persze-persze-persze, jó legyen, jó legyen, hogyan, hogyan, de érthető, de érthető. A betyár nemjóját. Májna is, mint régen, Csüng a hold az égen, Ó, csudásan nagy dolog, Hogy Magára gondolok, Alszik már a téesz, Álmából fölérez, Bájvarázsok meglelik, Óbedoldog reggelig. Mi az, hogy Eliot? Angolul még olvasni is nehéz, nemhogy írni.

b) No lám, no lám, no lám! Ezt már ismerjük. Voilà, Messieurs! Addig verem, nagysád, amíg hú lesz, Amíg hozzám csupa báj és bú, Úgy elverem, hogy a teste kék lesz Avagy pedig zöld, miként a fű. Mi az, hogy érthető? Mindent érteni kell? Igen. Csak a kiindulóponttra vigyázzunk! Az ismeretlent megközelíthetjük az ismeretek, de a lehetőségek felől is. Az ismeretek hajlamosak arra, hogy csak azt a jövővényt fogadják be, amelyik rájuk üt, logikájukhoz igazodik, kialakult törvények szerint él és ítél. A lehetőségek némi bátorságot és képzelőerőt igényelnek; innen nyílik az érthetőség visszaútja.

5. §

a) No lám, no lám, no lám! Ezt már ismerjük. Istenucces! — piros gömbökből pirkadó hajnali gyékényszatnyrok fohásza — Hol a valóság? Valóságábrázolás?

b) Ad 1: piros gömbök: a bűvös szó következik: modernség! Csak hogy modernség és marhaság közé ne tegyünk = jelet. Modernül is lehet *gondolkodni*. 1. Shapesskeare-t.

Ad 2: valóság: a Bohr-féle atom-modellt senki sem látta a valóságban — tehát nem létezik? S a modell nem valóságábrázolás?

6. § Hajdú sógor, mit kívánsz?

7. § Egyedem-begyedem-tengertánc.
advocatus diaboli (pihegve jó):

Verd csak a gépet nyavalyás

aki vagy Nem kell ennek uraim

se máglya se bitó se forró olaj se spanyolcsizma (ez különben nemzetközi szabadsalom akár csak az inkvizíció) te stvéreim a krisztusban s a sátánban

főleg mindkettőben egyszerre hogy megkavarjuk a delikvenst

In primis úgyis tudja hogy meg fog dögleni előbb-utóbb ne tudjon hát fix dátumot

ITT A THANATOS-RÁDIÓ PONTOS IDŐJELZÉST ADUNK 1968 tele következik a csíkszentjehovai időszámítás szerint

másutt persze másképp számítják hol előbb hol utóbb re ttenetes ez az anarchia jómagam most 1582 október 10-ét írok — ez nem Anno Domini mert a pápa kivette a z Ó ellenőrzése alól

tehát és mivel hogy halállal születék már eleve beleköptek a levesébe

Pro secundo eddig legalább tudott egy abszolútumot a halált mely egy vala és oszthatatlan azám az egyedüli abszolút kategória nem nyúlhattak hozzá mindenlébenkánál tudósok kik úgy szeretnek osztályozni s kik az én útszéli pofonegyszerű influenzámra csak azt a gyógyszert tudják hogy hm hm dosis 3x2 naponta használat után megdöglendő (a páciens) tetszés szerint választható a vírus a latin görög cirill ábécéből — végig minden betű — l egalább ennyi van

de most már van klinikai halál biológiai halál (az erkölcsiről nem is szólva) ember legyen a talpán képzett hullajelölt aki választani tud jószagú isten ide is betört a z osztályozás éspedig görög-latin szavakkal de mit ér a választójog ha egyik jelölt rosszabb mint a másik

az abszolútum szertefoszlott uraim és tőlem mégis azt követelik hogy állítsam zöld a zöld (és a pipacs szöszöske szára zöld / s olyan kít végül is megölnek / mert maga sosem ölt ————— Radnóti M)

vagyis a halál sem biztos csak az hogy nem élünk örökké

Pro tertio belülről is eretnek — testének titkos te mplo ma (Babits) ellen fölláztak eretnek zsigerei idegei véredényei csontjai nem is szólva halhatatlan elkérőll amely nem létezik

I
N
N
E
N
—
!
!
!
!
!

A
K
K
K
O
R
—

!
!
!
!
!
!
!

S
A

ó uram
 nincs pihenésem ó uram nincs étkem álmodom italom
 vérem koleszterin-szintje nőttön nő gyomrom túlterhelték e
 lméletek csontjaimból dekalcinálódik a remény
 éjjel fölriadok arra hogy ez milyen szép milyen borza
 sztó ez és keresem a szavakat rá-
 keresem ikeresem gyöttrődöm elaludni nem lehet mert sz
 óban kimondva tán mégis megfoghatóbb a megfoghatatl
 an
 bár engem ez sem vigasztal de hátha vigasztal másokat
 jaj ha tudnátok mennyi mennyi szenvedést tudtok okozn
 i akaratlanul is — hát még akarattal
 jaj ha tudnátok mi hal meg bennem oktalan észrevétlen f
 ájások miatt
 és jaj nem bírom abbahagyni jaj abbahagyni nem bíro
 m jaj
 hiszek átmenetileg hiszek az átmenetben tudjátok merre h
 ova tudjátok ugye tudjátok remélem
 jaj röhögni akartam egy jót és látjátok ez lett belőle
 És azután utánam minden jó lesz pompás remek hihetem j
 oggal mert látni úgyse fogom hát
 azt hiszem amit akarok
 hihetem hogy belőletek lefordítottam amit érdemes
 és csak úgy érdemes ha mindent
 s ha nem is akkora mint a valóság de egész az én minde
 nségem
 s mint minden egész: lehetőségeiben határtalan
 a többi a ti dolgotok ————— énutánam
 énutánam
 aki — minden osztályozás minden bizonytalanság ellenér
 e —
 aki belétek haltam

K
 E
 T
 T
 Ö
 K
 Ö
 Z
 Ö
 T
 T
 —
 !
 !
 !
 !
 É
 S
 A
 Z
 U
 T
 Á
 N
 —

s k e r d e m h o l t o m b a n
 i s :

8. § Egyedem-begyedem-tengertánc,
 9. § Hajdú sógor, mit kívánsz?

KORSÓ-ALAKÚ FÖLD A VIZEKEN INNEN

J U N G K Á R O L Y

I.

íme hogyan haladnak-épülnek egymás felé-föle-alá a rétegek
s még e tektonikus sor újabb vonzatokat lök elébed
visszatérsz önmagad rétegeibe ahol gyanú lappang
meg néhány bokor képe
valamint megszenesedett fatörzsek
olyan régi időkből
hogyan az józan ésszel fel sem mérhető
talán még a kő fogalma hozhatna némi enyhülést
vagy egy másik kép esetleg
vigyázz jól vigyázz életedben csupa veszély
veszélyek árapályá vagy hullámok duzzadása
a sötét pontok körül

NAGY ÍVBEN KÉS FORDUL FELÉD A FÜST NEHÉZ FÜGGÖNYÉBEN
MÍG CSAK EL NEM ÉRI A VILÁGOS NÉGYSZÖGET MELY FÉNYBEN
MÁS

A PIKTÚRA UTOLSÓ LEHETŐSÉGE A TÁJBAN
FEHÉR ALAPON FEHÉR NÉGYSZÖG FEHÉR KERETBEN

ó te árva térj vissza önmagadba
hisz az emberek kiket magad mellett hagytál veszni-elveszni
magukban terebélyesednek egyre nagyobb világgá
a fényárnyak és más impresszionista kellékek
csupán alibijeit e létnek

hogyan hagyhatod mindezt szótlannul mindezt szótlannul
MIKOR EZ A CSILLAGMÉRETŰ FÁJDALOM OTT
MIKOR E MENET CSAK EGY KIS
MIKOR A VONULÁS OTT TORKOLLIK AHOL
MIKOR SZÉTÁRAD A TÉR ÉS A BÚTOROK KEZE
MIKOR MINDEN MEGFOGHATÓ MELY BETÖLTI A

ó te részeire-darabjaira tört valóság átkozódás bukás
elvesztett város melynek kiásott köveiben a neve-múltja
vagy a füvek-virágok színében és a nedvek áramlásában
melyek a lét évezredeit tárják elébed

de ezt csak a magasból láthatod
ha szárnyaid megoldják a nappalok
ám ott van a gyanú újra a bizonytalanság a szörnyű kétkedés

A TŰZ KÉVÉJE A KAPU NYITOTT SZÁJA
AZ ÖBLÖS SZÖRNYŰ KIÁLTÁS
MELY BETÖLTI A KITERJEDÉSEKET
MI LESZ A SORSA A NAP ELÉ TÁRT SZÁRNYAIDNAK

MELY INNEN FÖLÖTTE LÁTSZIK A FŰVEK-VIRÁGOK ÉLETÉNEK
AM GYÖKEREID E HOSSZÚ KOCSÁNYOK
ALATTAD KAPASZKODNAK KÖVETVE A RAJZOKAT
DE A RAJZOK MÁS SÍKBAN VANNAK

ha hajós lehetnék csak egyetlen napig
tengerész ki mérőólmát babrálja
istenem csak egyetlen napig
hogy megmérhessem a mélységeket
istenem a mélységeket

HOL VAN AZ A SÍK

AZ A KEREKEDŐ KORSÓ-ALAKÚ FÖLDDARAB
A FÖLDDARAB MELY A VIZEKEN INNEN ESIK
MELY ELBÍR MINDEN SZÜLETÉST-PUSZTULÁST

mily csoda megjelentek a seregek a cserjés mögött
ideérezem a hullámozást ismétlem a hullámozást
mert a sereget magam soha nem láthatom

nehéz vértjeik mögül érződik a hatalmas táulás

HATALMAS TERRE TÁGUL MOST A KIS KORSÓ-ALAKÚ FÖLD
A FEGYVEREK EMBEREK A FEGYVEREK
A FELHÖKET ÉRINTIK KI ÁLLHAT ELLEN E SEREGNEK

a kis rovar-állat a búza tövében lapul

az égből a kalászkok összeérnek meg a búzavirágok

a halmokon melyek egyre kúsznak a hegy felé

ITT CSAK AZ ÉRCES HANG URALKODIK

MELYBEN ELVÉSZ A SUHANÁS NESZE

PEDIG A SUHANÁS A MADÁRTÓL ERED

EZ ITTEN A SASOK FÖLDJE

MÉGIS GALAMBOKRÓL BESZÉLNEK A KÖLTŐK

MEG FELESÉGEIK

AM A SZÉP TOJÁSOKAT MÁR KIDOBTÁK

A FÉSZEBŐL MELYEN ÁTLÁTSZIK A HOLD MEG A CSILLAGOK

A KORSÓ-ALAKÚ FÖLD TESTVÉREI

MIÓTA ELVONULTAK ERRE A SOKFÉLE SEREGEK

II.

ha már a gyerekek sárkánya is fölropphenhet

és a szurdokon át fehérré vált a felszálló reggeli köd

a bokrokon a madarak újra énekelnek

a születés bizonyossága ez

mikor a hálaadásban megszólal egy újabb hang

mi lényegében akkor indultunk emlékszem még

de állomásaink akkor még beláthatatlanok voltak

mert bal felől akkor tarkán meneteltek a vásáros szekerek

áruik hatalmas halmain át nem is láthattuk a napot

A MENET ÉLÉN EGY LEGÉNY RAGYOGÓ ARCCAL ÉNEKELT

ÉS MEGSZOLALTAK MÁS FÉLÉNK HANGOK IS

MI PEDIG CSAK DÜNNYÖGTÜNK MAGUNKBAN CSAK ÚGY

MINTHA AZ ÉNEK MÁSHOL FOLYTATÓDNA

MESSZE FÖLÖTTÜNK DE HATALMAS ERŐVEL

azt hittük szebben a pacsirtánál

pedig tudtuk hogy énekelni kockázatos

költők hangját is hallottuk már nemcsak legényéneket

aztán szégyenünkben dolgunk után néztünk

ezt csináltuk évekig másról mit sem tudva

HOL VOLT AKKOR A HAJÓSOK MÉRŐOLMA
HOGY LEBOCSÁTHASSUK A MADARAK TORKÁN
A MADARAKÉN MELYEK AKKOR MÁR BENNÜNK ÉLTEK
RITKA MAGVAKAT KERESTÜNK NEKIK HOGY MARADJANAK
DE A MADARAK CSAK ÉNEKELNI AKARNAK
A MADARAKNAK NEM KELLENEK A RITKA MAGVAK
A MADARAK CSAK ÉNEKELNI AKARNAK
ÉS ÉNEKELNEK AKKOR IS HA FÉSZKÜKET FELDÚLJÁK
AKKOR IS HA PÁRJUKAT TŐLÜK ELOROZZÁK
ÉNEKELNI FÁJDALMAS VAGY ÖRÖMTELI ÉNEKET

a madarak azóta bennünk élnek

az igazi madarak bennünk élnek

bár élhetnek madarak máshol is

EZEK CSAK A MADARAK MÁSAI
MELYEKNEK HALOTT TORKÁN FÖNNAKADT AZ ÉNEK
FÖNNAKADT AZ ÉNEK
MINT SÁRKÁNY A FA CSÚCSÁN
MIKOR A GYEREKEK NEM TUDTAK A SZÉLRŐL
MELY NINCS IS LÉNYEGÉBEN
DE A HOLD ÉS A CSILLAGOK HELYTARTÓJA
A KORSÓ-ALAKÚ FÖLD FÖLÖTT
AHOL CSAK A MADARAK DACOLNAK VELE
DE AZ ÉNEK EKKOR MÁR CSAK ÍVELÉS
MIT A NYÍL ELSZAKÍT
AZ ÉNEK AZ ÍJ FESZÜLÉSÉBEN MEGREKED

ha a madár az égis érne

nem jutna el oda a nyíllövés

a madár gyorsabban szállhatna mint a nyíllövés

A MADÁR SORSA AZ ÍJ IDEGÉNEK REZZENÉSE
AZ ÉNEK SORSA MOZDULAT
MELLYEL A MADÁR A TÖBBI MADARAT HÍVJA
VAGY AHOGY A TÖBBI MADÁR VÁLASZOL

a korszó-alakú föld a sasok földje

a sasok nem értik az éneket

AZ ÉNEK PILLÉREIN KŐBE ÍRT SZAVAK
A KÖPILLÉREKEN AZ ÉNEK SZAVAI
A SZAVAK KÖVEIBEN PILLÉREK ÉNEKEI
A PILLÉREK SZAVAIN KÖVEK NYUGSZANAK
ÉS A KÖVEK FÖLÖTT AZ ÉVEZREDEK
AHOL FÜVEK-VIRÁGOK BÓLINTANAK AZ ÉG FELÉ

EMBEREK

Arulást remélő kemény tüskéket
Szúrtak a körmöm alá
Én meg nyugodtan fölfedeztem
Nekik hogy az élet kényes
Pontjai közt is az egyenes a
Legrövidebb út
Ládába csuktak és elrekeszték
Betömték a legapróbb lyukat is
De varázsló az idő
S testvére a fény
A láthatatlan rést is megtalálja
És ahelyett hogy lassan
Beszivárogná behömpölyög
Rajta ha érdemes
Ezt prófétáktól és
Éhezőktől is hallottam
Gyomrukban érzik
Mikor pedig megöltek
Tartottam koporsóm fedelét
Míg leszögezték
Később meg segítettem
Megnyugtatni borzos lelküket
Mert eddig is mindent
Nekik köszönhetek és
Azt hiszem hogy még
Feltámadás sem lehet
Nélkülük.

LETESZEM

Leteszem
Vállamról gondjaitok
Gerendáit a sok
Üdvözlettel együtt
Amit ráraktatok

Leteszem — letépem
A lelkemre kötött
Kancsal dolgokat
Letépem — kioldom
Zsebkendőmön a csomókat
Kioldom — kikaparom
Amit beléhintettetek
A port a szememből
Kikaparom — széttárom
A karom leesnek
A nehéz ölelések
Széttárom — szétdobálom
Rám aggatott apró
Gyanakvásotok
Szétdobálom — szétvágom
A mellkasom nézzétek
Hol volt a szívem
Szétvágom — leteszem

Leteszem.

V Í Z I Ó K I.

Nem te jössz vissza
Világod jön közelebb
Észre sem veszed felém
Mozdulnak a tárgyak
Tapintásod szemed
Tárgyai
Néhány földbetaposott emlék
Lerombolt kísértések
Föllázadt árnyai
Üvöltve távolodsz
Nyüszítve száll felém
A föl kavart por
Nem te jössz vissza
Csak a
Másfelé szólt szavak
Engedetlenség
Haragszol
De néma nem lehetsz
Élettered domborzatát
Jobban ismerem mint magad
Hazád
Is jobbára bennem
Terül el
Határait rugalmassá
Én edzettem és
Nagyon kevés
És ritka is a leheleted
Nélkülem.

*

Nem te jössz vissza
De esőidet
Mégis az én földem
Szívja be
Csöndes és féltett
Nyugalmad összedőlhet
Egy csöppjének súlya alatt
Iránytű nélkül könnyen
Elmerülhetsz ingatag
Útjain félignyert csatádnak
Keménységed szétdobált
Katonái már
Lerongyolódtak
Soványan kódorognak
Senki földjén
Még a csönded is üresebb
Köszönésed
Sem szól senkinek
Vagy benned reked
Mint annyi más
Kirakat-csalás
És indulatszó

Nem te jössz vissza
Csak a hótakarót
Olvasztja le rólad
Az emlékezés.

*

Fehér kabátján érkezett
A fény a parkba
S aztán már mindenhova
Magával vitte
Az őszi szobroknak csak
Az árnyékát szerette
S ha a székért fizetni
Kellt inkább összekötötte
Halk lépteivel a fákat
Átlátszó volt ilyenkor
Fűbe rejtette mosolyát
Mikor a haja felé
Fújt engem a szél
De közben egyáltalán
Nem gondolt másra
Barna arcizmain
Napsugarak reszkettek
Türelmes keze meleg
Köveket simogatott
Szeme meg csak a felhők
Között érezte otthon magát

Így ment el a parkból
Egyszerre lettek gazdátlanok
A székek a galambok meg
Neki-neki röpködnek
A falnak azóta.

*

Újrahajolás puhította gerinc
És nincsen árnyék
Furfangos magány régi
Ismerős után kutat
És megtalál
Pedig már elfogyott az altató
Meghalt mielőtt fülébe
Ért volna a hang
Most aztán ráér
Nyugodtan visszaintegetni
És van kinek
Fölmerült a jószagúra
Öntözött megelekedésből
A hiány
És itt maradt
Már nincsen masni hajában
Elkopott a kora nyári
Éjjel együtt
És elhagyott
Hangjából virradatra
A selyem kifolyt a sikolyt
Pedig azóta csak
Fölzászlózott halálkanyar
Előtt lehetne hasznosítani
És az is minek
Nincs is rá idő merthogy
Az ember minduntalan
Kalapba dobált
Nevek között kutat.

*

Még nem szabad
Hogy leterítsen a vonzóerő
Mit millió mozdulattal
Millió percen át
Magunk alá temettünk
Még nem szabad
Szemünkkel föld alá
Vinni a fényeket
Kár lenne a színekért is
Nehéz volt ilyen szép
Rendbe tenni őket
Még nem szabad
Sötétbe zárni a szavakat
Gyorsan lassulna a rezgés
Túl mélyről jött ahhoz
Hogy ilyen csúf halált
Haljon a hang
Még nem szabad
Két métert összemenni
Kínos-sokáig növesztett
A víz meg a fény idáig

Még nem szabad
A hajvágást sem elhanyagolni
Nem hirdették
Még ki az ünnepet
De legyünk tiszták és
Rendesek mire megérkezik.
Az ember lassan elhelyezkedik
Szétkergeti apró bánatait
Bogáncs-gondjait lelkéből
Kiszakítja és akkor
Az áradó nyugalomból
Remegőn te merülsz föl
Valahonnan könnycseppek
Fröccsennek a földre
Az ember megvívja egyheti
Harcát két nap alatt
Földेरül belőle az arca
Látszik a szeme is
Minden a helyén van már
S akkor a jó békéből
Te lépsz elő s homlokomon
Visszaülnek a ráncok
A régi helyükre
Az ember végre megmossa
Az arcát és takaróval
Beborítja fáradt izmait
S akkor pár lépéssel
Közelebb jössz hozzám
Én pedig tudom már
Hogy nem vagy
Mert kicsit közeledhetsz
De takaróhoz onnan
Vissza már sosem találsz.

Ne szólj meg ha a Ma
Halottai közt rám akadsz
Ne menj el a kirakat
Előtt ha mögötte állok
Mélyen leszállított áron
Ha úgy hallanád
Hogy letről kiáltok
Bocsáss meg
Nem rosszaságból
Rekedt a hangom
És nagyon sajnálnám
Ha bepiszkolódnál tőle
Az idő a szél és
A nemtörődömség
Gyalul keményre
Hasogatja napokra kínomat
Percenként bebarangolja
Arcomat s barázdáiból
Végtelen
Áradást fakaszt

Ne szólj meg ha a Ma
Halottai közt rám akadsz.

•

Találjak ki már valamit
Rajzoljak füleket szobám
Falára
Rejtsek el szemeket
Minden zugába
Az asztal lapjával
Is tudja tapintani
Segítsek már
Az érzékelésnek
És az emlékek is
Legyenek szorgalmasabbak
Tollba fújjam a mámort
Rugóra járjon
Az újra-éledés
Minden sóhajt hangszóró
Közvetítsen a sötétedés
Pedig sokszorosítsa
Az egészet
Egy csöppben
Találkozik mindig velem
S mégis
Mind több gyötrellemmel
Kevesebb a kéj

Kőrengetegbe kell
Elhelyezni minden
Hasonlatot.

HÁROM KÖLTŐ CSEHSZLOVÁKIÁBÓL

L A M A R C K H A L Á L Á R A

J I R I S O T O L A

A sírja ismeretlen
(A biológia történelméből)

Haldoklik, hallgat, mogorván hallgat, borzasztó vénen
és vakon
és egyedül.

Ha úgy vesszük, az élet hosszú volt, nem ért sokat
és nem sikerült
semmi.

Micsoda
kudarc!
Micsoda
szégyen!

Anyóka serpenyőben süti a halat,
Párizs pörög, Párizs ragyog,
a hal vörös, a hal keserű,
és ő a halála után fogyasztja el,
hozzáülnek az Istennel, s megfelelnek.
A mindenható Istennel, a föld és az ég teremtőjével,
micsoda szégyen, ó, Uram.
Uram, ki tud itt helytállni?

Emlékszik
tizenötödik Lajosra,
item emlékszik tizenhatodik Lajosra,
Napóleon császárra, item hét pápára,
a párizsi békére, a szlavkovi csatára
Mária Terézia halálára, Nagy Katalinra,
aki négy törvényes férjet
kísért egymás után a sírig,
s három gyermeket
úgyszintén;
haldoklik s mit se
ért.

Elete minden
szenvedélyével
új fizikát és új kémiát gondolt ki
új geológiát és új meteorológiát,
műveket írt, rendszereket alkotott és kombinált,
felfedezett nem létező rovarokat,
nem létező flogisztonokat,
nem létező lelki lényeket, fluidumokat,
meghatározta összefüggéseiket, elnevezte őket, s talán az életét
adta volna értük —
Marcangoló vitákban kettesével tépte ellenfeleit —
s azok nem válaszoltak.
Brosúrákat adott ki, melyekben az időjárást egy évre előre megjövendölte —
és az időjárás azután fűtyült és köpött jóslataira.

Eközben, vagy inkább mellékesen,
közreadott néhány észrevételt és furcsa véleményt
arról, hogy a csiga
oly soká csapkodta a mákfejet a kövekhez,
míg csápja nőtt,
előbb apró,
majd nagyobb.
Isten tudja, hol szedte ezt, nem látszott fontosnak,
észre se vette senki.
Maga se hitte,
hogy ennek valami értéke volna.

És jön Darwin, minden alkotását széttagolja,
s a szkriptumokban őt „elődnek” nevezik majd, vagyis
kutyának, mely elé húst vetnek az úri asztalokról,
helyszíni megelőzés ürügyén, hogy nincs-e bennük méreg.

Összegezve:
nem sikerült semmi.
Csak mostan, mereven, félig holtan, félig élve,
mikor már érzi gerincén a hal
rózsás húsát, a hagymát, a borsot,
s a bezsírozott szakállú
örök Istent,
hirtelen így szól: Nekem úgy tűnik, ó, én zsíros Istenem,
hogy nem te alkottad
még a mókus árnyékát se.
És még kevésbé a halat,
a csigát,
s az eget.

Mert lehetetlen, hogy a világ kezdetén lett volna már kész csiga,
s a világ végén
megint ugyanaz a csiga. Mert Istenem, ó, írd ezt, Istenem,
semmi se végleges (akarom mondani: halott!),
semmi se örök, semmi sincs úgy,
ahogy tegnap volt,
minden mozog,
változik,
ó, tölgyből való Isten!

Haldoklik,
s a történelem lobogásából és réseiből az ágya körül felvonulnak
a tudósok súlyos oszlopai,
bajuszosak, asztmásak, eladósodottak,
csődület, furcsa individuumok tömege, hónuk alatt teóriák,
találmányok, tévedések, számítások és tézisek
a domolykó szárnyáról, a pocak alatti szőr súlyáról,
és az Alfa Centaurusról;
zsebeik tömve puhányokkal, csillósokkal, valószínűtlen elemekkel,
az őshegységek porával, pókokkal, a szuperszilón képletével,
karcsú hipotézisekkel,
rozsdás iróniával,
kibernetikus álmokkal,
s ez mind, mind
pusztulásra szánva: széttépi az új nemzedék vad szenvedélye,
mely a nyomába lép.

Haldoklik, hallgat, mogorván hallgat, micsoda szégyen,
holnap már viszik a koporsót;
s ha felbukkan az aluljáróban
a lovassági tábornok, fülemülebőrrel szegett fenékkal,
item tizenhatodik Alfonz király, a Vérrel Felkent,
item a nemzet kedvence, Joe középcsatár, az Arany Boka,
item a Sikerek Elismerése Hivatal vezére,
item metafizikus seprűjén a hímes palástú érsek,
figyelmeztessétek majd őt, tapintatosan, az emberiség nevében:
Térj ki,
ostoba!

Gál Sándor fordítása

A F Ű T Ő R T É N E T E

M I R O S L A V V A L E K

Oldrich Mikulášeknek

Örömmel néznétek
ezt a foszforeszkáló
óralapként csillogó rétet,
mikor tavaszt mutat!
Gyenge még a lába,
izmai fájnak,
de a lejtőn hirtelen feltűnik zöld kocsija,
ó, fűvek akcelerációja!

És klorofill!
És tavaszi csíra!
És sok száz egyéb semmisség!
Észre sem veszed,
és már mindenfelé zöldell a fű.
Dalolj valami vígat!
Énekelj! Nos, rajta!

Szarvas-ijedten,
csendben megöregszünk.
Már nem vagyunk az a versenykocsi,
tavaszi pajkos motorzúgás,
tribünök mámoros robaja,
csupán egy kivénhedt szomorú autó.
Fehérhabos sörrel teli
zöld üvegeket dobálnak ki belőle.
Szélkajla csikók,
rétlovacsokák
vágatnak eszüket vesztve.

Egy, kettő,
fel a térded!
Énekelj!

Az ember megélt így ezer évet,
csak futnia kellett,
futnia, habbal a száján
és senki sem kérdezte:
„Miért?” és „Hová?”

És ki kérdezte meg a füvet, hová nő és miért?
Ki érdeklődött élete iránt?
Ki fordította le a fű szavát
emberi nyelvre?
Semmi, csak szárazság, majd eső!

És a fű fárad, a fű dolgozik:
vakontúrások fölött,
mély sírok tetején
hallgatja a tenger jajsavát,
a vér suttogását az erekben,
mindent átalakít!
Élővé varázsolja
a nap tűzét,
a víz ábrándozását,
az élettelenl megeleveníti,
egyedül kínlódik,
keresve önmagát.

Lejegyezték
A háborúk történetét,
a filatélia és a futball történetét,
de a fűről nem írt senki sem.
A fű ezzel nem törődik.
A fű történelme hosszú és poros.
Expresszek robognak rajta át
és dühödő lobogó sörényű lovak.
Fogatlan fésű vagy gyönyörű fej hull belé,
neki az mindegy,
ismeri ő a csillagokat is!
A fű tudja, miért van a vér!
Minden egyes nyári szerelemre emlékszik,
megjegyzi magának a házasságtöréseket
és a bestiális gyilkosságokat.

De a fű türelmes,
és érző!
A fű elrejt mindent!
A fű hallgat! A fű néma!

Ne nézzétek oly gögösen!
A fű tudja, mitől fáj a fog!
A fű ismeri az életet és a halált . . .
A fű feljegyzi a reményeket és a könnyeket.
A fű pontosan kiszámította végleges pályátokat,
zölddel aláhúzta,
és most vár!

Majd egyszer mindent megérték és elmagyarázom
a dolgok rejtett összefüggéseit!
Gyere!
Menjünk ki a sötétbe
meghallgatni a vajúdó fű sikolyát,
a gyökerek irgalmatlan görcsét,
a sejtek repedését,
a nedvek csörgedezését.
Értek már mindent,
mintha fű lennék én is.

Tedd a kezed az éj homlokára,
s jól figyeld, mit súgok neked:

Semmi, csak szárazság, majd eső!

Dabi István fordítása

PAPAGÁJ ROMÁNC

MONOSZLOY DEZSŐ

Vettem egy papagájt
fülembé rikolt:
 hagyd ami volt
 hagyd ami volt
 mindent felfedeztek már
 mindent felfedeztek jobban
 mindent mondtak már
 mindent megmondtak jobban
 mindenről írtak
 mindent megírtak jobban

A papagájnak igaza van
ezért szeretlek
mert szeretni nem kell se kevésbé se jobban
elég szeretni
s máris jobban szeretlek a papagájnál
aki egyre fülembé rikolt

Vettem egy hatszögű gramofont
hatszögű lemezen
hatszögű tú
gyököt von
négyzetre emel
énekel
énekel
énekel:

Amit az esztergapad plusz mínusz mikronja nem mér
a frázis piacra vele
a frázis piacra vele
hehe hehe hehe

A gramofonnak igaza van
mert néha a divatos költőnek is megbicsaklik a gőgje
hehe hehe hehe
egy tölcser fagylaltért odaadná a versét
vagy egy 2/3-os mértani rajzért
ezért szeretlek
mert a szerelem esztergapad nélkül is melegít
elég ha szeretlek
máris jobban szeretlek a gramofonnál
aki gyököt von
négyzetre emel
énekel
énekel
énekel

Van a bazárban egy bengáli tör
mindenki öl
mindenki öl
a csirkének a nyakát ki vágja el?
az étellel mindig a nemlét felesel
atombombákat gyárt a bazár
gyárt a bazár
mennyibe kerül egy életért kialakudott halál?
a gramofon
énekel
énekel
énekel

rikolt a papagáj
de mégiscsak élni élni kell ugyebár?
ugyebár
ugyebár
nem fekhetem máris
a papagájjal és a gramofonnal közös sírban
ezért szeretlek
az életért is
hogyan valahogy kibírjam

PÚPOS TÖRTÉNET

LESZEK KOLAKOWSKI

Mikor Ajo, aki kőfejtő volt és útépitéseken dolgozott, púpban megbetegedett, négy orvos gyűlt össze, hogy megtanácskozzák betegségét. Nem kell azt hinnünk, hogy mindig ez történt, valahányszor egy kőfejtő megbetegedett Lajlóniában; nem, rendszerint egyetlen orvos sem gyűlt össze. Most sem azért volt belőlük mindjárt négy, mert Ajo megbetegedett, még kevésbé azért, mert kőfejtő volt a mestersége. Egyszerűen arról volt szó, hogy Ajo különös dologban betegedett meg, s az orvosok, mint minden ember, szívesen nézegetik a különös dolgokat. Ami a betegséget illeti, az sem a púp miatt volt furcsa, mert egy púpban nincsen semmi különös, a púposság mindennapos dolog. Ajo púpját az tette különössé, hogy az nem volt akármilyen közönséges púp, hanem egy púp-különlegesség, púp-látványosság, olyan—púp—amilyen—csak—minden—száznyolc—évben—vagy—még—ritkábban akad Lajlóniában. Nevezetesen, a púp növekedése és kitüremkedése közben mindenféle rendkívüli kinövéseket és ágakat kezdett kihajtani, amelyek idővel az egyes testrészekhez váltak hasonlatossá — kezekre, lábakra, fejre, nyakra, hasra és fenékre hasonlítottak. (Meg kell jegyeznünk, hogy ez ún. „kriptogenetikus” púp volt; ez a púp bizonyos sajátosságát jelzi, azt ugyanis, hogy az orvosoknak fogalmuk sincs róla, mitől nőtt.)

Összegyűltek tehát az orvosok, és megtanácskozták, ki lehet-e gyógyítani Ajiót a púpjából. Mikor már mindnyájan együtt voltak a különleges tanácskozó helységben (Ajo természetesen nem volt jelen), az egyik öreg orvos így szólt:

— Uraim, ismerjük be nyíltan, hogy az orvostudomány ebben az esetben tehetetlen. Száznyolc évvel ezelőtt nagy mesterünk, Jaja-Fejem sebészdoktor leírt egy egészen hasonló esetet, és ő sem tudott rajta segíteni. És ha száznyolc évvel ezelőtt nem tudták a púpot meggyógyítani, akkor világos, hogy mi sem tudjuk meggyógyítani. Akkor ugyanis az emberek okosabbak voltak.

— Hát akkor mit csináljunk? — kérdezte egy fiatal orvos. — Valamit kell csinálnunk, ha nem akarjuk, hogy tudatlannak tartsanak.

— Hogyhogy? — álmélkodott az öreg orvos. — Gyógyítani kell a beteget!

— De ha egyszer nem remélhetjük, hogy jobban lesz...

— A beteg gyógyításának, kedves barátom, semmi köze sincs ahhoz, van-e kilátás a beteg felépülésére — mondta az idősebb orvos. — Ez

hivatásunk gyakorlásának alapelve. A gyógyítás célja a gyógyítás, mint ahogy az éneklés célja az éneklés, s a játéké a játszadozás.

— Én úgy gondolom, hogy részben meg tudnánk gyógyítani a beteget — mondta a harmadik orvos. — Arra gondolok, hogy bár a púpot tökéletesen eltávolítani nem tudjuk, megakadályozhatjuk további növekedését; e célból a púpot gipszbe kell tenni, ezáltal nem marad helye a további növekedésre, és akkora marad, amekkora jelenleg. Az meg, hogy az emberek száznyolc évvel ezelőtt okosabbak voltak, mint ma — nem olyan biztos.

— Ez felhőborító! — kiáltotta a negyedik orvos. — Minthogy nem vagyunk képesek a púpot teljesen meggyógyítani, határozottan nem szabad a gyógyításhoz hozzáfogni!

— Ugyan miért?

— De hisz ez nyilvánvaló! Mert nem lehet meggyógyítani.

— Egészen nem lehet, de részben lehet.

— Vagyis nem lehet. A púp mindenképp megmarad, tehát nem szabad áztatnunk magunkat azzal, hogy kikezelhető.

Az orvosok így még nagyon sokáig elvitatkoztak. Közben a púp csak nőtt-nődögélt, de egyre gyorsabban. Az egyes testrészek, amelyek kinőttek belőle, mind határozottabb formát, alakot öltöttek. A púp fején haj kezdett nőni, megjelent a két szem, fül, a száj és az orr; hosszabbak lettek a kezek, s a lábak már majdnem leértek a földre. Észre sem vette az ember, s lám, a púpból teljes ember formálódott ki. Ez az ember egyszerűen egy második Ajo volt, szakasztott mása az elsőnek. Hozzá volt növe háttal az első Ajióhoz, de ezenkívül a megszólalásig hasonlított rá. Mindjárt meg is eredt a nyelve.

Az első, a valódi, Ajiót eleinte aggasztotta betegsége, mert senki sem örül a púpjának. De amikor meglátta, hogy hátán saját hasonmása nő ki, Ajo igazán megijedt, és nem tudta, mit csináljon. Ajo nyugodt és becsületes ember volt, aki lelkiismeretesen elvégezte munkáját, általános szeretetnek és megbecsülésnek örvendett. Most, hogy kinőtt rajta a hasonmása, az emberek nem tudták már megkülönböztetni, melyik Ajo volt eredetileg és melyik lett a púpból.

De még kellemetlenebb volt az, hogy a hasonmás igazán hajszálra ugyanolyan volt, mint Ajo — olyannyira, hogy Ajo felesége sem volt képes különbséget tenni közöttük —, csak hogy ez a hasonlóság kizárólag a külsőre vonatkozott. A második Ajióknak ugyanis egészen más volt a jelleme, mint az elsőnek. Alig nyitotta ki a száját, máris kiabált, a legkisebb dolgon is dühbe gurult, és mindenkit szidott és szapult, de különösen az első Ajiót. Esze ágában se volt dolgozni, sértegette az embereket, és panaszkodott, hogy az első Ajo nem hagyja őt jární. Ez igaz is volt annyiban, hogy mivel egymás hátához voltak növe, a lábuk mindig az ellenkező irányban állt, s ha az egyik előre ment, a másiknak hátrafelé kellett araszolnia. Ezt mindketten rendkívül kényelmetlennek találták.

De nem ez volt a legrosszabb. A legrosszabb az volt, hogy a második Ajo, amikor már teljesen kinőtt és amikor már nem lehetett megkülönböztetni az elsőtől, elkezdte hangosan mondogatni, hogy voltképpen ő az igazi Ajo, vagyis ő volt először, és a másik lett púpból, s hogy nem is igazi ember.

— Vágjátok már le rólam ezt az átkozott púpot! — rikoltotta dühösen az orvosoknak, s mindenkinek, aki csak az útjába került. —

Miért kell örökké a hátamon hordoznom ezt a szörnyű daganatot! Ezek az orvosok, micsoda tudatlan társaság! Semmit se tudnak tenni ellene.

Az ismerősök, ha találkoztak Ajióval, elcsodálkoztak. — Igazán te lennél Ajo? — kérdezték a púpot, s a púp tele torokból üvöltötte: „Persze, hogy én vagyok Ajo! Ki más lennék! Hát nincs nektek szemetek? Láthatnátok, hogy Ajo vagyok, ismertek évek óta! Az meg ott a púp, ami a hátamon nőtt. Micsoda balszerencse!

Az ismerősök mindenesetre megkérdezték az első, tehát a valódi Ajiótól is, mivel meg akarták tudni, hogy nem tévednek-e: „S hát te, te ki vagy?”

— **Én vagyok Ajo** — felelt amaz, de halkán, mert szerény és bátor-talan ember volt.

Mikor a második Ajo ezt meghallotta, gúnyos nevetésben tört ki, és hangosan kiabálta:

— Nézzetek oda, a púp ember akar lenni! Ezt a tésztát! Nem, ilyet még nem is láttam! Ez a szemtelen púp azt szeretné bebeszélni az embereknek, hogy ő nem is púp! Hát akkor mi vagy, te bőrsák? Drága barátaim, ez nem fér a fejembe! A púp azt mondja, hogy ő Ajo! Nem, ezt nem bírom ki! Vágjátok le rólam ezt a púpot, mert megpukkadok a méregtől! Hallgass, te nyavalyás púp! Drága barátaim, ne hagyjátok beszélni ezt a szörnyeteget!

S így valahányszor Ajo bátortalanul megszólalt, hogy kétségbeesetten bizonygassa valódi Ajióságát, a púp szitkozódni és gyalázkodni kezdett és, olyan hangosan és annyit átkozódott és esküdözött mindenre, hogy végül az emberek, még az orvosok is, de még Ajo barátai és a felesége is — először mindnyájan elvesztették a fejüket, végül pedig elhitték, hogy az igazi Ajo az, aki hangosabban kiabálja, hogy ő az igazi. A valódi Ajo viszont mind kétségbeesettebb és rémültebb lett, mind kevésbé bizott önmagában, beszélt még halkán egy kicsit magáról, de egyre gyakrabban hebegett, s végül már senki sem hallgatta meg. Az új Ajo szemtelen volt és hangoskodó, mindenért veszekedett.

— Ejnye, de megváltozott ez az Ajo — mondogatták aggodalmaskodón az ismerősök. — Rá se ismerni. Azelőtt olyan derék ember volt és mindenki szerette, mostanában pedig valósággal kibírhatatlan.

— Ugyan, mit akartok! — felelték a többiek. — Púpjá nőtt. Az ilyen szerencsétlenségek nagyon megváltoztatják az embereket, nincs min csodálkozni.

Ezek után a beszélgetés más témára terelődött — mindenféle emberekről kezdtek beszélni, akik nagyon megváltoztak a szerencsétlenségek és betegségek hatására, s mivel mindenki sok ilyen esetről tudott, csakhamar megfeledkeztek Ajióról.

Közben az orvosok szüntelenül dolgoztak. Éjt nappá téve és nagyon szorgalmasan dolgoztak, könyveket böngésztek, és kutattak, míg végül is, hosszú hónapok múltán felfedeztek egy púptalanító orvosságot. Ez egy olyan por volt, amiből naponta háromszor kellett bevenni, s amelytől a púp néhány napon belül elműlott. A por keserű volt és nagyon rossz ízű, de ki törődött ezzel, ha egyszer ki akart gyógyulni a púpjából. Az orvosok kipróbálták az új szert pár tucat púposon, akiknek természetes púpjuk volt, és megállapították, hogy általában véve használ. Az emberek megszabadultak púpjuktól, és nagyon meg voltak az új szerrel elégedve.

Végül az orvosok elhatározták, hogy kipróbálják az új szert Ajión. Mikor elmentek hozzá, Ajio — de nem az igazi, hanem a másik, a púp — elkezdett mindjárt hangosan panaszkodni és kiabálni, ahogy szokta, hogy ezt már nem lehet kibírni, és követeli, hogy azonnal gyógyítsák meg. Az orvosok gyorsan megnyugtatták, és közölték vele, hogy épp most fedeztek fel egy remek púpra való orvosságot. Az első, az igazi Ajio, elkezdett csendesesen sírdogálni, és azt mondta, hogy de hiszen ő az ember, a másik csak betegség; de ezzel senki sem törődött, mert a másik Ajio mindjárt ráordított, és elhalmozta szidalmakkal. Egyedül Ajio kisfia sirt hangosan, s mondogatta, hogy ez itt az apukája, az a másik meg valami idegen bácsi, de senki sem hallgatott rá, mert a kisgyerekek nem elég okosak ahhoz, hogy a felnőtteknél jobban meg tudják ítélni, mi az igazi.

Igy aztán az orvosok rövid tanácskozás után beadták a port a betegnek, vagyis a második számú Ajiónak, a púpnak. A második Ajio mohón nyúlt a por után, s kezdte bevenni. Fintorgott, mert keserű volt az orvosság, és szidta az orvosokat, mért nem tudtak kitalálni valami édes vagy narancsízű port.

És minden a várakozásnak megfelelően történt. Ahogy a második Ajio bevette a púptalanító port, az első számú Ajio elkezdett fogyni és zsugorodni, míg végül igazi púp lett belőle a második Ajio hátán; de minthogy a por tovább hatott, ez a púp is ment össze, míg végül Ajio II., aki előzőleg púp volt, teljesen kiegyenesedett, és mivel már nem volt semmi a hátán, meg volt elégedve. Az első Ajio szórén-szálán eltűnt. Az orvosok és az összes ismerősök meg voltak ezek után győződve arról, hogy nincs ok kétkedésre; minthogy az az Ajio púppá lett és végül felszívódott, kezdettől fogva nem lehetett más, mint púp. Csak Ajio kisfia zokogott keservesen, hogy elvették tőle az apukáját. Mire az új Ajio jól elrakta a nadrágszíjjal, és azt mondta, hogy ő az apja, és hogy a gyerek ne merészkedjen ilyen ostobaságokat beszélni.

Ez az így híres emberré tette Ajiót, mert végül is nem mindenkivel történnek ilyen dolgok. Az emberek nem szerették, mert gonosz volt, és ártott mindenkinek, de ugyanazon oknál fogva félték is tőle.

De Ajio nem érte be azzal, hogy ő lett a győztes. Nagyon különösen kezdett viselkedni. Amikor találkozott ismerőseivel, minden további nélkül megkérdezte tőlük: „Mikor szabadulsz meg már a púpodtól? Hisz már léteznek tökéletes szerek a púp gyógyítására! El kellene menned azonnal az orvoshoz!”

— De ha egyszer nincs is púpom — mondta erre ez vagy az az ismerős.

Amire Ajio gúnyos kacagásra fakadt.

— Nincs púpod? — kiáltotta. — Csak azt hiszed, hogy nincs! Púpos vagy te, de még mennyire! Mindenki púpos, érted?! Mindenki! Egyedül nekem — s itt a két oldalára csapott —, csak nekem nincs púpom. Mindenki borzasztóan púpos, és az emberek csak butaságból nem akarják gyógyítani a púpjukat.

Mikor Ajio sorban a városka minden lakosához így beszélt, félelem és rettegés szállta meg az embereket. Mindenki ijedten nézte magát a tükörben, hogy meggyőződjön arról, nem nő-e időnként egy kicsit a púpjá, s bár az emberek tudták, hogy nincs púpjuk, mégsem tudtak megnyugodni, s egy perc múlva már megint nézegették magukat a tükörben. Végül senki sem volt biztos afelől, nem púpos-e való-

jában. Általános félelem uralkodott. Az emberek kerülték egymást, a falak mentén lopózkodtak, és percenként figyelték és vizsgálták, nem púposak-e mégis véletlenül. Egyedül Ajio őrizte meg önbizalmát, dőlyfösen járt-kelt, mint egy páva, és egyre csak ezt hajtogatta: „Mindnyájan púposak vagytok! Mindenkinek szörnyű púpja van! Hogy lehet, hogy ezt nem látjátok?! Talán vakok vagytok?”

Egy idő után Ajio fokozatosan módszert változtatott. Azt kezdte mondogatni az embereknek, nem arról van szó, hogy ők kereken púposak, a szó köznapri értelmében, hanem, hogy egyszerűen ők maguk a púpok, akik valamikor saját hasonmásuk hátán nőttek ki, akikkel ugyanaz történt, mint valamikor vele; de míg ő, hála a csodatévő poroknak, megszabadult púpjától, a többiek ezt nem tették meg, aminek következtében felfalták őket a púpok. Most őrajta kívül a világon csak púpok járkálnak, nem valódi emberek. „Púp vagy” — sziszegte minden embernek, akivel csak összeakadt —, „érted? Púp és nem ember! Úgy teszel, mintha ember lennél, de valójában megettél egy embert, s így magad maradtál, te púp, hogy engem becsaphass. Egyedül én vagyok igazi ember!”

Ezt addig ismételte, addig-addig kiabált és sziszegett, addig csepiült mindenkit, hogy púp, annyit duzzogott és oly hangosan bizonygatta, hogy egyedül ő az igazi ember, míg végül az emberek kezdték elhinni, hogy valóban púpok, és hogy valamit azonnal kell tenniök, hogy újra igazi emberek módján, púp nélkül élhessenek. Kezdték magukat szégyellni, és nagyon bántotta őket, hogy ilyen igazságtalanságot követtek el.

Végül egyre több polgár gondolkozott el azon, hogy ha egyszer Ajio olyan hatékonyan megszabadult a púptól, ki kell hát próbálni a porokat, amelyeket ő szedett, s talán lesz valami. Az emberek elkezdtek tehát tömegesen csodaporokat venni és szedni, néha még a szükségesnél is nagyobb adagokban. Megtették ezt még azok is, akik azelőtt púposak voltak és éppen a porok hatására szabadultak meg a púpjuktól.

De mivel ezek közül az emberek közül egynek sem volt valódi púpja, azt el sem tudták veszteni. Más történt, ő borzalom, rögtön azután, hogy első alkalommal bevették a port, az emberek nyugtalanul vették észre, hogy épp a fordítottja történik annak, aminek történnie kellett volna: mindenkinek púpja kezdett nőni. A púpok nőttek, és ugyanaz történt velük, mint ami annak idején Ajio esetében: a púpok elkezdtek fokozatosan testrészekké nőni és egyre jobban hasonlítani az emberekhez, akik a hátukon hordták őket. Kiderült ugyanis, hogy ugyanaz a por, amitől a púpos púpja elmúlik, az egyeses hátú embereknel púpnővést okoz. Mikorra ezt az emberek észrevették, már késő volt. Mindenki hátán púp-hasonmások nőttek ki, amelyek azonnal — éppúgy, mint Ajio esetében — elkezdtek tele torokból ordítani, hogy ők az igazi emberek, amazok a púposak.

Ajio sugárzott a boldogságtól. Most már volt egy csomó kollégája, ugyanolyanok, mint ő, jöllehet még összeforrva az eredeti ember-hasonmásokkal. Minden púp egyben hasonlított Ajióra: mindnyájan kötözöködök, szemtelenek és hangoskodók voltak, és mindnyájan rögtönrögvést meg akartak szabadulni a púpjuktól — vagyis a valódi emberektől, akiket ők nyilvánítottak púppá. Egymással viszont a púpok jó viszonyban voltak, és ha találkoztak, együtt gúnyolódtak kegyetlenül az embereken, akiket saját hátukon hordozott púpoknak tekintettek.

Végül a púpok kijelentették, hogy elegendő van ebből, nem akarnak többé púposak lenni, és elkezdték szedni a púptalanító csodaszert.

Igy született meg Lajlóniában a púpok városa, amelyben egyetlen púpos sem élt. A város további történetéről nem maradt fenn leírás. Úgy tudjuk, a város még ma is létezik.

Ajio kifizia, amikor őt is kényszeríteni akarták, hogy vegyen be egy port, hogy belőle is púp legyen, nem adta be a derekát. Megszökött a városból, hogy ne púpuljon el, s egyszer majd, ha felnő, visszajön és leszámol a púpokkal. De azért nagyon, nagyon szomorú volt.

Gömöri György fordítása

SZITKOZÓDUNK, DE SZEMÜNKBŐL KÖNNYEK HULLANAK

VEGEL LÁSZLO

Jasmina türelmetlenül járt-kelt a szobában. Többször kitekintett az ablakon, majd az órájára nézett. Aztán leült a sarokban egy szép nagy karosszékre, és gondterhelten átkarolta térdét. Figyelmesen vizsgáltam fehér csipkeharisnyáját. Mindannyian hallgattunk, lusták voltunk még beszélni is. Jasmina harisnyájának csipkéivel játszadozott, bőrét simogatta. Ahogy előrehajolt, vonalai, sima, ápolt bőre kedvező megvilágítást kaptak, de valami ijesztő tehetetlenséget is sugalltak. Ujjai idegesen matattak a lábszárán, és ebben a játékban volt valami céltalanság, mintha egy kisgyereket hagynának ott egy hatalmas villában, és azt mondanák neki, hogy játsszon csak kedvére. Ebben a pillanatban Jasmina felugrott, és lemezeket vett elő. „Jaj istenem, mi van velem, valóban nem tudom, mi van velem”, hadarta, „az öregem tegnap hozta őket Párizsból, egész éjszaka hallgattam őket, de már unalmasak, igen, unalmasak, talán ezért felejtettem el...” Kapkodni kezdett a szobában, a fiókokban turkált, majd a homlokára csapott, és kiszaladt a másik szobába. Néhány pillanat múlva újra megjelent, kezében a lemezekkel. „Meg kell hogy hallgassátok, biztosan érdekesek lesznek”, hadarta, és a lemezjátszóhoz lépett. Feltett egyet, felerősítette a hangot, a többit pedig letette a szőnyegre. „Nézzétek át, válasszatok”, mondta, és újra a fotelhez lépett. „Jaj istenem, nem jön ma senki, meglátjátok, nem fog jönni senki”, mondta, és leült a fotel melletti vánkosra. Néhányan a lemezeket forgatták kezükben, és kommentáltak a számokat. „Ezt tegyük fel, ezt tegyük fel, ez fanti”, kiabált az egyik lány. „Csupa új dolog”, lelkesedett Miki, és tánclépésekkel végigszökdécselt a szobán.

Úgy kezdődött ez az este is, mint a többi. Még álmomban sem gondoltam arra, hogy más irányt vesz majd. Közömbös arccal szétnéztem a szobában, nyugodtan a jelenlevők arcába néztem, és kitekintettem az ablakon. Megnyugodva pillantottam a nagy zöld pázsitra, a csövekből magasra szökkent a víz, a szökökutak egész rendszere gondoskodott a pázsit gondtalan életéről, a füvek szomjasan itták a magasból lecsapódó vizet, és a vízcsöppek karcsú ívben hullottak a földre, megnyugtató lejtésükkel békét és nyugalmat zsongtak. A pázsit távoli sarkán egy öreg tűnt fel, megigazította kék micisapkáját, szembenézett a lenyugvó nappal, aztán közömbösen, nemtörődöm lépésekkel az egyik hosszú gumicső felé tartott, valamit piszmogott vele, lábával belerúgott, majd forgolódni kezdett, felemelt egy egészen vékony gumicsövet,

magasra lendült a víz sugara, egy rózsatölcsért emelt fel a fűről, és az útmenti rózsalugas felé lépkedett, a víz repült fel az égbe, majd az öreg hirtelen megfeszítette a karját, a rózsatölcsért messze eltartva magától, a lugas felé irányította a víz sugarát. A folyórózsza zöld levelei megrázkódtak, megremegetek, a rózsák virulni kezdtek az újjászületett lombok mélyzöld tűzében. Az öreg egyre jobban közeledett a bejárat felé, az ablakon friss ózonillat áradt be, és én csak meresztgettem a szemem, néztem ezt a vonzó képet, a tiszta betonutat, melyet a lugas fon be, és arra gondoltam: istenem, van-e szebb dolog a világon, mint egyszer gondtalanul végigmenni ezen az úton, és bölcsen élvezni az utolsó sugarakat, villanásokat, nyugalomra intő sziporkázásokat.

Lesütöttem a szemem, és újra a többiek felé fordítottam a tekintetem. Jasmina felállt, kihajolt az ablakon, felénk fordult, elnevette magát, és türelmetlenül mondani kezdte: „Én most megyek a fürdőszobába. Igazán nem várhatok tovább. Ha valaki csönget, nyissatok neki ajtót.” Miki türelmetlenül legyintett. „Tudjuk, nagyon jól tudjuk. Mindig mi nyitunk ajtót, amikor te a fürdőszobában vagy. Nem kell ezt mindig hajtogatni, esküszöm, már vagy százszor hallottam.” Jasmina azonban nem hallhatta ezeket a szavakat, mert kirohant a fürdőszobába, amikor Miki az első mondata közepénél tartott, úgyhogy Miki inkább magának mondta, önmaga szórakoztatására, mint aki emlékeket akar felidézni, de hát istenem, nincs jobb emléke, és ezért megelégszik azzal is, ami van, és mondja a magáét, hogy mindenáron hangoztatják a társaságba. De senki sem válaszolt neki, egy lány és egy fiú felállt, és táncolni kezdtek, de lassan, minden második ütemre, s ezt már igazán unalmas volt nézni, felálltam, és az ablakhoz léptem. Így már többet láttam a pázsitnál, láttam a nagy vaskaput is, a villa köré emelt kovácsolt vaskerítést, a kis teret, a trafikot, ahol Jasmina minden reggel megvásárolja a képes újságokat, beláttam a főutcára, ahol ilyenkor a legnagyobb a tolongás, hisz zárni készülnek az üzletek, az emberek meg akarják venni az utolsó negyedórán mindazt, amit egész nap elfelejtettek. Így messziről élveztem a néma tolakodást, ami éppen így, némaságában nevetséges és szokatlan, amikor a téren a trafik mellett felbukkant Angel kocsija. Mindig élvezettel néztem, hogy vezet. Lassan, szépen, angyali türelemmel került meg a trafikot, vigyázott minden mozdulatra, minden ívre. Az biztos, hogy izlése kell ilyen nagy kocsit vezetni, és Angelnak valóban a legjobb izlése volt, amikor vezetett. Ez az, amit az emberek csak nagy ritkán tudnak elsajátítani, vezethet valaki évekig Mercedest is, de hiába, látszik, hogy a bocsorból ugrott a kormánykerék mellé, hiába no, oly ügyetlenül fordul jobbra vagy balra, hogy az ember szégyenében elfordítja a fejét. Amikor Angel kilépett a kocsiból, meglepődve vettem észre, hogy egyedül jött, Mirjana nélkül. Pedig tegnap este megesküdtök, hogy mára visszaszerzi Mirjanát, élve vagy halva, de visszaszerzi. Kutatva pillantottam a szemébe, mert nem értettem, miért erőszakoskodik annyira, hisz tulajdonképpen ő hagyta ott Mirjanát, emlékszem, Mirjana sírt, panaszkodott mindenkinek, azt mondta, hogy öngyilkos lesz, hogy Angel nélkül nem ér semmit az élete, és görcsösen ragaszkodott Angelhoz, még akkor is, ha tudta, hogy Angel életében ő csak egy kis epizód lehet, még akkor is, ha tudta, hogy Angel rengeteg lánnyal szórakozik, ugyanolyan hideg technikával, mint vele. „Nem értem”, mondtam An-

gelnek, „eddig nem ragaszkodtál hozzá, és tulajdonképpen te zavartad el, miért akarod most visszaszerezni”, mondtam és letettem az üres poharat az asztalra. Angel intett a pincérnek. „Mirjana vörös lett”, mondta, és keserűen felnevetett. „Nem értem”, mondtam megütközve. „Hát ide figyelj”, mondta Angel ingerlékenyen, „úgy kezdődött, hogy Mirjana egy szép napon a Beatlesek és Rolling Stones, és holmi hippyk, manekenek mellé kirakta Marx és Lenin nagy fényképeit is. Így kezdődött. Aztán egy szép napon kijelentette, hogy őt érdekli a politika, és elkezdett célozgatni arra, hogy én egy egyszerű burzsuj vagyok. Ez még semmi. Gondoltam: lány, beszéljen, amit akar. Egyszer csak kijelentette, hogy el akar válni tőlem. Eleinte nem akartam hinni a fülemnek. Megkérdeztem, hogy miért. Azt mondta, talált egy fiút, akinek az apja munkás, és akivel egy véleményen van. Akkor elzavartam. A buta liba, azt még nem tudja, hogy a politika egészen más, nem munkás meg ilyesmi. De azóta nem hagy nyugton az egész ügy. Vissza kell, hogy kényszerítsem hozzá, hogy tanulja meg, milyen a valóság. Ha már politizálni akar, ám legyen.” Angel egy hirtelen kézmozdulattal felemelte a poharat. „Éppen neki hallgatnia kellene”, morogta maga elé. Angel kilépett a kocsiból, és néhány ugrással az ajtó mellett termett. Csöngetett. A csöngő felberregett, hosszan, visítóan. Így csak az az ember szokott csöngetni, aki ideges, állapotottam meg magamban, vagy pedig az, aki nagyon siet valahová. Miki felugrott. „Végre jött valaki. Eggyel több, aki segít Jasminának válogatni a ruhák között”, mondta kajánul, és az ajtó felé lépett. „Angel jött”, mondtam neki csöndesen, és újra kitekintettem az utcára. Angel nyugtalanul sétálgatott le-föl, s türelmetlenül tekingetett a villa felé. Láttam, amint Miki végigrohan a betonon, kinyitja az ajtót, és lelkendezve üdvözli Angelt. Angel azonban csak felszínesen pillantott rá, és gyorsan a ház felé tartott. Miki rohant utána, és valamit magyarázott neki, de Angel nem fordult meg, nem lassította lépéseit. Különbözik Angel és Miki nagyon jó barátok voltak. Ha Miki feszíteni akart egy nő előtt, akkor Angel gyakran kölcsönadta neki a kocsiját. Másnak ezt sohasem tette meg. Egyszer pedig saját költségén elvitte a tengerpartra, hogy jól mulassanak. „Miért tetted ezt, hisz van neki is pénze”, mondta Angelnak Jasmina. Angel csak nevetett. „Unalmas lenne Miki nélkül”, mondta röviden, és más témára tért át. Mielőtt beléptek volna, újságot vettem a kezembe, és úgy tettem, mintha nagyban olvasnék valamit. De csak Angelt lestem. Ösztöneim azt diktálták, hogy valami nincs rendben vele, és ez egészen lehetetlen eset nála. Angel most már meglepően nyugodt volt, kutatva nézett szét a szobában, de szeme most már újra nyugodtan vizsgálta a jelenlevőket. Mégiscsak nagyszerű gyerek, állapotottam meg magamban, stramm gyerek, mert hideg maradt, nem árulta el magát. Felé pillantottam, megérezte tekintetem, egy kicsit megzavarodott, ám ezt csak én vehettem észre, mert felém tartott, mintha mondani akarna valamit, de aztán megállt a szomszédos fotel mellett, és közömbösen leült. Erre az egyik lány odarohant mellé, megfogta a kezét, és elkezdett neki mesélni Jasmina új lemezeiről. „A legújabb számok, minden itt van, ami hit Londonban, Párizsban, Rómában, Jasmina apja csodagyerek, mindent elhozott, a legújabb számok itt vannak, Jasmina igazán büszke lehet az apjára, nagyszerű gyerek, a legújabb számok itt vannak, minden itt van”, hajtogatta makacsul. Angel mosolygott rá, végül elnevette magát: „Még

mindig mini?”, kérdezte tőle nevetve. „Jaj, miért nem láttál tegnap, maxiban voltam, mindenki nézett, mondom, nagyszerű volt, kár, hogy nem láttál.” Ekkor Jasmina futott be, egy hosszú fodros ruhában, és sétálgatni kezdett. „Mondjátok meg, jó lesz így, igazán jó lesz, de őszintén mondjátok meg.” Mindannyian hajtogattuk, hogy nagyon jó lesz, de nem használt semmit, Jasmina a tükör elé lépett, igazgatott valamit a ruháján, majd elkedvetlenedve kijelentette, hogy mégsem lesz jó, megy, és másik ruhát vesz fel. Miki csapkodni kezdte kezével a térdét, és egyre csak hajtogatta: „Kész divatrevü, valóságos divatrevü, most aztán várhatunk rá reggelig.” De nem segített semmit. Jasmina ebben az egyben nem enged. Emlékszem, már vagy öt hónapja annak, hogy egyszer kora délelőtt az autóbuszállomáznál találkoztam vele. Amikor meglátott, nagyon megörült, és rögtön mesélni kezdte, hogy tegnap este a fővárosban nem volt semmiféle dancig-klubban, semmiféle divatos helyen, hanem egy tüntetésen vett részt. „Szenzációs volt”, mondta nagy hévvel. „Az egész gárda olyan modernül volt felöltözve, hogy nem akartam hinni a szememnek. Nagy feliratokat vittünk, fényképeket, a szervezők adtak virágot is, és mi azzal integettünk a fotóriportereknek.” Ekkor hirtelen észbe kapott. „Jaj”, mondta, „a mai újságban benne van az egész”, és a trafik felé indult. Megfogtam a karját: „De mondd már, mi az istenért tüntettetek?” Jasmina csodálkozva pillantott rám. Elnevette magát. „Vietnamért, vagy a békéért, nem is tudom már. Tudom, hogy ilyesvalamiért. Majd mindjárt elolvassuk az újságban. Lehet, hogy az én képem is megjelenik, engem is fényképeztek”, mondta, és kirántotta a kezét a kezemből. Elindult a kiosk felé. Aztán hirtelen megfordult, és átkarolt. „Ha láttad volna, milyen szenzációsan voltam felöltözve, tudod, láncsal és több övvel, ami most nagyon divatos. Az egészet ott hagytam a rokonomnál, hogy ne cipeljem magammal, de lehet, hogy benne leszek az újságban”, mondta, és húzni kezdett. A kioskznál megvette a Politikát, a Borbát és a Novostit. Idegesen lapozgatta az újságokat, meg-megállt egy-egy képnél, de aztán lehangoltan kijelentette: „Semmi.” Fogta, és a szemétkosárba dobta őket. „Pedig kár”, mondta, és átkarolt. „Kár, hogy nem láttad.” Ekkor azonban újra felberregett a csengő, és Jasmina kirohant a másik szobából. Kipillantottam, és láttam, hogy a lugas alatt Aszódi Béla lépked, és valamit izgatottan magyaráz Jasminának. Jasmina szorgalmasan bólogatott. Beléptek a szobába. Aszódi lelkendezve üdvözölt bennünket. „Szenzációs dolog! Nagyszerű, hogy együtt vagytok, kitűnő.” „Régen láttunk”, mondta Miki. Aszódi elkezdett magyarázkodni: „Hagyd a fenébe, egészen tönkretesznek. A főszerkesztőm állandóan zavar, most menj ebbe az ifjúsági aktívába, most abba az ifjúsági aktívába, persze az értekezleteket sehol sem tartják meg, mert nem jönnek össze, a fiatalok tánca mennek meg a korzóra, akkor összeülök néhány ifjúsági vezetővel, dicsérjük a szocializmust, megoldásokat keresünk, hogy hogyan gyűjtsük össze a fiatalokat, és így elműlik egy nap. Aztán megírom, leadom az anyagot, és kezdődik az egész előlről. Már nem is kellene kimenni, tudok mindent fejből”, magyarázott Aszódi. „Hát akkor ird meg az egészet fejből”, mondta Miki. Aszódi elfintorította az arcát. „Persze, a nevek változnak”, mondta, „és ez az egyetlen, ami kikényszerít. Egészen tönkremegyek a nagy hajkurászásban, az embernek elmegy a kedve mindentől”, folytatta, és az arca elkomorodott. Tanácstalanul nézett ránk. Miki a vállát vonogatta, és

új lemezt tett fel. „Hanem ide figyeljétek”, kezdte Aszódi újra, de már senki sem figyelt nagyon rá. „El kellene intéznem egy sürgős feladatot. Ha barátok vagytok, akkor segítetek. A főszerkesztőm délben magához hívatott, és azt mondta, ankétot kell csinálnom a fiatalokkal a vallásról. Azt mondják a politikusok, hogy ez most nagyon fontos kérdés.” Elhallgatott. Tanácstalanul maga elé nézett, aztán lehalkította a lemezjátszót. „Tudom, hogy ez nem nagyon érdekel benneteket”, folytatta, „de mégis, illene, hogy segítsetek, barátok vagyunk talán még mindig. Én egyszerűen megkérdeznék benneteket, hogy mi a ti véleményetek, és akkor nem kellene szaladgálnom az utcán. Éjszaka gyorsan megírnám az egészet, holnap leadnám a főszerkesztőnek, és minden rendben van. Szóval rendben van?” Senki sem válaszolt. Néhányan felálltak, és a halk zene mellett táncolni kezdtek. „No jó, akkor kezdjük”, mondta, és a zsebéből egy noteszt vett elő. Jasminához akart először lépni, de akkor megint megszólalt a csengő. Jasmina intett neki, hogy várjon, és kirohant. Aszódi szétnézett, és ahhoz a lányhoz lépett, aki az imént Angelnak magyarázott a lemezekről. „Mondd meg nekem, hogy mi a véleményed a vallásról.” A lány elnevette magát, és zavartan Aszódira nézett. A vállát vonogatta. „Ide figyelj”, mondta Aszódi, „azt írom majd, hogy elítéled a vallást, mert népbutító és még néhány ilyen dolgot. Rendben van?” A lány bólintott, és nevetgélt. „Aztán itt a második kérdés”, folytatta Aszódi, „mondd meg nekem, hogy mit gondolsz arról a tényről, hogy egyre több fiatal jár templomba.” A lány hirtelen elkomolyodott. „Egyre több fiatal jár a templomba?”, kérdezte csodálkozó arckifejezéssel. „Egyre több”, válaszolta Aszódi sürgető kézmozdulattal, „de ez most nem fontos.” A lány zavartan körülnézett. „Jó”, válaszolta Aszódi, „azt fogom mondani, hogy véleményed szerint ezek eltévedtek az életben stb.”, mondta, és alig fejezte be a mondatot, belépett Jasmina egy ismeretlen fiúval és Mirjanával. Rögtön Mirjana arcát kezdtem kutatni. Szép volt, tüntetően szép. Szétnézett, köszönt, aztán a fiú felé fordult. „Ő a fiúm”, mondta könnyedén. „Vele szórakozom. Miodrag a neve.” A fiú feszélyezetten körülnézett, és zavartan elmosolyodott. Lopva Angelra pillantottam. Közömbösséget színélve hátravetette magát a fotelben, és üresen bámult a levegőbe. „Nagyszerű, hogy itt vagy”, örült meg Aszódi. „Nagyszerű. Lenne hozzád egy kérdésem. Ankétot csinálók a lapnak. De várjál egy kicsit, előbb Jasminával. Figyelj addig.” Mirjana megfogta a fiú kezét, és a kaucshoz mentek. „Szóval, Jasmina, az első kérdés így hangzana: mi a véleményed a vallásról?” Jasmina elnevette magát. „Tudod, Béla, hogy engem az ilyesmi nem érdekel.” Aszódi dühösen pillantott rá. „Nem ez a fontos, hanem az, hogy mondjál valamit az újságnak.” Jasmina igazgatni kezdte a haját. „Fogalmazd meg te, én nem tudom”, mondta. Aszódi bólintott. „S mi a véleményed arról, hogy egyre több fiatal jár templomba?” Jasmina elnevette magát. „Hagyd már ezeket a kérdéseket. Írjál, amit akarsz.” Aszódi széttárta a kezét. „Rendben van, majd kitalálok valamit”, mondta, és szétnézett a szobában. „S miért kell kitalálni valamit?”, hallottam ekkor Mirjana hangját. Ránéztem. Aszódi idegesen felé pillantott. „Azért, mert ezt nem írhatom meg”, mondta, és szembenézett vele. Mirjana hátravetette a fejét, haja szabadon hullott a vállára, egy kicsit felkócolódott, és türelmetlenebb szint kölcsönzött arckifejezésének. „Szégyen”, mondta, „ti újságírók csak hazudni tudtok.” Aszódi néhány ideges lépéssel megközelítette Mirjanát. „Ehhez

neked semmi közöd” mondta, és egészen közel ment hozzá. „Szégyen, ahogyan dolgozol, szégyen. Mindenfélét kitalálsz, és azt írod meg. Miért nem írod meg pontosan azt, amit Jasmina mondott?” Aszódi ki-egyeneseedett, és zavartan szétnézett: „Azért, mert az, amit mondott, nem érdekel senkit, de senkit. Különben is én nagyon jól tudom, hogy mit kell megírnom. Ám legyen: mi a véleményed neked a vallásról?”, mondta cinikusan. „Mondd meg te.” „Tudod, hogy én marxista vagyok”, mondta Mirjana feszélyezetten. Aszódi erre elnevette magát. Hangosan. Lenézően. Türelmetlenül. „No ilyet sem hallottam még, hogy egy szép lány marxista legyen. Azoknak okosabb dolguk van, azok marxista férjet keresnek, hogy minél több pénzhez jussanak.” Mirjana türelmetlenül méregette Aszódit. Látszott rajta, hogy legszívesebben nekiugrana. De túrtóztette magát, térdére szorította tenyerét. „S különben is, párttag sem vagy”, folytatta Aszódi nevetve. „Nem hát”, mondta Mirjana idegesen, „marxista vagyok, de te és én nem lehetünk ugyanannak a pártnak a tagjai”, mondta folytottan. „Ezt nagyon jól tudod. És ezért gúnyolódsz velem.” „No jó”, folytatta Aszódi csendesebben, és elmosolyodott, „aztán itt van a második kérdés: mi a véleményed arról a tényről, hogy egyre több fiatal jár templomba?” Mirjana lehajtott a fejét. Látszott rajta, hogy magában keresi a szavakat, látszott rajta, hogy pontosan tudja, mit akar mondani, de sehogy sem tudja kifejezni magát. Aszódi türelmetlenül ránézett. Zsebre tette kis keskeny, hosszúka, bőrfedeles noteszát. „Talán csak nem akarsz tanulmányt írni?”, kérdezte cinikusan. „Sietni kellene, ezt egy marxista kapásból megválaszolná, ugyebár? Mindjárt itt lesz a fotóriporter, és te egy szót sem tudsz kinyögni.” Mirjana felnézett rá, hidegen, tisztán. Az egyik lány lábujjhegyen a lemezjátszóhoz lépett, és egy misztikus számot tett fel. Mirjana néhány percig vizsgálta Aszódi arcát, Aszódi pedig türelmetlenül forgatta a fejét jobbra-balra. „Azt hiszem, ezért a tényért neked is szégyellned kell magad”, mondta Mirjana, és körül- nézett a szobában. „Azért mennek templomba, mert mindenből kiáb- rándultak, de nem akarnak kiábándultak lenni. Aki becsületesen gondolkodik, de nem eléggé optimista és erős, az végül is a templóban köt ki”, folytatta Mirjana csendesen, aztán hirtelen hátravetette ma- gát a kaucson, mintha valami olyant mondott volna ki, amit nem akart, mintha meg akart volna szabadulni attól a levegőtől, ami már összesűrűsödött körülötte, mint a mérges gáz egy szélvédett sarokban. Teste kilendült előző tartásából, dereka a kaucshoz tapadt, és mere- ven tartotta magát abban a helyzetben. Aszódi le-fől sétált a szobában, kereste a választ. „Nem értelek, Mirjana, miért kiabálsz rám, és egyál- talán miért vagy ennyire dühös”, mondta elgondolkodva. „Hisz neked jól megy a sorod, mindened megvan, semmid sem hiányzik, jól élsz...”, folytatta Aszódi, és megakadt. „Mindenesetre nem kerül be a lapba az, amit mondtál. Én nem akarok semmiféle kockázatot, én azt aka- rom, hogy minden simán menjen. Én nem akarom, hogy nekem fő- jön a fejem”, hadarta idegesen. „Tudom, tudom, hogy min gondol- kods. Könnyű ezt gondolnod, mert szabad vagy, nem dolgozol sehol. De ha majd egyszer befognak, akkor meglátod a világ másik oldalát is.” Idegesen elnevette magát. „Akkor majd megdolgoznak téged is, és te befogod a szád. Majd csöndben leszel, meg sem mukkansz, egyet- lenegy gondod az lesz, hogy ne csinálj problémát. Így van ez.” Emlék- szel, Aszódi”, fordultam hirtelen feléje, „amikor tavaly találkoztunk

a tengerparton”, mondtam. Lesütötte a szemét. „Emlékszel, hogy arról panaszkodtál, hogy nincs témád. Szídtad a turizmust, és panaszkodtál, hogy nincs témád.” „Emlékszem”, mondta Aszódi, még csendesen. „És akkor én ajánlottam egy riport-témát”, mondtam neki fojtottan. „Azt mondtam, menjünk fel a legelegánsabb teraszra, és kérdezzük meg, hogy abban a gyönyörű, fényűző világban hány munkás ül a kellemes nyári éjszakában. Emlékszel?”, kérdeztem. Aszódi nem válaszolt. A sarokba vonult, és némán leült az egyik fotelbe. „Azt mondtad, hogy felesleges, mert ezt úgysem írhatod meg. Nem akarsz magadnak komplikációkat, mert a munkások nem mehetnek a tengerpartra.” Egy kis szünetet tartottam. „Aztán elváltunk, és gondolkodtam rólad. Kiábrándultam belőled. Mert voltál te másmilyen is. S most csinálod ezeket a cirkuszokat a vallással. Tudod-e, hogy egyre mélyebbre süllyedsz, ha lenne isten, az sem segítene rajtad. Tudod-e, hogy szőröstől-bőröstől eladtad magadat?” Miki felnevetett. „Milyen érdekes, Aszódi eladta magát. Egészen jó slágert lehetne írni erről”, folytatta nevetgélve. „S egészen olcsón adta el magát, ha jól tudom”, szólalt meg ekkor Angel, csöndben, de mély iróniával és megvetéssel a hangjában. Aszódi felállt, és megzavarodva körülnézett. „Tehát mindannyian ellenem vagytok”, mondta sápadtan. „Rendben van, majd meglátjuk. Egyszer ti is kiviszitek a bőrötöket a vásárra. Mert az ember végül is mindig eladja magát. Ezt én mondom, emlékezzetek rám”, mondta, és felemelkedett. Ebben a pillanatban újra megszólalt a csengő. „Biztosan a fotoriporter jött”, kapott a fejéhez Aszódi, és automatikusan lapozgatni kezdett noteszában. Jasmina kiszaladt, és egy perc múlva megérkezett egy fiúval, aki gyorsan Aszódihoz lépett. „Ide figyelj, gyorsan rendezzük meg azt a pár fotoszt, mert nekem rohanom kell. A főszerkesztő azt mondta, hogy fényképeznem kell a tüntetőket.” „Szóval mégis utazol”, mondta neki Aszódi, és Jasmina felé pillantott. „Hát hol élsz te”, nevetgélt a fotoriporter, „hát nem tudod, hogy már itt is vannak tüntetők? A főszerkesztő azt mondta, hogy nem írunk az eseményekről, de azért engem elküldött, hogy fényképezzek, minden eshetőségre. Te nem is tudod, hogy a főszerkesztő mennyire tönkrement. Folyton eszi magát: írjon, ne írjon a helyi tüntetésekről. Tudod, most nem veheti át a TANJUGot, önállóan kellene határoznia. Ideges, mindenkit kidob a szobából. A titkárnó meséli, hogy hosszú töprengés után a telefonért nyúlt, s megkérdezte a politikusokat. És tudod, azok mit válaszoltak neki?”, folytatta a fotoriporter egyre hangosabban hahotázva. „Azt mondták neki, hogy döntsön ő, ő a főszerkesztő. Vért izzad egész nap. Szid mindenkit, egészen tönkrement. Aztán hivatott engem, és azt mondta, menjek fényképezni. Én persze rögtön beleegyeztem, hisz mindig mondtam, a tüntetőket és a filmszínésznőket lehet a legszebben fényképezni. Szóval rohanok. De mi is legyen azzal a vallásos képpel?”, kérdezte gyorsan. Aszódi hirtelen Jasminára nézett. „Jasmina, van rövidebb szoknyád?” Jasmina bólintott, hogy van. „Akkor rendben. Húzzál minél rövidebbet”, mondta Aszódi. A fotoriporter csapkodni kezdett a tenyerével. „Nagyszerű, nagyszerű, csak egészen rövid szoknya. Azt írjuk címnek: AZ IFJÚSÁG A VALLÁS ELLEN. A lábukat abszolút kiemeljük.” Néhány perc múlva Jasmina már készen is volt. „Nagyszerű, nagyszerű”, mondta a fotoriporter. „Mehetne az első oldalra is. Csak még egy kicsit rövidebb lenne a szoknya.” Szétnézett. „Legjobb lenne kinn a lugasban”, mondta,

és gyors léptekkel elindult kifelé. Aszódi lehajtotta a fejét, és utána lépett. Jasmina még egyszer a tükörhöz szaladt, és egy pár pillanat múlva követte őket.

Amikor kimentek, mindannyian megkönnyebbülve néztünk össze. Valaki újra feltett valami divatos lemezt, és ketten újra táncolni kezdtek. Mirjana valamit magyarázott a fiújának. Biztosan rólunk beszél, állapítottam meg magamban. Bemutat neki bennünket, fűztem tovább a gondolataimat. Kihúztam magam a fotelben, és mélyet sóhajtottam, mint aki nagyon fáradt. Éreztem, hogy elgémberedtek a tagjaim, de nem volt kedvem felállni. A fejemben volt, hogy mondok valamit Aszódiról, de nem tudtam megfogalmazni a gondolataimat. Csak tátogtam, és vártam, hogy valaki megszólaljon. Mondjon valami szokásos mondatot, valami olcsó közhelyet valamelyik énekesről. S Miki, mintha megérezte volna, hogy mit gondolok, megszólalt: „Jó lenne elmenni valami vad táncra”, mondta, és magasra emelte a kezét. „Ennyi duma után kedvem lenne kitáncolni magam.” Aztán elfintorította az arcát. „Nem bírom a komoly dumákat”, mondta, és meglepődötten szétnézett. „Igen, menjünk táncolni, menjünk táncolni”, mondták többen is kórusban. „Csak hová?”, kapta fel a fejét az egyik lány. „Valamelyik szabadtéri helyre, ahová jó társaság jár”, jelentette ki Miki. „Miért nem akarsz komoly dolgokról beszélni?”, szegezte Mikinek a kérdést ebben a pillanatban Mirjana. „Hogyan lehet egy Aszódi után egyáltalán a táncról beszélni?”, kérdezte izgatottan. „Az embernek összecusklík a térde tánc közben, ha Aszódira gondol”, mondta Mirjana komolyan. „Hagyjuk ezt”, mondta a szőke lány fintorogva, „beszéljünk inkább másról”, folytatta. „Igen”, tette hozzá Miki, „mindannyiunk érdekében beszéljünk inkább másról.” Mirjana végignézett rajtunk. „Miért beszéljünk éppen másról? Ebben a társaságban mindig másról beszélnek. Az ember megundorodik az egészről. Hát nem veszitek észre, hogy mi történik a világban, vagy éppen itt a szomszédban? Ti itt unatkoztok, nyújtózkodtok, és szüntelenül másról akartok beszélni. Nem, ezt nem lehet. Vannak dolgok, amiket az ember nem kerülhet ki, ha egy kicsit is becsületes. Tudjátok-e, hogy mi történik? Hallgatjátok-e a rádiót, hallgattok-e valami komolyat, vagy csak mindig azt a zenét? Uramisten, kiknek is magyarázom, kiknek is magyarázok. Mondd, Miki, mit nézel olyan megütközve rám? Miért húzod el úgy a szád, mint egy bakfis?”, mondta, és tehetetlenül szétnézett maga körül. Aztán az órájára pillantott, és a rádióhoz ugrott. Bekapcsolta. Éppen hírek voltak.

BEMONDÓ I.: Az ifjúság követelte a vasárnap esti incidens kivizsgálását, azt, hogy ki lövöldözött, és ki adott parancsot erre. Követelték továbbá, hogy a Szövetségi Szkupstina haladéktalanul oldja meg a fiatalok elhelyezkedésének problémáit.

BEMONDÓ II.: A belgrádi dolgozók nyugalomra intik az egyetemi hallgatókat. A vasárnap esti és a hélfő reggeli egyetemista tüntetések után több belgrádi vállalat dolgozói gyűlést tartottak, és megtárgyalták az eseményeket. A gyűlés után nyílt levelet intéztek a város egyetemistáihoz. Nyugalomra és türelemre intik őket, közlik velük, hogy jól ismerik problémáikat, de azt is tudják, hogy gondjaik orvoslását...

Ebben a pillanatban Angel felugrott, és idegesen elcsavarta a rádiót. Türelmetlenül Mirjanára pillantott. Egy darabig nézte, aztán fojtott hangon megszólalt: „Ide figyelj, Mirjana, ne akard te, éppen te, a forradalmárt megjátszani.” Csönd keletkezett a szobában. Mindenki kényelmetlenül feszengett. „Hát persze”, mondta Milki, „nem kell a forradalmárt megjátszani, nézze mindenki a maga dolgát”. Bekapcsolta a lemezjátszót. „Inkább táncoljunk”, mondta. Az egyik lány Angelhoz lépett, és kérte, hogy táncoljon vele. Angel azonban meg sem mozdult. Idegesen felemelte a kezét, és intett, hogy nem akar táncolni. „Ha te nem lennél burzsujféle”, vetette oda Mirjanának, „akkor nem üldögnél itt, ebben a burzsuj lakásban, hanem ott lennél az egyetemen.” Mirjana felpillantott Angelra. Hosszasan, ellenségesen nézték egymást. „Vagy akarod, hogy én vigyelek a tüntetők közé, a kocsimmal? Ne félj, én merek kockáztatni. Csak mondd, hogy akarod, én elviszlek.” „Nem, nem kell hogy elvigyél”, mondta Mirjana ellenségesen, és maga elé pillantott. „Igazán nem értem, hogy miért vagyok én itt tulajdonképpen.” „Majd én megmondom”, válaszolta Angel egyre élesebben. „Úgy látszik, én jobban tudom. Ugyanazért, amiért én. Nekünk itt a helyünk, téged ugyanúgy megvásároltak, mint engem. Mindkettőnk megvásároltak, csak én becsületes vagyok és bevallom ezt. Ide figyelj, az apám adott nekem kocsit, pénzt, ez igaz. Nekem már semmi közöm sem lenne a tüntetőkhez. Én nem mehetek oda, bár biztos, hogy vannak ott már garmadával hasonszőrűek. Te, te sem mehetsz oda, mert, ide figyelj, én tudom, hogy éppen az én ágyamból keltél fel, amikor felmentünk apám irodájába, hogy elintézte neked azt a magas ösztöndíjat. Azóta nagylábon élsz, ha jól emlékszem. Nem követelte senki. Nem kényszerített senki”, mondta Angel, és az ablakhoz lépett. „Romlott vagy, Angel, tetőtől talpig romlott”, mondta Mirjana sápadtan. „Nemcsak azt állítod, hogy erkölcselen vagyok, hanem azt is, hogy megvásároltak.” „Igen, pontosan ezt mondtam”, válaszolta Angel, és mereven Mirjanára nézett. Miodrag, aki eddig kényelmetlenül feszengett és zavartan pislogott hol egyikünkre, hol a másikunkra, és észrevehetően sehogy sem tudta feltalálni magát ebben a környezetben, most felállt, sétált egyet a szobában, és Angel elé lépett: „Nincs jogod így beszélni”, mondta neki izgatottan, „az igazság mégis az, hogy az ember megszabadulhat bűneitől. Az igazi bűnös az, aki megmarad annak...” „Az igazság mégis az, hogy mindannyiunkat megvásároltak egy kicsit”, mondta Angel, és széttárta a kezét. „De ez még nem jelenti azt, hogy ne váltsuk meg magunkat”, válaszolta Miodrag lendületesen. „Ah”, legyintett Angel, „ismerem ezt a filozófiát. De sajnós mi már nem tehetünk semmit. Egyszer majd jön egy tisztább áradat, amely szétcsap rajtunk...” Elnevette magát. „De ha még sokáig itt ülsz, akkor te is itt maradsz. Velünk játszod el azt a szerepet, amit nekünk szántak...” „Én mindjárt el is indulok innen”, mondta Miodrag, „de azt gondoltam, itt még lehet értelmesen beszélni.” „Jobb is, ha elmész. Csak megfertőzünk. Es ne hidd”, mondta Angel, és egy percre megállt, tekintete elkomorlyodott, „hogy ellened vagyok. Mindenben igazat adok neked. Hogy mi lesz, az nem is érdekel. Láthatod, hogy becsületes vagyok.” Miodrag felénk nézett. „Én megyek”, mondta határozottan. Ebben a pillanatban berobbant Jasmina és Aszódi. Nevettek. „A parasztok megbolondulnak, ha majd nézik ezeket a lábukat. Vetik majd a keresztet még álmukban is”, mondta Aszódi hahotázva. Jasmina

szétnézett. „No, eldöntöttétek, hogy hová megyünk?”, kérdezte türelmetlenül. „Táncoljunk”, mondta az egyik szőke lány. „Ide figyeljétek, nekem van egy nagyszerű ötletem”, kezdte magyarázni Jasmina. Menjünk, és nézzük meg a tüntetőket. Hátha történik valami érdekes dolog.” „Igen, menjünk, és nézzük meg a tüntetőket”, ismételte meg a szőke lány, aki az imént beszélt. „Szóval akkor megyünk nézni a tüntetőket”, hadarta Jasmina, és ugrálni kezdett. „Hallgass”, kiáltott rá Angel, s kitekintett az utcára. „De miért, mi van veled, Angel, ma este, állandóan csak kiabálsz”, mondta sértődött arckifejezéssel Jasmina. „Azért, mert nem színház az, az nem olyan buli”, mondta Angel, és keserűen elnevette magát, majd Miodrag felé fordult: „No látod, hogy nem való mindenki oda”, mondta keserűen. „De talán neked mégis ott lenne a helyed”, mondta Miodrag elszántan. „Miért?”, kérdezte Angel gyorsan. „Az apád miatt”, válaszolta Miodrag. „Miért?”, kérdezte Angel sürgetőleg. „Mert sokszor a fiúknak kell kijavítani apjuk hibáit.” Angel lesütötte a szemét. „Még nem tudod, hogy ez mekkora frázis, és addig jó, amíg nem tudod”, mondta csendesen. „Akkor menjünk mégis táncolni”, emelte fel a tekintetét az a szőke lány. „Persze, menjünk valahová, csináljunk már valamit, én nem bánom, akármit, csak ne üljünk itt, hagyjuk már az egészet, hisz tönkremegy az egész esténk”, esdekelt Jasmina, és futkározni kezdett egyik embertől a másikig. Miki felállt az egyik kaucsra. „Ide figyeljétek, nekem van egy jó ötletem, játsszunk strip-teaset szexszel.” Jasmina odalépett, és lehúzta a kaucsról. „Elment az eszed”, mondogatta, „valóban elment az eszed.” „Hát nem jobb ezt játszani, mint tüntetni?”, kérdezte tőle Miki. „De jobb, jobb, csak beszéljünk meg valami értelmes tervet.” „Strip-teaset szexszel”, ismételte Miki. „Én megyek”, ismételte meg Miodrag határozottan. Mirjana ránézett. „Jössz?”, kérdezte tőle Miodrag. Mirjana lehajtotta a fejét. „Tudod, Miodrag...”, kezdte, de Miodrag közbevágott. „Itt maradsz?”, kérdezte fájdalmasan. „Ide kényszerítetek”, válaszolta Mirjana bágyadtan. „Nem tehetek semmit, mégis minden késő”, motyogta maga elé. „És senki sem jön?”, kérdezte Miodrag, és végignézett rajtuk. Lehajtottam a fejem. Nem akartam, hogy lássa az arcomat. Valahogy úgy éreztem, hozzám szól, nekem beszél. S nem akartam, hogy bárki is lássa, hogy habozok. Főleg ő ne. Egy pillanatra minden eszembe jutott. Aszódi, amikor mondtam neki, hogy keressük a munkást. Az az arc, az a szem, mint a száraz füge. Hogy is mondta egyszer az a szónok? Az inasok nyolc centiméterrel alacsonyabbak és hét kilóval könnyebbek, mint az ugyanolyan korú gimnazisták. Megrázkódtam. Tudja-e ezt Angel? Biztosan tudja, sokkal jobban, mint én. Ő mondta többször is: hány nőd van, megmondom, ki az apád. Mennyi pénzed van, megmondom, mi az apád. Egy kis öniróniával persze, csakis úgy. „Szóval te sem jössz, Mirjana?”, hallottam Miodrag hangját. Mirjana hallgatott. Megfeszítettem a gondolataimat. A képek a szemem előtt, mint a neorealista filmkockák sorozata. Kitekintettem a pázsitra. A szökőkutak rendszere nem működött már. Néma volt minden, kihalt és szép, még mindig. De nem tudott megnyugtatóni. „Gondolod, Angel, hogy sokáig fogunk még így tétlenkedni? Mit gondolsz, meddig tart az ítélet?”, hallottam Mirjana seppregő hangját. „Lehet, hogy örökre, vagy legalábbis addig, amíg nem történik valami fontos az életünkben, ami erősebb, mint a bűneink”, mondta Angel szárazon, mintha valami közömbös tényről közölt volna. Angel okos, na-

gyon okos, gondoltam magamban, felemeltem a fejem, és szembenéztem Miodraggal.

„Megyek én is”, mondtam neki. „Nem mész hát egyedül”, folytattam. Miodrag megszorította a karom. „Lám, mégsem jöttem hiába”, motyogta maga elé.

Kiléptünk az utcára, és rohanni kezdtünk. Alkonyodott. A friss esti levegő megcsapta az arcom. Keresztülrohantunk a téren, s pár perc múlva már a főutcán voltunk. „Az a jó, hogy messze vagyunk attól a helytől. Akkor mindjárt jobb”, lihegtem. A hatalmas emberáradatban alig tudtunk magunknak utat törni. „Csak ülsz, ülsz, ülsz, és azt hiszed, hipnotizáltak, mindig vársz valamit, de semmi sem következik be”, mosolyogtam magam elé boldogan. A sarki újságárús előtt nagy volt a tolongás. Az emberek kíméletlenül lökdösték, taposták egymást, hogy minél előbb újsághoz jussanak.

„VEGYÉK AZ ESTI LAPOT, VEGYÉK AZ ESTI LAPOT!”, hallottam a rikkancs hangját.

„AZ UTCÁN NEM LEHET MEGOLDANI A PROBLÉMÁKAT.”

„MEG KELL ÓRIZNÜNK HIDEGVÉRÜNKET!”, kiabált átellenben a másik rikkancs.

Én is odafurakodtam, hogy vegyek egy lapot, de Miodrag megrántotta a kezem. „Siessünk”, mondta izgatottan, és elindult előre a tömegben. Követtem. Néha el-eltűnt a szemem elől, erre én még jobban tolakodni kezdtem. Valaki hangosan rámkiabált. Valaki hangosan káromkodni kezdett. Nem néztem sehová, csak előre. Még csak fel sem pillantottam a káromkodók, a kiabálók arcára, csak lestem Miodragot, és futottam utána. Olyan volt ez a kis tér, mint egy pokol. Az ember belezavarodik az áradatba, és sehogy sem tud kiszabadulni belőle. Már-már szédülni kezdtem, a nagy tolakodástól. Úgy éreztem, sohasem jutunk ki innét. Akkor újra megpillantottam Miodragot. Felemelte a kezét, és intett. Ösztönösen az órára pillantottam. Ki tudja, mióta veszteglünk már itt? Csak percek teltek el, de nekem úgy tűnt, hogy órák. Úgy éreztem, hogy körbe-körbe forgunk, céltalanul. Összeszedtem minden erőmet, és tovább törtem magamnak az utat. Miodrag többször is hátrafordult és karjával intett felém. Kapálóztam, akartam mondani, hogy ne rohanjon ennyire, de hiába, semmit sem értett meg, vagy nem akart megérteni semmit. Nem tudom. Legalább tíz percig birkóztunk így a tömeggel. Mindenki sietett valahová, volt, aki moziba ment, volt, aki moziból jött ki, volt, aki találgára sietett, volt, aki csak céltalanul bámulta a kirakatokat, nézegette a kirakatok vonzó világát, mindaddig, amíg a tömeg el nem sodorta ismeretlen irányba, és végül ki nem vetette valamelyik kis mellékutcaiba.

Később megritkult a tömeg, beértem Miodragot, befordultunk az egyetem utcájába, itt már alig volt néhány járőkelő, friss levegő csapta meg az arcomat, összenéztünk Miodraggal, összenevettünk, és futni kezdtünk.

A sarokhoz értünk. A sarkon az egyetem épülete, mint egy úszkös fekete csónok emelkedett ki a különben egyforma magas házak sorából.

Körülötte csönd volt, mély béke honolt.

Megtorpantam. Miodrag még néhány lépést tett, majd megállt ő is, és felém fordult. Elfordítottam a tekintetem. Kémiően néztem a nagy nehéz tölgykapura, mint akit becsaptak, úgy álltam előtte megalázva.

Miodrag rám nézett, és nyelt egyet. Majd hirtelen a kapu elé ugrott, hosszú ujjával dacosan átfogta a kilincset, vállával nekilendült az ajtónak.

Beléptünk. Az előcsarnokban már sötét volt, csak a portásfülkében pislákolgt egy gyöngö villanykörte. Becsuktam magam mögött az ajtót, és nekitámaszkodtam. Miodrag előrement, és a portásfülke elé lépett.

Csönd volt, lélegzetünk sem hallatszott.

Néhány kínos perc múlva csoszogást hallottunk, aztán a lépcsőkön felismertem a sánta portás alakját. Lassan, kényelmesen lépkedett lefelé, és közben fürkészve vizsgálgatott bennünket. Mi csak lehajtottuk a fejünket, és hallgattunk. Biztosak voltunk benne, hogy minden kérdés felesleges már. Olyanok voltunk, mint a gyerekek, akiket megvertek, vagy talán megaláztak.

Miodrag mégis megszólalt.

„Van itt még valaki?“, kérdezte bizonytalanul.

A portás sántikálva elébe lépett, megállt előtte, majd magabiztosan szétnézett az előcsarnokban.

„Nincs“, mondta bosszúsán, és hátat fordított. Az egyik nyitott ablak felé lépett. „Igazán nincs?“, kérdezte Miodrag, némi reménnyel a hangjában. „Nincs itt senki“, ismételte meg a portás hidegen, miközben becsukta az ablakot. Aztán újból Miodrag elé lépett, és széttárta a karját. „Senki“, mondta nyomatékosan, és megállt előtte.

„És nem is volt itt senki, nem volt itt senki egész nap?“, faggatta Miodrag.

„Nem tudom, honnan tudjam én azt“, mondta a portás, és a fülkéje felé indult.

„Elkéstünk“, suttogtam magam elé, és Miodrag mellé léptem. „Menjünk“, mondtam hangosabban.

„De magának okvetlenül tudnia kellene, tudnia kellene, hogy voltak-e itt ma délután, voltak-e itt emberek az imént, magának ezt okvetlenül tudnia kellene“, hajtogatta Miodrag türelmetlenül, és a fülke elé lépett.

Miodrag után ugrottam. „Elkéstünk, hát nem akarsz megérteni, hogy elkéstünk“, hajtogattam idegesen.

„Én nem tudok semmit, kérem, honnan tudjam, hogy mi volt itt az imént, én semmit sem tudok, és engem semmi sem érdekel, ha tudni akarja“, rikácsolta a portás.

„Elkéstünk, elkéstünk“, hajtogattam, és megfogtam Miodrag vállát.

„Igazad van“, mondta Miodrag, és körülnézett.

„Nekem nem kell semmit sem tudnom, nem vagyok köteles itt maguknak magyarázkodni“, folytatta a portás egyre ingerültebben.

Miodrag szembenézett az öreggel, majd elindult balra az egyik keskeny folyosón. Megindultam utána. „Ha nem hisznek nekem, majd meglátják, hiába mennek, úgy sincs itt már senki, hát nem látják, hogy már éjszaka van“, mondta a portás, és erőltetetten felnevetett. Miodrag azonban nem hallgatott rá, hanem ment egyenesen előre, mereven, szikáran a kis keskeny folyosókon. Lassan, bizonyos távolságról követtem. Az egyik kanyarnál fényt vettünk észre. A nagy előadóterem ajtaja nyitva volt még, benn égett a villany.

Beléptünk.

A padokon, a padlón, szétdobált újságok, papírdarabok. Lehajoltam, és a padlóról felemeltem egy újságlapot. Úgy éreztem, hogy még őrzi

az emberi kéz melegét. Csak az imént mehetek el, villant meg a fejemben, a takarítónőknek még nem sikerült rendet teremteniök. Megtántorodtam. Az egyik padhoz vonszoltam magam, és leültem. A padon egy könyvet fedeztem fel. PEDAGÓGIA A MÁSODIK ÉVFOLYAM RÉSZÉRE, írta rajta nagy betűkkel. Lapozgatni kezdtem benne, a betűkre azonban már nem figyeltem. Az oldalakon rajzok, karikatúrák, néhány különös mértani ábra. Mennyit is unatkozott a tulajdonos e könyv fölött, gondoltam magamban. Miodrag eközben a katedrához lépett, és ráhajolt gyöngéden. Szétnézett a teremben és elmosolyodott, mintha legalábbis tele lett volna a terem. Aztán tekintete elkomolyodott, és újra lehajtotta a fejét. Szegény Miodrag! Az imént még olyan volt, mintha álmodott volna. Zavartan a táblára pillantottam. Majdnem üres volt. Fenn a bal sarokban a dátum, egészen lenn pedig néhány félig letörölt női név.

Hallgattunk.

Fel akartam kelni és elmenni. De lábaim megremegtek. Hová menjek, hová, oh? Egyszerre úgy éreztem magam, mintha ketreche kerültem volna. Egy nagy láthatatlan ketreche. Angel biztosan kinevetne, ha megtudná, hogy ide jutottam, ide, ebbe az *üres terembe*. Biztosan azt mondaná, hogy erre is el kell készülnie az embernek. És mit is válaszolnék neki? Semmit. Ez a nagy üres terem úgy elfojtja az emberben a szót, mint a sírógörcs. Nincs és nem maradt más, csak a csendes dadogás. Némán pillantottam fel Miodragra. Hová menjünk, oh, hová? Otthagytam a lugast, otthagytam, elrohantam Miodraggal, és most már nem illik visszamenni. Nem. Lehetetlen oda visszamenni. Elvesztettem azt a reményt, hogy egyszer megnyugodva, bőrömben a béke ízével, húsomban a nyugalom zsidbasztó leheletével végigmenjek a lugas alatt. Az a lugas, az a fű, az a kert, mint a mi időnk nagy vallásos freskója. De elrohantam, és most már nincs jogom bölcsen nézni a rózsát, ha fénye szikrát vet kevélyen. Milyen szépek is azok az öregemberek, akiknek ötven, hatvan év után mégis megadatik, hogy higgadtan kívárhassák a pillanatot, hogy megérinthessék a rózsaszirmát, amikor az legszebb éppen. Jasmina és a többiek biztosan megérik ezt. Igen, ezért szépek ők is, mint a rózsák. De nincs visszatérés. De hová, oh, hová? Ez a terem, így üresen, fagyosan, mint a hideg kés váj a testembe.

Becsuktam a könyvet, és Miodragra pillantottam.

„Megyünk?“, kérdezte elhaló hangon.

Bólintottam.

Kisompolyogtunk, mint a tolvajok.

Amikor kiléptünk, zavartan néztünk egymásra, mintha egymást csaptuk volna be. Kedvem lett volna elbújni, elszaladni, mindegy, hogy hová. Csak az a fontos, hogy ne lásson senki.

„Akkor, találkozunk még?“, kérdezte Miodrag, és kezét nyújtott.

„Igen, találkozunk“, mondtam neki, és megszorítottam a kezét.

MÁRIA MAGDALÉNA

(Regényrészlet)

PAVLE ZIDAR

Most házas vagyok. Szerencsés, szerencsétlen? Ki tudja. Nekem úgy rémlik, hogy szerencsétlen. Az az érzésem, hogy mások szerencsésebbek voltak a válogatásban és a választásban. Persze, mindegyikünk ezt gondolja a másikról. Irigykedünk egymásra. Tőlem biztosan a férjem hivatását irigylik. Én másoktól egy-egy szoknyát, táskát, függőt, gyűrűt.

De a házasság lassan mégiscsak unalmassá kezd válni. Hiszen munkád van, ha éppen akarod. Moshatsz és vasalhatsz egész áldott nap. De nem robotolhatsz a végtelenségig. Meglátogatod iskolatársnódet, aki három évvel előtted ment férjhez. Ő még jobban örül neked, mint az előbbi. Mindjárt hangosan gondolkodni kezdtek, mi változott meg rajtatok: ő nagyon megváltozott, vékonyabb lett és ezért szebb is...

— Szebb, persze! — utánoz, és nevet.

Számára most én is valami egészen más vagyok. Alig ismert rám, amikor beléptem. Először is nagyobb, szebb és igazibb nő vagyok neki. És „klassznak” mond. Mm, vesz szemügyre. Piros körömcipő, csettint, új ruha. Hol, csak hol szerezted ezt a mintát?

Szinte kellemetlen, annyi újat fedezett fel rajtam.

Azután: az arcvonásaim. Azelőtt inkább érzéki ajkaim voltak, most persze olyanok, mint a Grazia-ban. Érett és intelligens. — Én pedig — mutatja csípőn alul — látod, mint egy közönséges cselédlány. Nincs mit magamra szednem. Ó, mondtam neki, ilyen szép alakkkal nem nehez öltözködni.

— Nem — ismétli. — Persze, igazad van. Az ilyen deszkára, mint én, csak valami pelenka illik.

— Neem! Ó, Mimi! — erősködöm. — Ne beszélj így!

— Mondd meg őszintén — kérlel —, hogy milyen vagyok neked. De igazán, őszintén!

— Van, van valami — mondom megilletődve —, van benned valami, ami azelőtt nem volt. Olyan barokkos vagy, és ez neked olyan jól áll, hogy el sem képzeled. Nagyon szép nyakad van. A rövid hajad pedig fiatalra és kislányossá tesz. Síkkes vagy!

— És a lábaim? — kérdezi.

— Nem tudom — nézed.

— A szüléstől — mondja szomorúan.

— Nem, nem vastagok — nyugtatom meg.

— Elég, ha azt mondd, hogy nem, akkor tudom, hogy igen —

fordult el tőlem. Szeméből bársonyos puhaság sugárzott. Látod a könnyeket. De visszatartja. Lenyeli keserű könnyeit!

— Te — kíváncsiskodik, és mosoly futja át bánatát. — Hallottam, hogy jogászhoz mentél.

Bólintok.

— Boldog vagy? — kérdezi kutatóan.

— Ahogy vesszük — adom a gondtalant. — Hiszen tudod, hogy van ez.

— Tudom — mélyed magába gondterhelten. Ábrázata megkomolyodik. — Mit, mit kellett megérnünk! — sóhajt föl. — Almaink! Na, de neked még nincsenek gondjaid?

— Még nincsenek, Mimi, de az egész egy unalom.

— Unalom, persze — hagyja jóvá. — Az egyhangúság, ez öl meg bennünket. Reggel a lábas, délben a lábas, este a lábas. Vagy mint a régi időkben: kukoricamálé, kukoricakenyér, kukoricapogácsa. Mindig ugyanaz.

— Hiszen dolgoznék — mondom dühösködve — mindent, érted, de ezért se köszönet, se jó szó nem jár, amikor az uraság hazajön a hivatalból. Szépen helyet foglal az asztalnál, érted, eszik, dumal valamit a törvényekről, azután pedig beveszi magát a kaucsra, kezébe veszi a Delót és olvassa az elejétől a végéig.

— Tudod, hogy jól áll neked, ha dühösködsz?

— Miért ne dühösködnék — adom a szigorút, és érzem, hogy előt a melegség.

— Nem — vált át a barátnő —, igenis szép vagy így. Egyszóval: megérdemled a bűnt.

— Na, ugyan! — ellenkezek.

— Mit? Talán nem így van?

— Te is megéred a pénzedet — vágom vissza. — Az igaz, hogy egy árnyalattal fáradtabbnak látszol, de a szülés minden nőt megszépít.

— Te, ez aztán igaz! — kezével az asztalra üt. — Olyan tökéletesen jól érzem magamat, hogy akár még egyszer szülnék. De nem fogok! — komolyodik el. — Nem vagyunk egymásnak valók. Jellemben, tudod. Rossz a jelleme. Minden dolenjjskói ilyen. Szeretnék még két-három gyereket. Ezt neked, barátocskám, mondtam neki, velem aztán nem, amíg ilyen leszel!

— Hát nem egyeztek? — kérdeztem.

— Nem! — kezdett kioktatni. — Hiszen igyekvőnek igyekvő. A férfi-munkában kitesz magáért! Intelligens is. Túl sokat tud. De semmi gyengédség — mondta elszoruló hangon, és szemei elködösödtek. — Semmi, érted. Az ember hazajön abból az iskolából fáradtan, mint egy igásló. Nem is a gyerekek strapálják le, hanem azok az örökös konferenciák és az iskolaigazgatók. Vigyázz, az isten szerelmére, kérlelem, vigyázz már egy kicsit, nem látod, csupa hamu a padló; a csikket, tudod, egyszerűen csak eldobja. Pedig mondom neki. De ő csak tovább, a végén meg én is így teszek. Tudod — ingatta a fejét, és arcát szégyenkezve fogta kezei közé —, a dolenjjskóikkal ne kezdj; örülj, hogy nem ismered őket.

— Várj csak, várj csak — intett hallgatásra —, ez még nem minden. Azért nem akarok gyereket, mert ott fogom hagyni. Kisiút, egyetlen kisiút szereznek, érted, és élnék egyedül. Ó, szépen élhetsz a gyerekeknek. Dolgozol érte, jössz, amikor jössz, és szabad vagy!

— Megmondom neked — mondta titkolózva —, valaki jár utánam. Biológus! Arcban olyan, tudod, mint valami kislány — erősödik fel a hangja. — A beszéde pedig olyan reszkető, mintha darát szítalna a kanárimadaraknak. Oh, Minkica kolléganő — kezdte utánozni —, olyan üde máma. Jól aludt az éjszaka, nem? Mint egy falat kenyér! Ham, kinyitom egyszer a számat, és az enyém lesz.

Nevetnünk kellett.

— Így beszél, így ám — hangja az öröm kifejezésével vegyült. — Pontosan így! És képzeld, már virágot is hozott. A férjem egyáltalán nem hitte, amikor megmondtam neki. Neked, virágot, nézett rám, kicsoda? Ugyan-ugyan! Miféle fajankó? Jól van, mondtam, ha fajankó, akkor az én dolgom, hogy miféle. És faképnél hagytam, érted, fogtam a gyereket, és elmentünk sétálni. Megyünk, énekelünk, virágot szedünk. És egyszer csak jön. Egyedül — magyarázta fojtott hangon. — Herbáriumot gyűjt az iskola számára. Ó, hát maga az!, csodálkozik el, amikor találkozunk. A kisfiával? És mit szednek? Nézd, hajol le a gyerekekhez, ez kikerics, ez árvacsalán, ez hermelika. Ez így és így szaporodik, emez meg spórákat szór, mint a páfrányok.

— Szerelmes beléd? — kérdeztem.

— Fűlig — vágta rá. — Jön utánam, mint kecske a sóra. A férjem pedig: Ugyan ki az, mondd már, mutasd meg már egyszer! Ugyan ki az, te bűnbánatos csoroszlya, ki könnyörült meg rajtad? El sem hiszi! — tűnődött el.

— Nem féltékeny?

— Ő? — csodálkozott. — Hiszen ez az, érted, ez megy az idegeimre. Ha hazahoznám, akkor sem mondana mást, mint: Na, hova tetted a „lapokat”?

— Jé! — bámultam rá. — Csak látnád nálunk. A Delo, az az istene. És egész hónapra megbékül, ha valami jó pléhmuzsikát vagy egy jó politikai beszédet hall.

— Az enyém szintén! — adott nyomatékot a kezeivel a szavainak a barátján.

— Hát nem furcsák?

— Tudod, engem az sértett meg a legjobban, de igazán megsértett, úgyhogy nem bocsátom meg neki, még ha térden állva is könyörög, hogy azt gondolja, igazán csak könyörületre vagyok méltó. Én! Könyörületre! Tudod, ilyenek a dolenjškóiak! És meg is mondtam neki. — Aha, mondta erre; éppen ott ült, ahol mostan te, a dolenjškóiak a májadat rágják. Jól van. Holnap majd a fejemre kenek egy kiló brillantint, mint nálatok szokás Primorskón, aranypántos mokaszint húzok, és milicistaövet kötök magamra.

— Ilyen ő — szakította félbe váratlanul.

— És te, még semmiről sem beszéltél — vidult föl ismét. — Olyan vagy, mint az érettségén. Fialatos-leányos. Friss. Szinte kár, hogy te is belekezdted. Megértő legalább?

— Hát — tétováztam —, megértő, egyelőre legalábbis.

— Persze — szegezte rám tekintetét enyhén összehúzott szemekkel —, hiszen még mézízú vagy. Várj csak, hogy megnyaljon! Azután majd meglátod. Lovak ezek. Semmi, de semmi tekintettel nincsenek arra, mikor és hol szellentik el magukat.

Ismét nevetésben törtünk ki.

— Hát talán nem igaz? — nevetett ingerlékenyen. — Minden úgy lesz, ahogy neked megjósoltam. Semmi megértés nem lesz benne.

— Hiszen már most sincs — mondtam elszomorodva. — Önfejj egy kicsit.

— Mind ilyen — mondta a barátnőm, és rám nézett.

— Azt tesz, amit akar! — mondtam.

— Mi vagyunk az áldozatok! — beszélt elmerülve, és a padlóra szegezte a tekintetét. — Ők pedig, biztosan tudom, kihasználnak minden alkalmat.

— Jaaaaajj, csak meg ne halljon bennünket valaki! — kezdtem ije-
dezni.

— Ó? — kérdezte, és a férjére gondolt. — Nem, az nem hall, az süket lett rám.

— Hol van hát? — kérdeztem óvatosságból.

— Már egész héten valamiben sántikál — válaszolt gyorsan iskola-
társnőm, mintha már mindent tudna. — Mindent tudok. Már har-
madik napja, hogy délután nincs idehaza. Gyűléseik vannak, ezt adja
be nekem. A harmadik napja már! — pislogott szemével. — Ó, nem
szólok neki, ha még egy hétig is ülésezik a munkástanács! Nem bá-
nom! Az igazság az, hogy valamelyik kurvánál van. A múltkor is ami-
kor kizártam, a munkástanács volt a hibás.

— Ilyesmiket gondolnak ki? — álmélkodtam el.

— Ilyet, ilyet — mért föl jelentősen tekintetével. — Ó, ez még mind
semmi. Várod az ebéddel, a vacsorával, ő pedig éjjeli fél egykor állít
be. Hol voltál, kérdezed, igaz, nem valami vidáman. A, kiabálni azt
megtanultál!, kontrázza, és félretolja az ételt. Ezt érdemeltem meg.
Ezt, gurultam dühbe, ha nem mondd meg, hol voltál. Rendben van,
teszi a flegmát, és nyugodtan vetkőzni kezd. Úgy kezd sorjában, mint-
ha csupa aranykópés lenne, amit mond, az enyém meg badarság. Ezt
nem felejtsem el. És megy. Aludni! — fejezte be röviden.

— Te pedig — nézett rám —, csak állsz, érted, mintha odaszögezték
volna.

— Nem!

— Na, megéred még — bólogatott. — Van, hogy egész hónapban
feléd sem néz. Pedig magad is tudod, mennyire kell a nőnek a férfi,
ha egyszer belemelegedik. Megbolondulsz! Az idegeid odavannak. Tu-
dod, mi lekéstük az életet. Akkor, amikor az úrnak tetszik, neked nem;
hiszen tudod, a nők lassabban melegednek be; amikor pedig te bele-
jössz, a férjednek megy el a kedve. A rövidebbet úgyis te húzod, ha
egyszer nőnek születtél.

— Ez pedig igazán szörnyű — mondtam. — Ettől, tudod, már most
félelek. Érzem, hogy valami hasonló, valami mélység már van közöttünk
— tettem hozzá.

— A férfiak gyorsan betelnek a házassélettel! — jelentette ki.

— De miért van ez? — érdeklődtem.

— A férfiakban — ráncolta össze homlokát —, bennük — fordította
félre a fejét, mintha hallgatózna —, a férfiban van valami állati, ő-
eredeti, amikor nemiségük feléled. Megfeledkeznek a hűségről. Fűtül-
nek mindenre, amit akár szóban, akár írásban megígérték neked. Nem
kötelezi őket sem a gyűrű, sem a gyerek, sem az asszony. Mennek,
mint az ózbakok. Mennek a maguk rétvükre, s akárkivel párosodná-
nak, aki erre kapható.

— Te, várj csak! — fogott el a félelem. Egy jó adag félelem. — Mik vagyunk mi, állatok? Csorda?

— Még annál is rosszabbak — bólogatott. — Ott legalább dátumok, évszázok szabályozzák a vak és elszabadult ösztönöket, a férfiakkal pedig ez az állandó csillaguk, s a tetejébe még a vezércsillaguk is. Ők mindig akarnának és mindenkivel. Az csak világos, hogy nem valami öregasszonnyal vagy negatív szépséggel.

— De lehetséges ez?

Elnevette magát:

— Drágám, ugyan hol élsz?! Nyugodj csak szépen bele, hogy a férjecskédnek egy szép napon elege lesz belőled. Egészen eddig — emelte a kezét a feje fölé. — És ha még annyira is akarna, nem bírna. Vársz majd a könyörületére, mint én is. O, ezek az urak! Ha pedig úgy jön, egyszer-mászor még megkönyörülnek feleségükön. És az egész, amit még összehoznak, igazán csak könyörületre méltó.

— Ha így van... — mondtam —, ha már így van, akkor minden el van veszve. Az enyém, a tied, mindenkinek az élete.

— A házasságban mindenké — pergett a nyelve. — Én annyit gondolkodtam ezen, hogy már belezavarodtam. Ide figyelj: minden állattankönyvben külön fejezet foglalkozik velünk, mint magasan fejlett emlősökkel. Összes többi emlősrokonunkkal egyetemben azzal az egyetlen céllal jöttünk a világra, hogy szaporodjunk. Hogy a fajt fenntartsuk. Ahhoz, hogy fenntarthatd magad, csak enni kell és szaporodni. Nem pedig dolgozni és tanulni meg szakképesíteni magadat! Rokonaink közül egyetlenegy se: a bálna vagy a medve se fejlődött a tapasztalatok emlékezeti leszármása irányába. Az egész intelligenciájuk szigorú ösztönükben van. Bennünket pedig eltemetett a munka. Mert a munka tökéletesedést jelent. A munka differenciált bennünket karrieristákká. A munka ugyanis szervezést követel, ez pedig rendet. Ezért a házasság a fegyelem szüleménye, és a monogámia a természet meghamisítása. A mi meghamisításunk! Igen, és minden havibaj egy genocid. És a tanulás büntett.

— Miért lenne a havibaj... büntett? — kelttem ki magamból. — Ez talán mégiscsak a természettől való, hogy a nő minden hónapban megtisztul.

— Nem! — vágta rá oktató hangon. — A megtermékenyülés, az a természetes. A faj fenntartása. Kilenc hónap leteltével szülni és ismét teherbe esni. Egyetlen nőnek sem volna szabad, hogy havibaja legyen, ha már nő. A havibaj a civilizáció kényszere. A természet pedig, világos, megint egy egészen „természetes” következménnyel válaszolt a civilizációra: a klimaktériummal.

— Az nem lehetséges — mondtam —, vég nélkül csak szülni, szülni a gyerekeket. Mint szüleinknek szülei tették.

— Azok az őseink — mondta — még a legrendesebben éltek. Nem ismerték sem az idegességet, sem a frigidiséget. Számukra természetes dolog volt, hogy szüljenek, ma vicceket mesélünk arról, hogy akkorigiban a férfiak a drága világítás miatt kénytelen-kelletlen gyerekeket csinaláltak. Hát nem éppen így van. Viccnek ugyan megjárja. Bennünket, vagyis engemet, tégedet, csak a magas fokú civilizáció szakított el a tradícióktól. Vagy más szavakkal: az igényesebb létfenntartási körülmények. Ma nem azért szülsz gyereket, hogy a fajt biztosítsd, hanem

hogy minél jobb hivatása legyen. Hogy magas képzettséggel rendelkezzen. Hogy ennek vagy annak a hivatásnak a doktora legyen.

— Hányszor hallom, drágám, a szülői értekezleteken, hogy a szülők örömeiket fejezik ki, mert gyermekeik tehetségesebbek náluknál. Mert tudják ezt vagy amazt, amit a szülők nem tudnak. Nem, nem annak örülnek, hogy utóduk van, akiben folytatódik vérük. Ennek csírája az emberekből többé-kevésbé már kivészett. Fölöttébb boldogok viszont, ha gyerekiük irigylésre méltó és sokat ígérő. Ma nem annyira a folytatásról, a fenntartásról, mint inkább a magasabb képzettségről van szó. És ebben van az ember élete elpackázva. Ezért bosszantó nekem ez a hivatás, hogy — tanító. Itt olyasmit cselekszel, ami, szerintem, büntettet jelent az ember küldetése ellen. A célszerű munka az embert elidegenítette az állattól, elsősorban pedig saját magától. A munka hierarchizálta az embert. Az ember isten akar lenni. És lesz is.

— Nézd csak — fordított egyet a kezefején, mintha belőle olvasna —, az állatvilág szaporodása még sok mindent megmagyaráz nekünk. Megmondja, hogy az első és az egyedüli csak a faj. Az állatok is tudnak dolgozni, de csak annyit, hogy biztosítsák a fődelet a fejük felett és a mindennapi kenyeret. A mi munkánk is kezdetben csak erre szorítkozott. Később, a beszerzés racionálisabb módszereinek elsajátításával, azaz a természet megkerülésével fejlődöttünk és alárendeltük magunknak a természetet. Ma már istenség vagyunk fölötte. De térjünk csak vissza a szaporodáshoz. A természetben nincsen monogámia, ritka példák kivételével. Vannak olyan vidékek, ahol a civilizáció ereje csak látszat, és ott tanúi lehetünk a többnejűségnek és az ambíciók nélküli szülésnek. Ott sem a férfit, sem a nőt nem terhelik morális előítéletek, mert, a mi felfogásunk szerint, az őállapotban vannak. Céljuk, mint már mondtam, hogy minél több gyerekiük legyen. Ilyen a Dél. Az egész világon. Természetesebb és emberiesebb az Északnál.

— Észak! Északnak szerveződnie kellett, mert a munka erre kényszerítette. A munka rendet és időt követel. Födél alá és kenyérhez nem egykönnyen lehet jutni Északon, ha több száj van a háznál. És mert a rend, mint az új emberi közösség alapja, kezdetét vette, a rendből intézmények is sarjadtak, mint az iskolák is, amelyek az embert mint emberi emlőst felfüggesztik és mint emberi istenséget megformálják. És ez az átkozott rend hozta meg a halálig tartó házastársi hűséget is, meg ezzel együtt az erkölcsi visszasságokat.

— Mik vagyunk manapság mi? A férfiak a rájuk jellemző szellemükkel kiirtanak mindent, ami a legtermészetesebb. Nézd csak meg jól az emberedet, mit érez saját gyermeke iránt, amikor az még állatocskához hasonló! Amikor még artikulátlanul ordít és összepiszkítja magát, mint ahogy az állatok maguk alá piszkítanak az istállóban.

— Mit érez! Idegenként fogja kezelni. És csak akkor, amikor emberi isten alakját kezdi felvenni, amikor mozdulataival, beszédével és az első kulturális és higiénikus szükségleteivel kezdi meghódítani a világot, csak akkor érzi a férjed sajátjának. Te pedig már az első pillanattal, amikor még embrió, kis emlősnek fogod érezni. Mint a faj folytatását. Már csak ez marad meg nekünk az őállapotból. Ez az érzés. Minden más . . . A többi szörnyőség.

— Elválók! — böktem ki magamból kikelve.

— Elváltasz? És mi lesz aztán? Mit kezdesz ebben a svábosan rend-

szerető világban? Kurvának nyilvánítanak. Kiközösítenek! Elpusztulsz mint emlős. Mint a kutya. Bennünk liúktet ugyanis, ezt ne feledd, a család találmányának több ezer éves tradíciója.

— Az előbb a havibajt természetes következménynek mondtad, emlékszel? Végeredményben az is, hiszen egyik nemzedékről a másikra megy át ez a nyavalya. Márpedig igaz, hogy a civilizáció kényszerítette rá ezt a nőkre. Meg egyébként is: elvégezted a középgazdaságít, ugye? Ilyen képzett lelkülettel nem bocsátkozhatsz bele az asszonyiség ós-állapotának elemzésébe. Mit tudhatod, milyen hatalmat adott nekünk a testi és a lelki rend. Még akkor is, ha egytől egyig mindannyian a mellett volnánk, és nemcsak a kevés számú Rousseau-k és Tolsztojok, hogy térjünk vissza a természethez, lehet, hogy még akkor sem kerülhetnénk többé abba az állapotba, amelyből jöttünk. Túlságosan mesterségesen kezdtünk táplálkozni, túlságosan szakítottunk azzal, amit ma hatalmunkba kerítettünk. Elvesznénk. A vissza vezető úton, biztos, hogy kipusztulnánk.

— Most vagyunk, amik vagyunk. Innen még csak a szellemhez emelkedhetünk fel. A tökéletességig. Lassan, de biztosan haladunk e cél felé. Hogy elérjük-e? Az uram azt állítja, hogy már olyan tökéletes vagyok, hogy teljesen mindegy, vagyok-e vagy pedig nem. Hogy ő engem többé nem hiányol. Csak a lármából és a hisztériából tudja még, hogy vagyok. Ha valahogy kultiválódhatnék, s még ezt is elveszíthetném, neki a legmegfelelőbb asszony lennék.

— Te — mondtam neki —, tudod, hogy nem érdemes gondolkodni ilyesmikről. Az ember megbolondul, ha végiggondolja mindezt. Ami van, az van. Most inkubátorban vagyunk.

— De hát én sem gondolkodom — fordult el tőlem a barátnóm —, mindezt az a biológus mondta él nekem. Ez, amit most elmondtam, nem mind az enyém.

— Csodálatosan tud elmélkedni! — mondta, s közben megrezdült az álla. — Csak túlságosan, túlságosan gyengéd. Elképzelem, ha egyszer igazán hozzálátna a „falatjához”, széttörné azt a csodálatos szájacskáját. Kár érte, hogy ilyen csupa psziché. Teljesen áttetsző. Keresztül látni rajta. Az ilyenbe, tudod, igazán kár belekóstolni. Édes, az igaz, de csak édes.

— Akart már valamit?

— Ó, ó — borzolódtott föl barátnóm —, hiszen tudhatod, hogy a férfiak csak ezt akarják. Persze, hogy akart.

— Nézze, kiáltott föl, amikor egyedül voltunk, és a blúzomról elpöccintett egy hajszálat.

— Ne mondd — buggyant ki belőlem a nevetés.

— Én pedig kifeszítettem magamat, csak azért is, úgyhogy melleim illata az arcomba szállt.

— Szép emlői vannak!, mondta, és kancsalul nézett, mint egy rövidlátó.

— Így mondta neked?

— De ezt úgy mondta, tudod, azzal a pszichés ajkaival, melyben sem vér, sem vágy nincs, mintha a fiacskám, aki még csupa tejszagú, bökte volna ki: Mami, te is szoktál ízélni?

— Persze hogy, válaszoltam volna a fiacskámnak, de így csak züllött alakok, a rablók meg a gyilkosok szoktak beszélni, mi pedig úgy fejezzük ki ezt, hogy szeretni szoktuk egymást. Neki — a biológusnak

— pedig ezt mondtam: Á, a melleimet gondolja? Igen, igen, a melleit, javította ki gyorsan. Ez pedig nagyon jól illett az ő szép szájához.

— És azután?

— Aztán, aztán — nevetgetnékje támadt, s a ruhája a mellén csaknem felforrott, mint a tea —, aztán pedig ezt mondta: Mmmm!

— Mi az — mondtam neki —, szeretne velem?

— Magával, igen! — mondta forrón.

— Na, hallja, szomorodtam el, olyan jó véleményem volt magáról. Mit képzelsz magára! Én férjes nő vagyok.

— Én pedig azt gondoltam, válaszolt letörten, hogy boldogtalan, hogy nincs öröme a házasságban. Láttam magával azt a neandertálit.

— Á, a férjemet?, kérdeztem.

— Igen, mondta.

— No, feleltem neki, nem is olyan rossz, amilyennek első pillantásra tűnik. Elég rendes. Nagyon szorgalmas.

— Aha, mélyedt el gondolataiba. Tudja. De megcsókolni sem engedem?, kérdezte, és kifelé tekintett az ablakon.

— Ó, ó, mondtam, messze vagyunk még a csókoktól. Vigyázzon, merevedtem meg, az igazgató jön! És úgy eltűnt a közelemből, mintha elfűjták volna.

— Szent egek!

— És én, a számár, tudod, hogy nem tudtam magamban tartani a titkot. Mit tudom én, mi esett belém? Megmondtam a férjemnek. Tudod, azt hittem, aljasság tőlem, ha nem mondom meg neki. A férjem meg: először tetőtől talpig végigmért. Aztán pedig: Jó fantáziád van!

— Nem hitt neked? — nyögtem ki szorongva.

— Nem! — szabadult fel a barátnőm hangja és keze is. — Egy szót se. Ne!, szakított félbe, amikor részletesebben szándékoztam beszélni erről. Nem látod, hogy olvasok? Elhallgattam, és a hosszú nyelvemet harapdáltam. Harapdáltam, és gondolkodtam. Aztán, hogy letette azt az utálatos Delót, megint csak rákezdtem. Te, mondtam neki óvatosan és ártatlanul, mit tennél te, lennél szíves megmondani, ha valamelyik nő így megkönyékezne?

— Hja, nevette el magát, szaladnék hozzád elmondani!

— Talán csak nem?

— Ó, ide figyelj, az ilyen dolgokat nem verik nagydobra. Ezt csak te csinálod.

— Te pedig, persze . . .

— Persze, persze! Igen. Behúznám, és bölcse hallgatnék, hogy még egynéhányszor sikerüljön.

— Á, ez hát neked a házasság, robbantam ki. Kurvázkodni!, keltem a magam védelmére. Hogy beszélsz te velem, mi vagyok én neked!?

És az úr — persze, ezt már nem nyelhetette le — (kiabálni kezdett:

— Elhallgass már! Te kurvázkodsz, nem én. Téged környékeznek, nem pedig engemet. Biológusok!, gúnyolódott.

— Magamon kívül voltam. Világos, csapdába ejtett. Hiszen én fecsegttem ki. Ostoba! Hát nem voltam ostoba? Ó, hogy evett a fene, ó, megváltóm, várj csak!

— És te, fordultam hozzá lélegzetviasszafojtva, te talán ártatlan bárányka vagy? Na, dobjad meg csak követ!

— Te is jóval kezdted — ordított —, kővel! Mikor hallottad ezt a templomban? Kő! Nem mondom, nem rossz!

— Akkor pedig jársz a nőkhöz! — visitottam el magamat.

— Ki mondta, hogy nem!, mondta nyugodtabb hangon.

— Hát így, rökönyödtem meg.

— Így, igen, nézett rám. Talán neked nincsenek?

— Nincsen senkim!, bömböltem.

— Hát akkor ki csókolgat ott az iskolában, az irodában vagy mitek van? Ki?

— Senki se!

— Mondd ezt másnak, krákogta kárörvendően. Aki ilyesmiről beszél, az nem marad a beszédnél. Ma beszélsz, holnap már csinálod.

És akkor, amikor ezt kimondta, valami átvillant bennem. Igaz is, adtam neki igazat magamban. Meglesz. Abban a pillanatban alábbszállt a düh, a fájdalom és a zokogás görcse bennem. Megteszem. Megtesszük ismételttem.

— Valamire azért mégiscsak kioktattál, mondtam a férjemnek ké-sőbb, teljes nyugalommal.

— Hála istennek, válaszolta, azt gondoltam már, hogy életed végéig a népiskola padjaiban fogsz ücsörögni.

— Hagyd abba, mondtam vészjtjósló nyomatékkal.

— Ó, fordult hozzám ismét sértően. Hagyd már abba ezeket a pedagógiai fogásaidat!

— És most már többé nem hajtogatom, nem fenyegetőzöm, nem kiabálok, hanem élvezek.

— Igazán? — néztem nagyot.

— Igazán — mondta gátlástalanul.

— Kivel?

— Ugyanazzal, aki felvilágosított, hogy mik voltunk valaha és mik vagyunk ma.

— Nem rettegsz, hogy valami kitudódik?

— Kitudódik minden — legyintett a kezével —, persze, hogy kitudódik minden ebben a kis országban. Szlovénföldön nincsen egy bokor, ahol elrejtethném vagy elpalástolhatnám bűnömet. És aztán! Mindenki-nek van valami a lelkén.

— Én — mondtam, és nyugtalanság fogott el —, nekem nem lenne többé nyugalmam a férjem mellett.

— Megszokod, kedvesem, mindenhez hozzászoksz! Az ágytakaró min-dent eltakar, nemcsak a pucér testet. Most még jobban szeret — már-mint a férjem, most szüntelenül azért harcol, amit a biológusnak engedtem át. A lelkemért. Én pedig vele az övéért harcolok, amit, isten tudja melyik munkástanácsban hagyott el.

— Így van ez — fordult felém: — Mizéria az egész, mihelyt valami-n nemed van.

— Nem, mert ezt mégiscsak valahogy el lehet rendezni. Nem hittem volna, hogy a házasságban minden, de minden képtelenség.

— Baricám! — kezdte újra szomorúan. — Sívár világ ez a házaseslet; arannyal, ezüsttel trágyázhatod, belőle továbbra is csalánkóró sarjad-zik. Hiszen mindannyian megpróbáljuk, mindenkiben megvan a jó-indulat, mindenki beleadja a szívét-lelkét ebbe a „földbe”, pedig ter-méketlen ez a föld. Ez a föld se többet, se kevesebbet, az életedet akarja. De erre csak akkor jössz rá, amikor már a házasság olyan,

mint egy sárkány, mint egy hétfejű sárkány. És az ember az életét is rátenné, ha aztán valamivel igazán jobb lenne — neked, a férjednek is —, de nem; még a halállal sem szűnik meg fenyegetni az embert az üresség és az elveszettség nyúga.

— Bocsáss meg — kezdtem búcsúzkodni. Igazság szerint pedig anyyira összezavarodtam, hogy szinte betege lettem. Barátnómmal egyre inkább süllyedtünk a semmibe. Én is belekóstoltam az életbe, de számomra még gyümölcs íze volt, nem pedig a temetési koszorúkra emlékeztetett.

Elbúcsúztunk. Ő ment vissza a saját poklába, én pedig ki, az életbe, amelynek égő szénfüst szaga volt.

Odakint a sötét éj nehezedett rám. A lábamat jéghideg járta át. Lépteim a járda visszhangjával árasztottak el.

Mi lenne, villant fel bennem, mi lenne, ha valaki most hozzám lépne?

Futni kezdtem.

Konc József fordítása

PONTOS TÖRTÉNETEK, ÚTKÖZBEN

MESZÖLY MIKLÓS

Olyan vonalakra van szükségünk, melyeket nem húzhatunk meg határozott szabály szerint, csak ponttól pontig.

Dürer

Kolozsvárra utazom haza látogatóba, halottak napjára. Egyedül ülök a fapados kupében. Az ajtó fölött félig pirosra festett, tizenötös körte világít. Már jó ideje bóbiskolok. Felnyitom a szememet. Váltókon robogunk át, az ajtó csuszkorálni kezd, végül teljesen kinyílik. Alacsony, ötven-hatvan év körüli asszony lép be a fülkébe. Szürke ruha, szeszinű köpeny. A fején semmi. Őszes haja gyermekököllyi kontyba zsugorodik össze, majdnem a tarkóján. Valami hiba van a pillantásával, talán mert bandzsít, vagy mert túl keményen néz. Kezében szatyorszerű relikül. Kérdezi, hogy szabad-e átjönnie hozzám, a másik kupében nagyon zsúfoltan ülnek. Értem, hogy mit mond, de még mindig nagyon erős a kattogás.

„Tessék?”

Mereven nézi az arcomat. Végül úgy dönt, hogy mégsem jön át, a kalauz meg fogja büntetni.

Nem értem.

„Ez a vonat nem áll meg Szolnokig, addig már nem száll fel senki. Különben se büntetheti meg a kalauz, ha átjön, mert itt több a hely.”

Kis papírgalacsint ejt ki a kezéből, utána néz, berugdossa az ülés alá. Megkérem, hogy ne az én oldalamra üljön, le akarok feküdni, aludni szeretnék.

Bólint.

„Én csöndben leszek. Imádkoznom kell.”

Szép, sárga bőrönddel tér vissza. Először a padlóra teszi le, aztán a padra. Leül melléje. A bőrönd többszörösen át van kötözve agyoncsomózott, durva spárgával. Sokáig igazgatja a spárgaszálakat. Hirtelen feláll, két cipőjében nem egyforma a fűző.

Szája elé húzza a kezét.

„Én mégis félek.”

Veszi a bőröndöt, visszamegy a másik kupéba.

Hatalmas robajjal gyorsvonat robog el mellettünk. Látom a szikrákat. Savanyú, hűvös szag csapódik be az ablak résein.

Mielőtt elaludnék, az asszony újra megjelenik a bőrönddel. Ugyanoda ül le, ahová az előbb. A bőröndöt most is maga mellé rakja. Megkérdezi, fognak-e árulni valamit a vonaton, mert úgy járt, hogy a pesti sógornője vett neki egy negyed kiló csabait.

„Ez a csabai tizenkét forintba kerül, de lehet, hogy tizennégybe. Na-

gyon jónak látszik, csak paprikás. Ha ennék belőle, jaj az epémnek, hat hétig beteg lennék. Én csak holnap érkezem haza.”

Kontyából kihúz egy hosszú tüt, a körmét piszkálja vele, visszadugja a kontyába. Közben közli, hogy hol lakik. Valahol az északi Kárpátokban, egy faluban. Kolozsváron kell átszállnia. Nem tudja, a vonata mikor indul tovább, csak azt, hogy délután négykor szokott hazajárni. Mármint nem ő, hanem azok, akik utazni szoktak. Közösen kiszámítjuk, hogy másfél—két óra várakozása lesz. Amíg számolgatunk, a számokat minduntalan megismétli, halkabban ejti ki, mint a többi szót.

„Pedig szédiülni fogok délutánra, most már biztos. Az éhségtől. Pedig én akartam, hogy ma induljak haza. A misére otthon kell lennem. Tudja, hogy ma van mindenszentek? A sógornóm nem tudta. De azt mégse mondhattam, hogy nem ehetek a csabaiból. Mondjam neki, mikor olyan drága volt? Ha akarja, megmutathatom.”

Kotorni kezd a retikülben. Kis csomagokat szed elő, de még mindig nem azt, amit keres.

„Hagyja, ne keresse, én ismerem jól a csabait.”

Tovább kutat, meggondolja magát.

„Jó, akkor majd megmutatom később.”

Egyenként visszarakja a kis csomagokat.

Sokáig nem néz rám.

„De kenyér, az van bőven nálam. Magának is szívesen adok, ha éhes.”

Keresgélés nélkül húz elő egy félkilónyi barnát, nagyujját mélyen belenyomja a belébe.

„Puha.”

„Köszönöm, van nálam is.”

Sietve elrakja a kenyeret. Kezét összekulcsolja a combja fölött, szoknyájából két tenyere közé gyűr egy darabot. Így ül egyenes derékkal.

„Persze, jobb lett volna, ha Pesten veszek valamit. Vonaton mindig drágább. Parizert vagy sajtot, abból tizenöt deka is elég. Mikor mondtam a bátyámnak, hogy vigye haza a csabait, nem akarta. Félt, hogy megint baj lesz, megsértődik a sógornóm. Most aztán dobhatom a disznóknak. Rokonok kellenének, akiknek odaadhatnám. De még jó ismerős sincs a faluban. Parizert se lehet kapni, pedig az nagyon jó nekem. Akartam is venni belőle, csak elfogyott a pénzem. Kértem a bátyámtól öt forintot, de neki sem volt, minden pénzét rám költötte. Elvitt az állatkertbe, megnéztük a Vidám Parkot. Persze, nem ültem fel semmire, hosszú szoknyábam nem is lehet. Pedig kék belépőjegyet adtak. Gyönyörű város az a Pest! Én ezelőtt harmincöt évvel... Vagy huszonhat? Még a háború előtt. Régen voltam utoljára Pesten. Akkor még a fiú is kicsi volt, másfél éves. Éppen miatta veszttem össze a sógornómmal, harminc évig nem leveleztünk egymással. Most szívizomhasadást kapott a fiú az útcsinálóknál, és fekszik. Azért jöttem el, mert írták, hogy látni akar. Ötszáz lej kölcsönt vettem fel, egy év is beletelik, mire megadom. Ennyibe került az utazás. De akkor is, legálább láttam, amit akartam. A Halászbástyát, Szódligetet, Dunakalászi. Persze, nem tudja, hol van Dunakalászi?”

„De tudom. A Duna mellett.”

„Aztán megnéztem a színes szökőkutat, a kátránygyárat. A fiú menyasszonya dolgozik ott, az irodán, de most az is ott hagyta a fiút, a

bajban. Azt mondta, te is szegény vagy, én is, mire várjunk? Szerintem a lánynak is igaza van, csak az illet nem lehet megmondani. Egy betegnek? Az anyja úgyis eleget verte, mikor kicsi volt. Szidta az apja fajtáját, hogy a fene enné meg a vérét. Ezen vesztünk össze. Ha nem tetszik az apja vére, add nekem. Utána már nem is aludhattam ott náluk, a szomszédba kellett mennem éjszakára. Másnap hazautaztam. A fiúnak a szomszédasszony mesélte el később, hogy min vesztünk össze. Most aztán eljöttem hozzá, mindenáron látni akart, mielőtt meghal. A sógornómmal persze nem beszéltünk erről. Se ő, se én. De a bátyám, az nagyon rendes. Mikor vissza akartam adni a csabait, nem fogadta el. Abból csak baj lesz, mondta. Parizer vagy sajt, az való az én epémnek!”

„Parizer van nálam.”

„Pedig elhíheti, nekem is megvan mindenem. A lábam miatt kellett nyugdíjba mennem. Egy fatelepen dolgoztam, és mind kinyírták az ereimet. Még szerencse, hogy a házat már előbb fölépítettem. Van egy húszméteres kertem, ott minden megterem. Nekem is, a disznónak is, a kecskének is. Éppen most vettem egy disznót. Még nem választási, cuclival etettem, de most már magától is eszik. Ha ilyen kicsi a disznó, akkor olcsóbb. Szereti a burját. De csak akkor szeret legelni, ha ráütök, ha kilkergetem a konyhából. Aki nyugdíjából él, az nem nagyon válogathat.”

Megint váltókon robogunk át, a kattogás fölerősödik. Nem törődik vele, hogy nem hallani, nyugodtan tovább beszél. Csak mikor vége a kattogásnak, akkor emeli meg a hangját.

„Tudja, én mennyit kapok? Szátötven lejt. Pedig többet kellene kapnom, mert hadiözveggy vagyok, csak azt nem vették számításba. Igaz, úgy vagyok hadiözveggy, hogy csak egy hónapot éltünk együtt, de végül mégis szerencsém volt. Nem tudtam kipróbálni a házasság nehézségeit. Behívták az uramat, aztán nem jött vissza. Nem kellett meg tudnom, mi a rossz.”

„Honnét tudja, hogy rossz lett volna?”

„Tudom.”

A papírgalacsint újra felveszi az ülés alól, szétbontja, megint összegyűri.

„A házasság rossz szokott lenni. Ivott volna. Vert volna. Nekem így volt szerencsém. Ha másképp történik, talán a ház sem épül fel soha. Egy szoba, konyha, kamra. Gyönyörű nagy ház. Különösen a szoba nagyon szép. Még nincs bevalkólva, nincsenek rajta ajtók, ablakok, de gyönyörű nagy szoba. Majdnem akkora, mint a konyha. Nyáron a konyhában szoktam aludni, az már föl van cementezve, és óriási. Öt méter hosszú, négy méter széles. El is akarták venni, nagyon jártak utána. És ha nincs szerencsém, meg is kapták volna. Vagy a konyhát vagy a kamrát. Mert télen a kamrában lakom, ott már van rendes ajtó meg ablak, a konyhában csak ideiglenes. De nagyon jól megvagyok a kamrában, három méter hosszú és két méter széles. Egy kis ágy van benne, azt jó magasra fölvetem dunyhával. Elfér a tűzhely meg egy kis asztal. Irigyelni is lehetne engem. Befűtök, nem kell sok tüzelő. Világítani se kell sokat, este korán lefekszem. Ezért is jártak a nyakamra, azt hiszem. És már úgy is volt, hogy elveszik a kamrát. Minek nekem a kamra, mikor ott az a nagy konyha. Egyszer télen jött az illető, a konyhát akarta elvenni, de látta, hogy a vödörbe befagyott

a víz, az ablakok zúzmarásak. Aztán nem jött többet. Pedig fájt a fogára, öt méter hosszú, négy méter széles a konyhám.”

Nyitva marad a szája. Mintha fülelne. Engem figyel, hogy csak-ugyan ébren vagyok-e. Óvatosan megböki a csipőmet.

„A hidakat is megnéztük Pesten. Gyönyörű széles meg hosszú hidak vannak a Dunán. Kétszer végimentünk a Szabadság-hídon, oda meg vissza. Otthon nem szoktam szórakozni járni. Csak a templomba. Azért is szeretnék időben hazaérni, hogy a hatóság misét még elérjem.”

Újra kiszámítjuk, mennyit kell várnia Kolozsváron. Közben megint félni kezd, hogy a kalauz megbünteti. Megnyugtatom. Utána feltűnően sokáig hallgat. Indítványozom, hogy aludjunk egy kicsit. Mindenképpen rám akarja teríteni a köpenyét. Megköszönöm, nem fogadom el.

„Akkor jó. Majd később, ha fájni kezd.”

Felkúporodik az ülésre, maga alá préseli a lábát. A bőröndöt is közelebb húzza. Az ablak felé fordul, lerángatja az akadozó vászonfüggönyt. Hosszasan imádkozik, szemben a lefüggönyözött ablakkal.

Nem tudom, mennyi idő telik el. Alszom.

Bejön a magyar kalauz, nézi, szálltak-e föl Szolnokon. A határ felé közeledünk. Az asszony izgatott lesz. Most a kalauzt faggatja az átshállítás felől. A kalauz nagyothall, kimegy. Én is ki akarok menni. A táskámat is magammal kellene vinnem — zsebkendő, fésű, kölni, püder. De resteltem az asszony előtt, nem akarom, hogy bizalmatlanságnak vegye. Inkább ott hagyom az ülésen. Amikor kilépek, visszahúz, kezembe nyomja a táskát.

„De hiszen csak ketten vagyunk.”

„Azt sose lehet tudni”, s fogát rászoritja a felső ajkára.

Amikor visszamegyek, azon tűnődünk, járnak-e még a büffések. Adnék neki pénzt, hogy vegyen valamit. Sokáig töpreng, hogy elfogadhatja-e. Végül elveszi a tízforintost, összehajtogatja, a hajtás élére ráharap.

Kinéz a folyosóra.

„Nem jön senki.”

„Akkor megesszük az én útravalómat.”

Nylonzacskóban két zsemle, parizerrel, vajjal, néhány alma. Erre ő is előveszi a csabait, megmutatja, kínál belőle. Nem fogadom el. Az egészséget nekem akarja adni, nem fogadom el.

„Jó, akkor majd később”, és sietve elcsomagolja.

Előveszi a barna kenyéret. Mutatja, hogy nincs fölszeletelve. Biztat, hogy csak szóljak, ha éhes vagyok. Elcsomagolja. Először az egyik zsemlem után nyúl, aztán mégis a másikat veszi el. Csendesen eszünk. Szétnyitja a felébe vágott zsemlét.

„Ez való nekem. A parizer.”

Évés után újra lefekszem aludni. Megint fölkinálja a kabátját, nem fogadom el. Elég meleg van a fölkében, túlságosan is meleg. Az asszony összekuporodik, tovább imádkozik.

A határnál ideges köhögés vesz erőt rajta. Halkan, kitartóan köhög. Hosszra áll a vonat. Amennyire a köhögése engedi, egy történetbe kezd, hogy miért kell vigyázni a csomagokra.

„Azért tartom magam mellett a bőröndöt, mert akkor hozzáér a sarkam vagy könyököm. Ha valaki elhúzza, azonnal fölébredek. Már az is előfordult, hogy imádkozás közben elaludtam.”

„De csak ketten vagyunk a kupében.”

„Azt sose lehet tudni. Egyszer láttam Váradon egy törpét, ajánlkozott, hogy majd ő fölsegíti a csomagot. Előrement a bőrönddel, a másik oldalon meg leszállt, eltűnt a tömegben. De ott persze már nem volt törpe, ott már ki tudta húzni magát. Hiába sírt az asszony a bőröndje után.”

Egy órája veszteglünk. Az asszony változatlanul köhög. Az ablaknál áll, és részletesen tudósít, hogy mit lát.

„Egy katona sétál itt lent. Most idenézett és meglátott. Azt láthatja, hogy mit csinálunk, de azt nem tudja, mit beszélünk. Most visszafordult. Mit akar csinálni azzal a nagy kővel? Semmit se csinál vele. Most benézett egy sötét kupéba.”

Hirtelen felém fordul.

„Nagyon szeretnék már otthon lenni. Otthon biztonságban érzi magát az ember. Ha nem veszik el a kaimrámat meg a konyhát, akkor boldog vagyok. Dolgozni kell, az a fontos. Valamit kell csinálni az életben. Én dolgozom, aztán elmegyek a templomba.”

Néhány embert leszállítanak a vonatról, bőröndökkel. Köztük egy kisgyereket is, a szüleivel. Ettől teljesen elveszti a biztonságát.

„Csak így... egy kisgyereket... mikor még bőröndje sincs...”

Már a szomszéd kupéban dolgoznak a vámosok.

„En igazán nem viszek semmit, az ember mégis fél, hogy nem tesz nekik valami.”

Igyekszik visszafojtani a köhögését, nem tudja. Mikor belépnek a vámosok, azonnal felugrik. Ki akarja nyitni a bőröndöt, nem boldogul a spárgával. Segítek kibogozni. A vámos fekete kesztyűsen túr bele a sárga bőröndbe. S közben már rám néz.

„A magáé?”

„Nagy bőrönd. Neszesszer.”

Nem kívánják megnézni. Kimennek. Az asszony még nyugtalanabb, mint előbb.

„Mért nem akarták megnézni a csomagjainkat?”

„Nem tudom. Látták, hogy nem vagyunk gazdagok.”

„De magán nem látszik!”

„Magán se látszik a szegénység.”

„Nem is vagyok szegény. Engem irigyelni is lehetne.”

Sértett a hangja, nem szól többet. Kerüli a pillantásomat. Mikor elindul a vonat, újra lefekszem. Aludni próbálok.

Arra ébredek, hogy mocozog. Kinyitja a bőröndöt, alsószoknyát vesz elő, a fején keresztül belebújik, spárgával derekára köti a szoknyája alatt. Aztán egy szvettet vesz föl, arra egy flanel pongyolát. Végül a seszínű köpenyt.

„Milyen jó, hogy nem kértem el.”

De én odaadtam volna! Ha taktarózik vele, nem húzom le magáról.”

Újból lekuporodik, a lefüggönyözött ablak felé fordul. Halk mormolással imádkozik.

Elalszom. Már virrad, mikor fölébredek. Mind a ketten éhesek vagyunk. Kínál a barna kenyérből.

„Köszönöm, most már hamarosan megérkezünk.”

„Az igaz. De előttem még hosszú út van délutánig.”

Jól megnéz az erősödő, nappali fényben.

„Azt hittem, sokkal fiatalabb.”

Bal kezéről hiányzik a nagyujja. Nézem egy darabig, hogyan mozog ezzel a kezével. Végül mégse kérdezek semmit. Közeledünk Kolozsvárhoz, már látjuk a várost. Megszorítja a térdemet.

„Biztos nem lesz hordár.”

„Majd várok, ameddig találok.”

„Nem érdemes, inkább segíték én.”

„De hová tesszük addig a maga bőröndjét?”

„Majd a hátamra szíjazom.”

Lebeszélem.

Befutunk a pályaudvarra. Azonnal jön a hordár. Az asszony rá akar venni, hogy menjek a hordárral, ne hagyjam egyedül.

„De hiszen száma van. Ha följelentem, megtalálják.”

„Csak akkor már üres lesz a bőröndje!”

Izgatottságában két kézzel meglök, majdnem felbukom.

„Siessen utána!”

Ezzel búcsúzunk.

A pályaudvar előtt taxit fogadok. A taxi valamilyen okból a mellékutcákon visz. Hideg a hajnal, látszik a lehelet. Egy üres padot látok, tompán fénylik rajta a hóharmat. Egy kis tér közepén virággrupp. A grupp szélén cigány nő, cigány férfi fekszik összekuporodva. Ott töltötték az éjszakát.

Megérkezem. Nagyon korán van még, rossz lelkiismerettel csöngetek be. Közeliől nézem a fa udvarkaput, a réseket. A kapu deszkáin is tompán fénylik a hóharmat. Az utca üres. A ház sarkánál utcaseprőforma, idősebb férfi fordul be, elindul felém, a kerítés mellett. A szájában pipa. A pipa feje lefelé van fordítva, de azért így is füstöl. Megáll mögöttem, nézi, hogy nyitnak-e ajtót nekem.

„Nem esik ki a tűz a pipájából?”

Románul válaszol.

„Csak akkor fordítom meg, ha esik az eső.”

A kapu deszkarésén belátok az udvarra. A színes kert asztal, székek oldalra dőlve fekszenek a csupasz bokrok között.

A mézárszék elöl indul a 12-es busz. A szokástól eltérően nincs lökdösés, kiáltozás, veszekedés. Még csak most kezdődik a hőség. Már itt járt az öntözőkocsi, az aszfaltos tér csillog. Így fölöntözve kicsit domborúbbnak hat, frissebben lépkedünk rajta, mint mikor szürke, száraz. A fehér virágsziget is csillog a víztől. A slaug vízugara rojtosan kicsapta az ágyások földjét, a legtöbben belelépnek, sáros talpnyomukat viszik tovább.

„Még csak most kezdődik”, ismétlik újra.

Körbe frissen festett házak, fehér, világoskék, sárga. Nemcsak az ég, az épületek is világítanak. Néhány fvlámpa égve maradt éjszakáról, a lámpák körül fecskék köröznek. Egy macska az aszfaltot nyalja. Mikor a busz megindul, kivágtat a térről, beugrik egy pinceablakon.

A busz tömött, sok a falusi közöttük. Az asszonyokon feszes pruszlik, a mellük laposra szorítva. Férfi alig van közöttünk, két-három nyugdíjas, cigányfiú keménykalapban, egy tűzoltó. Még az ülések között is állnak. Az egyik asszony lehúzza az ölébe, hátulról átkarol, kezét összekulcsolja a mellem fölött.

„Ugye, jobb így, *dragá*?* Vagy inkább szeretsz meleg karóba ülni?”
Harsányan nevetnek, tenyerükkel hajukat gyömködjik a kendő alá.
Már kint járunk Kolozsvár külvárosában. Huppanós, rossz úton zötykölődünk. A fejek rése között deszkákból. Szokatlanul magas deszka-kerítés, vízszintesen rakott deszkákból. Derékmagas betonkerítés, jelmondatokkal. A kerítés mögött feltúrt föld, lebontott órház, épületmaradványok. Aztán ismét házak, mind földszintes.

A végállomáson falusiasan kiszélesedik az utca. Már inkább tér, mint utca, félkörös, agyonjárta keréknyommal. A busz nagy lendülettel fut rá, lassítás nélkül beáll újra a város felé. Megcsöndesedve szállunk le, kis csapatokra szakadozunk. Sietve indulunk el a fahíd felé, ami átvezet a Szamoson. Valaki futni kezd, erre a többiek is. Itt már nincs kövezet, csak vastag por.

Az utolsó ház kapujában piros inges férfi áll, kezében légycsapó. Időnként ráüt az elmenők hátára, farára.

„Gyorsabban, te! Lassabban, te!”

A híd előtt béna fiatalember a földön, két fadarabbal löki magát tovább. Hajja arcába, homlokába nőve. Mind a két lábfeje hiányzik. Egyesek pénzt adnak neki, én is akarok adni. Állával mutatja, hogy egy bőrszák lóg a mellén, abba dobjam a pénzt.

A hídon túl hatalmas rét. Mögötte, távol, alacsony hegyek, kicsit kékesek, csúcsok és nyergek nélkül. Mint egy vonal. Jobbra, szintén távol, ferdén futó vasúti töltés. A rét közepén betoncölöpök, szögesdrót, elkerített térség: itt van az ószer. Akkora terület, mint hat baromvásár. Fa, bokor sehol, a fű is kevés. A nap egyre erősebben tűz. A bejáratnál csizmás ellenőrök, az egyiknél megváltjuk a belépőjegyet, a többi ellenőrzi, van-e jegyünk.

A bejárat mellett kordé, fabódé, nyitott sátor. Frissen felállított lacikonyhák. Odamegyek az elsőhöz. A pulton óriási halom nyers kolbász, féltéglákkal körberakva. Csöpög a napon, szállják a legyek, a zsír kifolyik a téglák alatt a pultra. Hogy mégis oda lehessen könyökölni, földet szórnak a zsirtócsákra. Szívós tolongás, mindenki a szomszédjának feszíti magát, kezükben nyitott bicska. A bicskával mutogatják, melyik kolbászt akarják. A pult mögött gáztartály, oldalán szurokkal odamázolt halálfej. A szurok is olvad. Asztal nagyságú rost alatt ég a gáz. A roston hús-harminc pár kolbász, freccsenve hasadnak ki. Fekete kombinés, kövér asszony szolgálja ki a vevőket. Újságpapírra, csomagolópapírra csapja oda a mustárt, a kolbászokat alumínium villára szúrja fel. A villa egy fakamálhoz van hozzádrótozva, így hosszabb. A sört üvegből isszák. Alig van habja a nagy melegben. A hideg sört hasas gyerekkocsiból árulja egy gyerek, az aljám állítólag jég van. Ez valamivel drágább, ha nincs ellenőr a közelben. A szomszéd lacikonyhának négy fehér abroszos asztala is van, körbeállják a nézők.

Az árusok masszív fallként egymással szemben ülnek, állnak vagy guggolnak. Mi közöttük vonulunk el, a keskeny folyósóban. Valamennyien lefelé nézünk, az áruk a földön, újságpapírra, nyolcdarabkára, csomagolópapírra kirakva. A cigányok a puszta földre dobják a kupacokat, rongykupacokat, melléje fekusznak. Egy cigányasszony ültében előre dől, két tenyerére támaszkodik. Lelógó melle alatt alszik egy kis-

* (asszonynak) Drágám — vagy kedveském.

lány, az árnyékban. A szomszédjától kérdezem, mi az ára egy színes-mintás derékaljhuzatnak.

„Száz.”

Huszonháromért ideadja. Egy másik huzatot is rám akar sózni, de nem akarom. Dühös lesz, megfogja a hálómát, beletömködi.

„Beszélsz csak, te se tudod, mit. Úgyis meg kell vened. Nem élsz sokáig, ha dühös leszek rád. Olyan lesz a véred, mint a húgy.”

A másikért már csak tizennyolcat kér. Odaadok egy százast. Hárman-négyen is odajönnek, cigányok. Várják, hogy segítek. Én se vagyok jó számoló.

„Huszonhárom meg tíz az harminchárom, meg nyolc az negyven-egy...”

Hangosan mondom, közben mind a számát nézik. Érzem, hogy biz-nak bennem. A kezemet szorongatják, míg leszámolják a pénzt. Mikor továbbmegyek, képtelen vagyok visszaemlékezni, hogy milyen nyelven beszéltem velük.

Leszegem a fejemet, mint a többiek.

Piros csomagolópapír. A papír közepén biciklilánc, négy Palma gumisarok. Tanáros külsejű, idősebb férfi árulja. Nagyon kékek a sze-mei, kicsit vizenyősek. A nyakkendője is piros. Tétován megállok, őt nézem. Azt hiszi, a gumisarkot nézem. Halkan, választékosan beszél.

„Ez még régi, háború előtti. Ilyen gumisarkot már nem lehet kapni.”

„Köszönöm, igazán nincs szükségem rá.”

„Pedig még lehet. Biciklilánora. A bicikli a fiamé volt, de leköltözött vidékre. Kétszobás lakása van, csak a címét nem tudjuk pontosan. Cím nélkül nem tudjuk utánaküldeni a bicikliláncot.”

El sodornak mellőle, próbálok visszanézni. Elfordítja a fejét. Látom, a nyekkendőjét rángatja. Két hajlított fémkar csúszik elő a gallérja alól, a nyakkendő arra van ráerősítve. A nyakkendőt is odahelyezi a piros csomagolópapírra.

Valaki visszahúz a szoknyámnál fogva. Fiatalember a árus. Női háló-íngék, kombinék, félig tiszták, gyűröttek, színehagyottak, sorba ki-akasztva, dróton. Egyik végét a kezében tartja, ide-oda sétál a dróttal, a kombinékkal. Vadonatúj, zöld pulóver van rajta, látszik, hogy büsz-ke rá. Megdicsérem a pulóvert, nevet. Nem tartóztat tovább.

Kis keskeny átjáróba szorulunk be, utána hirtelen meglódul a sor. Mindenki kitér jobbra. Kisárgult csipketerítők a földön, gondosan szétterítve. Mindegyiken ott az asztali dísz is, hamutartó, váza, por-celán Vénusz, hattyú. Közvetlenül mellette cipők, hosszú, kettes sor-ban. Külön a felemás cipők, kis számkülönbséggel. Sok gyermekcipő is. Csizmák. Az árus a vevő előtt ül a földön, föl se kel, tovább csú-szik, tapogatja, hogy hol nyom. Itt van a legtöbb néző. Nem a frissen felhúzott csizmát nézik először, hanem a vevő arcát. A vevő is körbe-pillant előbb, csak utána néz le a lábára.

Egy kislány jön oda hozzám, keveri a románt a magyarral. Nehezen értem. Mutatja, hogy egy verébfiókat tapostak el, ott fekszik a lábak között.

„De honnét került ide?”

Kicsit gondolkodik. Ráncolja a homlokát.

„A csizmából.”

Közösen bekaparjuk a verebet, a kislány elfut. Kicsit várok, hogy visszajön-e, de nem jön.

Megállok, kitartóan nézem. Kis szabad, füves térségre látok ki. Már a laci-konyháknál is hallottam ezt a hangot. Szürke ruhás férfi áll a fűvön, fogantyús csengőt ráz, szivarzsebében cakkos papírszalvéta. Mikor észreveszi, hogy figyelem, megrázza felém a csengőt, elfordul, újra csönget. Nincs nála semmi. Nem kérdeznek tőle semmit.

Parasztasszonyok nevetnek hangosan, ruhájuk komor, fekete. Csak a kezük, arcuk piros. Összehajolva, egy csomóban állnak. Fekete nagykendőt árulnak kosárból, a kendők szélén ragyogó, színes, selyemmel hímzett rózsák. Kérdezem, mennyibe kerül egy. Magabiztosan végigmérnek.

„Ezeröttszáz.”

„Háromezerért már frizsidert lehet kapni.”

„Ez kendő, lelkem, nem frizsider.”

Nem várják meg a választ, folytatják tovább a beszélgetést.

Innét már nincs messze a szögesdrót kerítés. Kint a réten horpadt katonai teherautót vontat egy traktor. Négy katona megy a teherautó mögött, levett sapkával.

A szögesdróton fehér csipkefüggöny, átsüt rajta a nap. A közepén kék játékcica, ezüst színű a farka.

Aztán ismét csomagolópapír, újságpapír, rongyterítők a földön. Halomban rozsdás szög, hat darab vicclap, régi képes levelezőlapok. Rámában idősebb férfi és hölgy, arany cégjelzéssel, Burger Aurél csász. kir. udvari fényképész. Néhány könyv, *Csak ennyi a szerelem*, *Az indián bosszúja*. Szentháromság, reprodukció. A londoni beatnikek. Mater Dolorosa. Paplanok, piszkos cihák, csipkegallérok, prémдарabkák. Szürke télikabát a földre terítve, két ujja kitérve, mereven. Sorozatban zsírosbödönök, mosófazekak, foltozott lábasok. Tíz használt öntözőkanna, frissen festett rózsákkal. Selyemruhák vállfákon, bugyik papundeklitől kivágott mintababákon. Nyakig záródó fehér pikémellény, slingelt széllal, alsóruhának; ugyanilyen slingelt kombiné, mosva, vasalva, hozzávaló hosszú bugyival. Mellette törülközők, kendők, néhány esernyőnyél.

„És a szóttas?”

Két szóttas van, egy lilá és egy tarka, teleszórva szentképpel, szegfűcsokros levelezőlappal. Kontyos, fehér hajú öregasszony árulja. Magas hokkedlin ül, kezében hatalmas esernyő, a drótjai kiállnak. Ahol lyukas, odagombostűzött nylonfoltokkal van kitoldva. Mankóval segíti le magát a hokkedliről.

„A nagy szóttas száz, a kicsi harminc.”

Nevetve teszi hozzá:

„Csak azt nem tudom, mit csinállok, ha megveszi őket. Hová teszem a szentképeket?”

Alkudni próbálók a lilára, de kiderül, hogy nem megy.

„Eladhattam volna már százhuszért, de sajnos, nem adtam. Most már nem adhatom olcsóbban.”

„Mért nem adta el?”

„Tudja, az anyóstársam színvak, meg beteg is, otthon fekszik, nem tud fölkelni. Küldte a gyerekekkel a két szóttest, a tarka sárgát meg a lilát. De meghagyta, hogy a kéknek százharminc az utolsó ára. De hát kék ez? Nem kék. Biztos a lilára gondolt. Akkor pedig nem adhatom olcsóbban.”

„Mi baja az anyóstársának?”

„Mi volna. Az öregnek mindenütt fáj. Jobb is, hogy nem lakik együtt a fiatalokkal, azok könnyebben nevetnek. Ha nem figyelek oda, én is hamar elhúzom a számát. Pénzt meg úgyis csak akkor adnak, amikor fölösleg van. Mit csináljon hát? Eladja a szőttest, a sírba nem viheti. A fiatalok úgyse szeretik. Aztán majd vesz az unokáknak ezt-azt. Ezért nem adhatom én se olcsóbban, nem csaphatom be az unokákat.”

Megegyezünk az olcsóbbikban. Köténye alatt széles zseb, oda van betűzve a zsebkendője, óriás-biztosítótűvel. A zsebkendőben néhány apróra hajtogatott papírpénz. Nem tud visszaadni. Újra zsebkendőbe göngyöli a pénzt, visszatűzi a zsebbe.

„Akinek van becsülete, az kérni is tud”, mondja.

Kérdezi a szomszédait, de egyiknél sincs elég.

„Nem baj, akkor megyek a lacikonyhásokhoz. Azok mindig tudnak váltani. Az emberek szeretnek enni. Addig üljön ide, lelkem, pihenje ki magát.”

Kezembe nyomja az ernyőt, elbiceg, nem hagyja, hogy én menjek. Pár lépés után visszafordul, ellenőrzi, hogy igazán leültem-e. Engedelmesen ülök az ernyő alatt, a szentképeket nézem. Borostás férfi áll meg a hokkedli mellett, vállam fölött ő is a szentképeket nézi. Kezében hatalmas zöld uborka, akkora, mint egy tők.

„Szépek”, mondja bizalmasan. „Tudod, hogy ez mind eredeti?”

„Tudom.”

„Szűz Mária is föltámadt. Elhiszed?”

„Azt nem tudom.”

„Neked adom az uborkát, adjál érte tíz szentképet.”

„Én adnék, de nem az enyéme. Én csak szívességből ülök itt.”

Egy darabig még ott álldogál, elmegy.

Az öregasszony bicegve feltűnik ismét.

„Sikerült?”

„Mondom. Az emberek szeretnek enni. Az egyik sokat, a másik keveset. A sírban aztán mind egyforma sovány lesz.”

Kiszámolja a pénzt, elrakjuk. Az ernyőt letesszük a földre.

„Egy szép, modern csomagot csinálok magának, lelkem. Mindenkinek olyat, amilyen jár. Magának szép csomag kell.”

A szentképeket átrakosgatja a lila szőttesre, a tarkát élére hajtja, beteszi a hálómbe. Közben megnézi a másik hálómbe is; amelyikbe a cigányok gyömködték a holmit. Ajánlja, hogy tegyék azt is rendbe. A piszkosabbik derékaját papírba csomagolja, a másikat nem.

„Ezért már nem szólják meg.”

„A néni is egyedül lakik?”

A borostás férfi újra ott áll, hallgatja, mit beszélünk. Most már két uborka van a kezében, a másik is akkora, mint egy tők.

„Vannak fiaim, lányaim, még dédunokáim is. Vagyunk annyian, hogy rengeteg. Még sok is. De mi öregek már készülődünk haza.”

Búcsúzóul megcsókol.

A fordulóban vas rollerre szerelt puttony állja el az utat, tele kőttes süteménnyel. Szikrázik rajtuk a cukorpor, a légy beleragad. A roller mögött petróleumoshordó, tele színes ronggyal. A hordónak támasztva két színes reprodukció: Rákóczi búcsúzik a feleségétől, Rákóczi hazatér. Felkötött karral ül egy karosszékbén, felesége mögötte áll, gyengéden vállára teszi a kezét. Valószínűleg ez a hazaérkezés. Azt hiszem, gyermekkoromban sokszor láttam ezt a képet. Rákóczinak kackiás

huszárarca van, a felesége meghatott és kövér. A két képet csak együtt lehet megvenni, háromszázötvenbe kerül. Senki se alkuszik.

Vállfákon fekete férfiruhák, kopottak, tiszták. Mindegyiknek a gomblyukában piros virág. A fekete ruhasor végén mezítlábas asszony fekszik, sem az arca, sem a keze nem látszik, bele van gubancolódva a sokráncú szoknyába. Mellette, csomagolópapíron, japán táskarádió reccog. Kicsit odébb egy férfi törökülésben, előtte keményre vasalt, pirossal és kékkel hímzett párnaciha. A férfi kezében tollseprű, időnként végig seprüzi a párnacihát.

„Ötven”, mondja.

Alkudni kezdek. Rám néz, tovább porolgat.

„Velem nem lehet. Elment a feleségem.”

„Elment a felesége? Az szomorú.”

„Nem szomorú. Csak sétálni ment. Tessék megvárni.”

Aztán megint ruhák. Gyermekek hócipők, arany szandálok. Kaleidoszkóp, színes papírdarabkákkal teleragasztva. Sokkal nagyobb, mint amelyet a boltokban árulnak; alkora, mint egy hurkatöltő. Ugyanott három-négy karóra, spárgára fűzött karikagyűrűk, köves gyűrűk, óriás üveg-golyó. Bordó ékszerdobozban játék tejesüveg, három-négy centis. Öt-hat cémára fűzött gomb, mindegyik más, két házilag készített biztosító. Egy évfolyam színházi magazin, legfeljül Brigitte Bardot-val. Református zsolnároskönyv, bundabélés, gyapjú motringokban, gyapjú tépetlenül.

Egy nő erősen alkuszik másfél méter kartonanyagra.

„Mit akar? Olcsóbbat? Hiszen egészen új. A televízió miatt akartam besötétíteni vele, de elromlott a gép, hát inkább eladom.

„Csak éppen rongyos.”

„Az szándékos lyuk. Ott akasztottam föl a szögre.”

„Meg mosva is volt már.”

„Persze. Csak nem hozom ki mosatlanul.”

A fiú, aki két fadarabbal lökte magát előre a hídnál, most itt kúszik a földön. Egész felsőtestével odahajol az egyik csomagolópapír fölé. Lehajolok, hogy az arcába lássak, de úgy, hogy ne vegye észre. Mintha a cipőmet igazítanám. Látom, hogy két fényesre takarított nagyító-üveget néz egészen közélről. A nagyítók mellett frissen zöldre festett babakredenc áll. Óvatosan végighúzza rajta az ujját.

A szomszéd árus kék kötényes férfi, nagy halom vasalkatrészen ül. Rozsdás kupalkok, anyák, fogaskerekek, hajlított csövek. Papírból paradicsomot eszik, a lé lecsurog a csuklóján, rá a ruhájára.

„Csak paradicsomot? Vasárnap délelőtt?”

Dünnögve beszél, kicsit beszédhibás.

„Magas a vérnyomásom. Mást nem lehet.”

„Az baj. Akkor jobb diétázni.”

„Jobb hát. Már kétszer megütött. Harmadszorra baj lesz.”

„Ez a hímzés is a magáé? Honnét való?”

„Mit tudom én. Öreg vagyok már.”

„Nem maga. A hímzést kérdeztem.”

Nem válaszol. Sárga fogai között hézag. Kicsit keresgél, újabb paradicsomot szed elő a vasalkatrészek közül.

Fiatalasszony várja, hogy megszólítsam. Kopott, barna ruháját rövidre rántja a nagy hasa. Fehér tányérokat árul, és egy porcelán Lédát a hattyúval.

„Miért adja el?”

„Muszáj. A férjem lelépett.” A hasára mutat. „Itt a harmadik. Most még van gönc rajta, de azt nem viheti magával.”

Valahol a közelben jár a csengős ember, hallom a csengetést, de az embert nem látom.

Most már semmit nem akarok vásárolni, visszafordulok. Egy kis fekete szöttesnek mégse tudok ellenállni. Meglepően olcsó az ára, pedig régi, ritka. Fiatal parasztasszony árulja; nagy, barna, meleg szemei vannak.

„Mért nem adod drágábban?”

Meglepődik.

„A nyomorúság sokféle. Hát nem ismered?”

Harmincat akarok adni, de csak húszat fogad el.

Indulok kifelé. Tönkrement barokk aztalkán paprikát szítál egy férfi. Minden piros. Kis szél jön, szétfújja a paprikaport, az emberek a szemükhöz, orrukhoz kapnak. Nevetés, káromkodás, de senki se haragszik.

„Ez jó paprika!”

„Már régen sirtunk!”

A kijárat előtt a cigányok újra fölfedeznek. Most egy kopott, szöttes dunyhahuzatot akarnak rámtukmálni. Betömik a hálómbe.

„Ebben szülhetsz te is meg a lányod is.”

„Én már nem szülök, nemsokára ötvenéves leszek.”

„Azt nem te mondod meg, hogy szülsz-e, hanem a férjed.”

Kiszedem a huzatot a hálóból, vissza akarom adni. Tréfásan mondom:

„Öreg meg beteg is már.”

Újra betömik a hálómbe.

„Nem nagyon öreg. Csak egy kicsit beteg.”

Az asszony is odalép, akivel először alkudtam.

„Nem élsz sokáig, ha dühös leszek rád. Olyan lesz a véred, mint a húgy.”

„Ezt már mondtad nekem.”

Elképed.

„Én mindig ezt mondom! Én nem hazudok!”

Tudom, hogy én fáradok ki előbb, inkább fizetek. Egész a kapuig kikísérnek, a kezemet szorongatják.

Elindulok a fahíd felé. Dél van, a forgalom most a legnagyobb. A jegyszedők csatárláncban, kétoldalt, nem lehet kijátszani őket.

A híd túlsó végénél egy tüzoltó ül, ugyanaz, akivel együtt utaztam reggel. Két fekete kakast árul. Nem emlékszem, hogy láttam volna nála kakast a buszon. Megszólítom.

„Hogyan tudok bejutni a városba?”

A busz éppen bent áll, de zsúfolásig tömve.

„Ülj le, és várj. Szokott egy taxi is jönni. Meg busz is több jár délben. Vegyél fekete kakast, az szerencsét hoz.”

Megpróbálok árnyékot keresni valahol. A légycsapós ember még mindig ott áll a kapuban, de nem üt rám. Bent az udvaron biciklik, motorkerékpárok; valószínűleg azokat őrzi, pénzért. Egy férfi jön négygombos zakóban, végig begombolkozva, nyakkendővel, kalappal a fején. Hóna alatt rövid, sárga tök. Még sehol nem láttam ezt a rövid fajtát; a főzőtökhöz hasonlít, csak sokkal kisebb, szögletesebb. A busz közben elindul, de a város felől már közeledik a másik. Leteszem a

csoomagjaimat egy fa alá, várok. Érzem, hogy néz valaki. Megfordulok. Középkorú asszony ül a napon. Két lábfeje meli is hiányzik, mint a fiúnak, forradásai egyenlőtlenek, cakkosak. Amikor odanézek, énekelni kezd.

„Mi történt a lábaddal?”

„A bombázás.”

„Mért nem ülsz ide az árnyékba?”

„Szeretek énekelni a napon.”

Kicsit énekel még, abbahagyja. A busz most fordul be a kis térre. Akkora pont ver, hogy sokáig nem látjuk egymást az asszonnyal. Csak a hangját hallom.

„A te szíved édes, mert akkor is törődsz a szegény emberrel, amikor erős vagy és gazdag. Lát téged az Isten, majd megjutalmaz.”

Tapogatózva keresem meg a kocsiját. Az első üres helyre leülök, jólesik lehunyni a szememet. Végigbóvikolom az utat a városig.

Obthon arra érkezem, hogy a macska még mindig nyávog. A szomszéd négyemeletes bérház padlásáról jön a hang, éjjel-nappal. Elhalkul, erősödik, néha megszűnik egy félóra, utána újra kezdődik. Őt blokkház hallgatja, állítólag nyolcadik napja. A lakó, aki véletlenül magával vitte a padlás közös kulcsát, hosszabb időre elutazott. A hang után ítélve kölyökmacska lehet. Kölyökmacska nem tud kimászni a padlásablakon.

Délután átmegyek a szomszéd házmesterhez. Betonos udvar, rácsos alagsori ablakok. Az udvaron néhány gyerek futballozik, porolóállvány a kapu. Kérdezem, mit tudnak a macskáról. Egymásra néznek, hallgatnak.

„Mit tudtok a macskáról?”

„A feje beszorult valami lécek közé.”

„Nem kellene kulcsot szerezni?”

Elgurítják a labdát, utána rohannak. Egy fekete hajú marad ott, több dioptriás a szemüvege.

„Nem lehet”, mondja. „Aki elvitte a kulcsot, a bútorait is berakta a padlásra.”

A házmesterék a tv-t nézik. Ismernek, tudják, hogy csak két napja érkeztem vendégségbe. A férfi harmincéves, szeplős, sárga pizsamában ül. A falon hímzett tájkép, üvegre festett bibliai jelenet.

„Mégis, nem lehetne valamit csinálni? Mit gondolsz, mit lehetne?”

A férfi hol engem, hol a tv-t nézi.

„Mit akar csinálni? A lakatot nem verhetjük le, tönkremegy a padlása.”

„Másképp nem lehet kinyitni?”

„Másképp nem. Most már ki kell várni.”

„De egy macska húsz napig is bírja.”

Elneveti magát.

„Addig biztos nem.”

Estefelé sétálni megyek, a régi utcákba. Az aszfalt mindenütt vizes, sűrűn járnak az öntözőkocsik. Megkeresem a házat, ahol gyermekkoromban laktunk. Az udvari folyósó korlátja ugyanolyan barna most is. A fogorvos nem él már.

MARX ÉS A FORRADALOM

Korčula, 1968 augusztus

VEGEL LÁSZLO

A már hagyományosnak mondható korčulai nemzetközi filozófiai iskola ez évi témája, Marx születésének 150. évfordulója alkalmából, Marx és a forradalom volt. A korčulai értekezleten többek között megjelent Ernst Bloch (Tübingen), Herbert Marcuse (San Diego), T. B. Bottomore (New York), Jürgen Habermans (Frankfurt am Main), Kostas Axelos (Párizs), Lucien Goldmann (Párizs), Ossip Flechtheim (Berlin), Howard L. Parsons (Bridgeport), Heller Ágnes, Tordai Zádor, Sós Vilmos (Budapest), Serge Mallet (Párizs), Nicolau Bellu (Bukarest), valamint a jugoszláv filozófusok legjelentősebbjei, köztük Ljubomir Tadić, Gajo Petrović, Miladin Životić, Branko Bošnjak, Danko Grlić, Vladimir Filipović, Veljko Korać, Mihailo Marković és mások. A jelentős marxista filozófusok ilyen szép számú szereplése annak tudható be, hogy a filozófiai iskola, amely már öt éve működik, jelentős nemzetközi tekintélyre tett szert, de része volt benne az alapos és körültekintő témaválasztásnak is.

Azt is el kell mondani, hogy ez a téma nemcsak a filozófusokat vonzotta, hanem az ifjúságot is. Nemcsak Európából, más kontinensről is érkeztek fiatalok, így például e sorok írója még a hajón találkozott egy amerikai fiatalemberrel, aki, miután megtudta, hogy egy helyre igyekszünk, hátizsákjából elővette Gajo Petrović filozófiai esszéjét, angol nyelven, és elmondta, hogy a fiatalok között ez a szerző nem ismeretlen, olcsó zsebkönyvben jelent meg a könyv, tehát könnyen be is szerezhető. Sajnos, mi még nem tartunk ott, hogy filozófusaink írásai zsebkönyvekben jelenjenek meg, ám örömmel tapasztaltam, hogy a korčulai értekezleten soha ennyi fiatal nem vett részt, mint az idén. Az официális program mellett volt Korčulán egy másik program is, a fiatalok vitadélutánjai, amelyeken persze nemcsak az egyetemisták vettek részt, hanem a filozófusok is, főleg Lucien Goldmann és Herbert Marcuse.

Marcuse különben nemcsak a fiatalok között, hanem az előadóteremben is rendkívül aktív volt. Míg a zágrebi Vjesnik arról értekezett, hogy Marcuse titokzatos körülmények között eltűnt San Diegóból, és valami fenyegetések miatt ismeretlen irányba távozott, Marcuse Zagreb „tőzsomszédságában” felolvasta referátumát, amely a legtöbb tapsot és a legtöbb kritikát érdemelte ki egyszerre. Általános vélemény azonban az volt, hogy Marcuse ebben az évben sokkal realiztikusabb és sokkal optimisztikusabb álláspontot képviselt, mint pár évvel ezelőtt,

amikor szintén részt vett a korcélai találkozón, és amikor komoly bírálatban részesült, főleg Serge Mallet és a jugoszláv filozófusok részéről, akik elsősorban azt a tézisért bírálták, hogy ma a forradalomra csak a munkásosztálynak ama része képes, amelyik teljesen el van nyomva, mint pl. Amerikában a néger munkások vagy bizonyos nemzetiségi rétegek. Most az egyetemi megmozdulások fő ideológusa, bizonyára a mozgalom hatása alatt, sokkal optimistább volt, és beszámolójában kifejtette, hogy forradalmat csakis a munkásosztály mint egész vívhatja meg, az említett rétegek pedig, az egyetemistákkal együtt, a fermentum szerepét vállalhatják ebben a megmozdulásban.

Beszámolójának az a lényege, hogy a kapitalizmus kései szakaszában nem beszélhetünk klasszikus értelemben vett munkásosztályról vagy értelmiségről. Az értelmiség a konzumtársadalom hatására olyan termelési viszonyok közé került, amelyek sokban hasonlítanak a munkásosztály termelési viszonyaira, ugyanakkor a kapitalista országokban, bizonyos csoportoktól eltekintve, a munkásosztály standardja rendkívül magas, megszűnt a létminimumért folytatott harc. Tehát egy magas fokon levő civilizációban a munkásosztály forradalma nem az éhezők forradalma lesz. Marcuse azonban figyelmeztet arra, hogy a kapitalista társadalmak ideológusai nagyon jól ki tudják használni azt, hogy a munkásosztály anyagi helyzete lényegesen megváltozott, és a bőség társadalmának a propagálásával el akarják terelni a munkásosztály figyelmét a forradalmi lehetőségekről. A konzumtársadalom tökéletes megszervezése, ahol az ember minden aktivitását a fogyasztásnak rendeli alá, ahol a fogyasztás irányítja az ember minden megnyilvánulását, egyféle politikai manipuláció. Marcuse ilyen manipulációnak tartja még a tömegkommunikációs eszközök szerepét is, amelyek által a kultúra lezüllesztését, elidegenítését viszik végbe, és konzum-kultúrává degradálják. Mindezek azt idézték elő, hogy az Egyesült Államokban a munkásosztály jelentős része eszmeileg integrált a burzsoázia ideológiájával. Ebben a helyzetben az egyetemista opposzió meggyorsíthatja a munkásosztály önszámolóját.

Visszatérvén Marx forradalom-koncepciójára, Marcuse kifejtette, hogy az értelmiség nem képes egyedül megteremteni a forradalmat, sőt a forradalmi szituáció létrejöttéhez is a munkásosztályra hárul a legnagyobb feladat. Marcuse tehát pusztán olyan modifikációkat eszközölt a marxizmus klasszikusainak forradalomelméletén, amelyek a munkásosztály meghatározására vonatkoznak. A közismert filozófus korszerűsíteni kívánja ezt a fogalmat, mivel a munkásosztály anyagi helyzete lényegesen megváltozott. Ugyanakkor azonban Marcuse a társadalmi élet, a társadalmi lét bizonyos tüneteinek meghatározásában mindjobban a freudi hatások alá kerül. Ezzel magyarázható pl., hogy hajlamos elvetni a humanizmus fogalmát, mert azt a kapitalista, és nemcsak a kapitalista rendszerek, nagymértékben lejáratták, vady legalábbis manipuláltak vele. Ezt a kitételét többen is bírálták, többek között Mihailo Marković, aki azt szegezte szembe ezzel a nézettel, hogy bár a kapitalizmus a humanizmus ógére alatt a legembertelenebb tettekre is hajlamos, mégsem szabad ezért elvetni a humanizmust, inkább arról lehet szó, hogy nem a kapitalista humanizmust vesszük alapul, hanem az igazi, a görög humanizmusból indulunk ki.

Ebben a vitában részt vett Ernst Bloch is. Kifejtette, hogy az ember „szüntelenül megjelenik”, vagyis történelmi kategória, és ezért kriti-

kialag kell szemlélni Marcuse tézisét. Heller Ágnes igen színvonalas referátuma, amelyet néhány nappal Marcuse beszámolója előtt olvasott fel, szerintem, implicite szintén perbe száll a marcuse-i elvvel, amikor a mindennapi élet forradalmasításán inszisztál, ami egyben a mindennapi élet forradalmasítását is jelentené.

Jürgen Habermans referátuma viszont közvetlenül kapcsolódik a marcuse-i elvekhez. Ez a német filozófus a posztkapitalista gazdasági rendszer strukturális változásairól beszélt, és kifejtette, hogy minden egyes strukturális változásnak a stabilizáció a célja, oly értelemben, hogy a fogyasztási tendenciákat növelje. Ez pedig azt a célt szolgálja, hogy elködösítse a távlatokat. A nyugati gazdasági rendszer hallatlanul elasztikusan és érzékenyen tud változni, és ezzel nemcsak a „jóléti társadalmat” tudja egyre tökéletesebbé tenni, hanem egyenlőtlen versenyre kényszeríti a szocialista gazdaságot is. S ha a szocializmus elfogadja ezt a kihívást, akkor eleve veszteségre van ítélve.

Ernst Bloch felszólalásában implicite foglalkozott ezekkel a gazdasági jelenségekkel, és kifejtette, hogy a sztalin gazdasági koncepció ugyancsak ezt a versenyképességet akarta növelni, és így akaratlanul is eszmei koegzisztenciát teremtett a két rendszer között, bár verbálisan az ellentéteket hangsúlyozta. Illusztrációképp megemlítette, hogy pl. a sztalin időben a humanizmus a szocializmusban ugyanolyan veszélyes kihívás és megcsúfolt fogalom volt, mint ahogy ezt a kapitalizmusban annak tartják. A különbség pusztán abban van, hogy a kapitalizmusban a gazdasági struktúra, a szocializmusban pedig a politikai élet bürokratikus struktúrája idézte ezt elő, ami persze újra csak nem független a gazdasági alaptól. Bloch egész felszólalásában a szocialista humanizmuson inszisztált, és minduntalan az emberre hívta fel a figyelmet. A rá jellemző szimbolikus kifejezésmóddal előadta, hogy az ember az, ami, és ami nem, az is, és szüntelenül megnyilatkozik a kettő dialektikájában az ember rejtett léte. Ennek egyik formája az emberben rejlő örök elégedetlenség, amely bizonyos történelmi pillanatokban hatalmas történelmi alkotóerő lehet. Ezt az örök elégedetlenséget véli ő felfedezni az egyetemista mozgalmakban is, bár hangsúlyozza, hogy ezek a mozgalmak még nem képesek a társadalmak alapjait megváltoztatni. Erre csak a munkásosztály elégedetlensége képes. Bloch erről az elégedetlenségről szólva hivatkozott Marx egy mondatára: ahhoz, hogy valamit radikálisan megváltoztassunk, a dolgok gyökeréig kell haladni, a dolgok gyökere pedig maga az ember. Így tehát a megnyilatkozó ember elégedetlensége már magában rejti azt a törekvést is, hogy kiküszöbölje az elidegenítő erőket, és ez a humanizmus lényege. Bloch többször is hangsúlyozza, hogy ő mindig konkrét utópiáról beszél, amelyet mi nyugodtan nevezhetünk a leghumánusabb lehetőségnek.

Nagy visszhangot keltett még Arnold Künzli beszámolója, amelyben a szerző arról értekezett, hogy abban a pillanatban, amikor Marx lefektette forradalmi elveit, még nem létezett Európában egy olyan munkásosztály, amely ezeket az elveket meg tudta volna valósítani. Példának felhozta, hogy a francia munkásosztály, bár forradalmi lendületű volt már, még nem volt olyan gazdasági színvonalon, mint az angol, amely gazdaságilag ugyan, fejlettebb termelési viszonyokban volt, ám már nem volt forradalmi lendületű, mint a francia. Künzli ezzel a gazdasági viszonyok és a forradalmi potenciál paradoxonját akarta ki-

emelni, és azt a tézist megerősíteni, miszerint Marx csupán konstituálta a forradalmi munkásosztályt, a valóságban ezek az elemek nem fedték egymást. Számos kritika hangzott el erről a véleményről, a legélesebb mégis Bellu volt, aki pozitivistának tartotta Künzli nézeteit, és felhívta a figyelmet arra, hogy Künzli nem történelmi szempontból vizsgálja az osztályharcot, hisz a párizsi kommun forradalmárai többek között a magasabb rendű termelési viszonyokért is küzdöttek, tehát a termelési viszonyok és a forradalmi szituáció nincsenek paradoxális viszonyban, hanem éppen ellenkezőleg, egymáshoz szorosan kapcsolódnak.

Számos kérdés merült fel még az értekezleten a diákmozgalmakkal kapcsolatban. Norman Birnbaum előadásának a tárgya az amerikai „új baloldal” volt, amelynek programjával kapcsolatban felmerül a kérdés: Marxot, vagy a valóságot kell radikalizálni. Birnbaum rámutatott arra, hogy ezek az alternatívák csak látszat-alternatívák, mert abban az esetben, ha marxista szempontból vizsgáljuk a valóságot, akkor ezzel együtt radikalizáljuk is azt. Ugyanakkor nagy figyelmet kellett Sós Vilmos tézise is, miszerint a szocialista valóságban permanens forradalomra van szükség. Szerintem ez a gondolat rendkívül jelentős, és az egész találkozó mottója is lehetett volna. Mert ugyanakkor, amikor a marxista filozófusok, de a nem marxisták is, egyre nyíltabban beszélnek a kapitalista valóság permanens krízisééről, akkor, bizonyos dogmatikus erők hatására, a másik oldalon nem emelik ki a marxista filozófia egyik vitális oldalát, a permanens forradalom szükségességét.

Ez a néhány feljegyzés csak vázlatosan követi a legjellemzőbb elmefuttatásokat. Az iskola igazi értékét és lényegét csak a redigált, autorizált és közzétett anyagok tudják majd maradéktalanul bemutatni, de már így is világos, hogy ez az iskola komoly jelentőséggel bír a jugoszláv filozófiai és szellemi életben, nemcsak a beszámoló alaposága miatt, hanem a szüntelen és lázas igyekezet miatt is, amely nemcsak a marxizmus dogmatikus elemeit akarja kiküszöbölni a szellemi életből, hanem a marxizmus vitalitását és erejét is fel akarja mutatni a valóságos folyamatokban, az emberi praxisban.

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968 oroszlán és szűz hava)

Irodalom és megalkuvás

Napjainkban a legidősebb és legfontosabb témák közé tartozik a konformizmus. Az események minden percben választás elé állítják konform emberét, s a meg nem alkuvás a legegyszerűbb, legemberibb út. A *Savremenik* című belgrádi folyóirat a konformizmus és antikonformizmus témájának szentelte augusztus—szeptemberi kettős számát, s munkatársai a problémát több szempontból igyekeznek megvilágítani. Természetesen vannak a kérdésnek más oldalai is azokon kívül, melyeket a *Savremenik*-ben tárgyalnak, de bennünket most a dolog irodalmi vonatkozásai érdekelnek.

A konformizmus és az irodalom témájával Pavle Zorić foglalkozik a folyóiratban. Kiindulópontja az egyetemista mozgalom, a júniusi diáküntetések, melyeknek hatása alatt, mint Zorić mondja, „az írók felismerték sokéves közönyükből, s egyszerre megértették, hogy sok minden, ami addig izgatta őket, csupán apróság volt”. Az egyetemisták elégedetlenségének fényében az írók felülvizsgálták álláspontjukat, irodalmi szemléletüket. „A modern idők legjelentősebb gondolkodói és írói tiltakoztak az uralkodó gondolkodásmód és vezetés ellen. Ez egyaránt érvényes Marxra, aki a kapitalizmust utasította el, Kierkegaard-ra, aki kinevette a katolicizmust, s szenvedélyesen harcolt az egyén jogaiért és értékeiért, ellentétben a hivatalos hegeli filozófiával, valamint Nietzschére, aki általános felháborodást keltve alapította meg a társadalmi, erkölcsi és intellektuális értékek polgári rendjének vereségét. Antikonformisták, tagadók és magányos harcosok voltak az esztétikában és más téren is Joyce, Kafka, Faulkner, Sartre, Camus és Paszternák is... A jugoszláv irodalomban nincs jobb példa a modern entellektüel antikönformista tevékenységére, mint Miroslav Krleža, aki fellázad minden önelégült, sematikus, üres és halott gondolkodás és gépies viselkedés ellen...” Zorić ilyen következtetésre jut: „A felsorolt példák bizonyítják: a modern entellektüel sohasem tudott megbékélni az uralkodó filozófiai és társadalmi elmélettel. Habár a vezető értelmiségiek között nagy különbségek voltak, mindannyian harcoltak az embernek a szellemi és anyagi rabságból való megszabadításáért, az ostobaság megsemmisítéséért...” Zorić szerint a szellemi haladás mozgatóereje a lázadás, a „non serviam”, az antikönformizmus. Ezért kerültek szerinte a legjobb írók és filozófusok összeütközésbe a hivatalos ideológiával, akár a burzsoá, akár a sztalinista bürokratikus ideológiáról volt szó. Vannak azonban időszakok, állítja Zorić, amikor eltűnik az antikönformizmus, s ekkor felüti fejét a közöny, másodrendű kérdések kerülnek előtérbe, a szépséget az igazsággal szemben előnyben részesítik, tömeges jelenség a

menekülés. Ez jellemzi a jugoszláv irodalmat a hatvanas években. A legfontosabb filozófiai áramlat, mely az irodalomban ekkor jelentkezik, a pesszimizmus. Ezen változtattak a júniusi események, melyek felrúzták íróinkat több éves álmukból, s életre keltették bennünk a bátorságot.

Zorićot az is érdekli, miért süllyedtek íróink letargiába. Szerinte a sztalinizmus felett aratott győzelem után (az ötvenes évek derekán) a modern irodalom, mely az addigi sematikus, felszínes irodalom helyébe lépett, mindinkább intézményesedett. Gyöngültek az antikonformista, individualista törekvések, az avantgarde határozottsága és szigora mindinkább enyhült. Ezzel egyidejűleg a közvélemény figyelme a lényegről a mellékes kérdésekre terelődött. Az avantgarde mindinkább iskolássá vált, programja pedig az esztétizmus lett. Az alkotás szabadságának kérdését csak egyféleképpen vetették fel: mint az írástechnika kérdését. Valaki a joyce-i, más a prousti vagy a faulkneri módszert akarta felhasználni, de voltak, akik a realista hagyományokra támaszkodtak. Az avantgardista törekvések így stílustörekvésekké egyszerűsödtek. A művészek viszonyát a társadalomhoz elködösítették. Ám az alkotók belső feszültsége, elégedetlensége másképp jutott kifejezésre. A prózaírók időtlen írásaiban, a költők szimbolikus és metaforikus soraiban fel lehetett ismerni a szomorúság, magány, boldogtalanság és vereség elvont világát. Az elviselhetetlen helyzetből csupán a tragikus vízió volt a kiút. Maga a valóság is, mely az elvont irodalmat előidézte, el volt ködösítve. Akár csak a modern regényekben, a valóságban is sok minden érthetetlen, zavaros, megfoghatatlan. A bürokráciát, folytatja fejtegetéseit Zorić, nem zavarja az az irodalom, mely általános emberi problémákkal foglalkozik. Nem érdekli a pesszimizmus sem, amíg elméleti, világnézeti síkon marad. A bürokráciát nem érintik az absztrakt vádak, nem hajlandó arról vitatkozni, van-e értelme az életnek vagy nincs. Azzal sem törődik, hogy valaki Thomas Mann-t jobban szereti Joyce-nál. Irodalmi rokonszenven teljes szabadságot engedélyez. Számára a modern irodalom csupa bonyolultság, melyet a világ nem ért meg, ennél fogva nem veszélyezteti a bürokráciát. De amint az írók kissé konkrétan kezdenek írni napjainkról, a mai emberről, a bürokrácia azonnal feldühödik, és durván reagál. Hogy megvédje kiváltságos helyzetét, a bürokrácia minden érvet felhasznál. Az igazi, hiteles irodalom Zorić szerint, akár avantgardista, akár realista, kérlelhetetlen ellensége a bürokráciának. Itt az önelégültség, felfuvalkodottság kerül összeütközésbe a kételyekkel, az igazság megismerésének vágyával, az eredeti alkotással. A kettő összeütközése elkerülhetetlen. S ekkor, Zorić szerint, a bürokrácia erőszakos módszerekkel végzi az ellenőrzést, az irodalom pedig vagy megalázó dicshimnuszokra kényszerül, vagy megegyezésre kerül sor a bürokrácia és az irodalom között (mint — Zorić állítása szerint — minálunk történt): az irodalom lemond arról, hogy szembenézzen a valósággal, ennek fejében teljes szabadságot kap a stílusválasztás terén. Tehetetlenségüket az írók általános metafizikai bánattal fejezik ki. Az ember magánya és kiüttlansága: ezzel találkozunk Meša Selimović, Miodrag Bulatović, Mirko Kovač és mások regényeiben. A tragikus irodalom előidézője az elszigeteltség, a közösséggel, környezettel való érintkezés lehetetlensége, mivel a környezetnek egyetlen kifejezője és vezetője az uralkodó bürokrácia hivatalos ideológiája, nem pedig Kafka hatása.

Az egyetemisták júniusi megmozdulása, a maga nemességével és tisztaságával, felrúztott bennünket mozdulatlanságunkból, passzivitásunkból, állítja Zorić. Íróink rájöttek, hogy lehetséges és szükséges egy olyan irodalom, amely a mai élet felé fordul, amelynek bíráló szándéka van, egy bátor irodalom, amely antikonformista és művészi; az ilyen irodalomra szükség van, tekintet nélkül a kockázatokra, nyomásokra.

Igen egyszerű az egész, ahogy Zorić beállítja, s első tekintetre a szemlélő elfogadhatónak tarthatja nézeteit. Ha azonban mélyebben belenézünk, alaposabban megvizsgáljuk, akkor igen gyorsan összeomlik egész konstrukciója, amely egy irodalom teljes félreértésén alapul.

Elsősorban azzal kell tisztában lennünk, hogy az egész realizmus--avantgardizmus dilemma hamis. Vannak realista művek, amelyek korántsem lepezik le a valóságot, nem mutatnak rá hibáira, mi több, félrevezetik az olvasót, valóságként feltüntetve, ami kulissza. És vannak avantgardista művek, melyek a maguk elvont, első olvasásra talán nem is mindig érthető kifejezőmódjukkal a valóságot ábrázolják. A valóságot a maga hihetetlen bonyolultságában, érthetlenségében. S épp ebben van hűségük a valósághoz, de forradalmiságuk is.

Zorić téved, ha azt hiszi, hogy leleplezte az avantgardista írókat és irodalmat, rájuk bizonyította a konformizmust. Arról vitatkozhatnánk, hogy az esztétizmus konformizmus-e, mikor konformizmus, de helyesebb az az értelmezés, hogy az esztétizmus hívei lehetnek konformisták is, antikonformisták is, s esetenként kell a dolgot eldönteni. A pontos választ ugyanis mindig a művek adják meg. Például Meša Selimović regénye, melyet persze nem nevezhetünk avantgardistának csak azért, mert a múltból veszi motívumát, de megalkuvónak sem, sokkal közelebb áll korunk emberének érzésvilágához, jobban fel tudja keverni érzéseit, sokkal több gondolatot ébreszt benne, és sokkal inkább tudatosít benne egy álláspontot a valósággal szemben, mint néhány „realista” mű. Mirko Kovač regényének kaotikus világa sokkal inkább felébresztji az olvasó lelkiismeretét, mint a valóságról realista módszerrel rajzolt idillek. Vasko Popa metafizikus költészete sokkal mélyebb művészeti élményben részesíti olvasóit, tehát emberibbé teszi, mint az a költészet, amely megelégszik a felszín bemutatásával, s óvakodik attól, hogy „érthetetlen” legyen.

Abban persze egyetérttek Zorićyal, hogy az irodalom nem lehet konformista, hogy az íróknak bátornak, szókimondónak kell lennie, s vállalnia korát. Ez azonban nem zárja ki, hogy kifejezőmódjával, gondolatainak, érzéseinek bemutatásában is bátor legyen, új utakat keressen — tehát vállalja korát—, mert az ma már nyilvánvaló, hogy nem csupán Kafka, Joyce vagy Proust hatásáról van szó, a modern irodalom ma már alig jár az ő útjaikon, s nem minden utánzás, ami modern.

Ha az avantgarde irodalom kifejezési eszközei eltérnek a realista művektől, ez nem gyávaságot bizonyít, hanem a művész individualizmusát. S ha a nem realista művek áttételesebben, a valóság bonyolultságának megfelelően fejezik ki a világot és az alkotó egyéniségét, az nem a megtorpanás jele, hanem új utak, új lehetőségek keresése, a lényegbe hatolás forradalmi kísérlete. S ez az, ami közelebb visz bennünket az igazsághoz, nem pedig a felszínnel megelégedő s aztán „bátor” realizmusával kérkedő, önmagukkal megelégedett művek.

Egy elfelejtett évforduló

A belgrádi Borba szép cikkben emlékezett meg Petőfi Sándor halálának 119. évfordulójáról. Július 30-i számában „Petőfi a feudális ellenforradalom patái alatt esett el” címmel emlékezett meg a nagy magyar költőről a lap.

„Erdélyben, Segesvár mellett 119 évvel ezelőtt csata folyt a magyar felkelők és az orosz ellenforradalmi ezredek között, melyek Ferenc József császár hívására hatoltak be Magyarországra, hogy elfojtsák a forradalmat, melyet a magyar polgári rétegek vezettek a parasztok támogatásával... A felkelő csapatok csatát vesztek a túlerőben levő

orosz hadsereggel szemben; a kozákok eltiporták őket. Egy ilyen összetűzésben esett el, patáktól eltiportan és dárdával átszúrva, Petőfi Sándor magyar költő, egyike a forradalom vezetőinek...” — írja többek között a Borba, majd röviden ismerteti Petőfi életét és költészetét. A cikk így zárul: „1848 viharos napjaiban és később is, Petőfi harci dalai buzdították azokat, akik a szabadságért és függetlenségért harcolnak.”

Nem véletlen, hogy a Borba megemlékezett a nagy magyar költőről. A szerb irodalomban nagy hagyománya van a Petőfi-tiszteletnek, igen sokan fordították, alig indult meg a könyvkiadás a felszabadulás után, máris megjelent egy kötetnyi Petőfi-vers. S amennyire jólesik ezekben a napokban a Borba megemlékezése, annál furcsább, hogy egyetlen jugoszláviai magyar lap sem tartotta szükségesnek, hogy legalább néhány sort szenteljen Petőfi halála évfordulójának.

Vagy talán 1969-et várják, hogy kerek legyen a szám?

A színház mulasztásai — kinek a mulasztásai?

A Novi Sad-i Szerb Népszínház nem tesz eleget a közönség iránti kötelezettségeinek, a rendelkezésére álló művészeket pedig ésszerűtlenül használja fel, állapította meg a Borbában Petar Popović. A tartományi főváros színházáról már volt szó ebben a rovatban, de ezúttal sem hagyhatjuk említés nélkül az újabb eseményeket, a jelenlegi helyzetet.

Közeledik az új idény — mire ezek a sorok napvilágot látnak, talán fel is gördült a függöny —, számadást kell végezni. Ebből a célból közli a Borba cikkírója a színház szerveitől nyert adatokat: az elmúlt idényben a Szerb Népszínház 416 előadást tartott s 150 000 nézője volt. Az utóbbi szám azonban csalóka. Tudniillik nem a valóságban megjelent nézőkre vonatkozik, hanem az eladott jegyekre, beleértve mindkét fajta bérletet. Közismert dolog azonban, hogy a közönség egy része nem használta fel bérletét, mert egyszerűen nem talált olyan darabokat a műsorban, melyeket szívesen megnézett volna. Így tehát a színház igazgatósága sokszor eldicsekedhetett a „minden jegy elkelt” táblával, ám a nézőtér egy része üres volt. S ez felér a színház bojkottálásával.

Popović több kifogást emel a színház tavalyi munkája ellen. Az egyik, hogy az együttes igazgatósága az idény keretervében megígért néhány színdarabot, de nem azokat mutatták be, hanem olyanokat, melyekről szó sem volt. A másik kifogása, hogy az együttes állandó rendező nélkül maradt,* ez pedig károsan hat munkájára. Végül, Popović szerint színházunk nem a közönség igényeinek, szükségleteinek megfelelően állítja össze műsorát, hanem hazai versenyekre és külföldi vendégzsereplésekre készül, ez pedig végzetesen befolyásolja mind az egész évi repertoárt, mind pedig az egyes előadások színvonalát.

Ezek után nem tehetünk mást, mint hogy feltesszük a kérdést, melyet a címben talál meg az olvasó. Szükség van azonban még egy-két kiegészítő kérdésre: például arra, hogy meddig maradnak meg ezek az állapotok, mikor változik meg gyökeresen a helyzet a Szerb Népszínházban, s hogy a mulasztásokért ki felel és mikor vonnak valakit felelősségre miattuk. Mert valóban abszurdum, hogy egy színház százmilliókat fogyaszt évente, művészileg mégis állandóan hanyatlik, s elveszti a közönséget. Ez az, amit leginkább helyteleníteniünk kell.

* Lapzártakor értesülök, hogy a színház szerződtetett 1 (egy) állandó rendezőt. (T. L.)

Augusztus 20-án volt 35 éve, hogy meghalt Szenteleky Kornél. Erről az évfordulóról nálunk nem emlékeztek meg a lapok (a tv Szenteleky-adása jóval előbb volt), a kulturális és közéleti holt idénybe eső dátum senkit sem ihletett felidéző cikkekre. Én sem iktattam volna ide ezt az írást csupán az évforduló miatt, ha már több mint egy hónapja nincs a kezem ügyében egy újságkivágás, mely Szentelekyvel, az íróval foglalkozik, és épp egy régebbi, ezen a helyen megjelent írással kapcsolatban.

Úgy vélem, hogy Szentelekynek tesszük a legrosszabb szolgálatot, s irodalmunk egy periódusát értjük — és magyarázzuk — félre, ha Szentelekyben csak az író-t látjuk meg. Az Izola Bella nem magyarázza meg Szenteleky egész lényét, egyéniségét, törekvéseit. Sokkal inkább kell foglalkoznunk hírlapi cikkeivel, krónikáival és leveleivel, tehát Szentelekyvel, a kisebbségi közíróval, aktív közéleti emberrel, irodalmunk szervezőjével, irányítójával. (Nem egy írónk még ma is büszkén vallja magát tanítványának. Reményi József irodalomtörténész és esztéta ezt jegyezte fel naplójában Szenteleky halála után: „Esztétikai érzékenységének mágikus árnyéka íróasztalomig ért.” S ez az íróasztal Clevelandben volt.) Az az ember álljon előttünk, akihez hasonló szenvedélyes barátja, szerelmese az irodalomnak, támogatója, tanácsadója, buzdítója az íróknak, önfeláldozó munkása a kultúrának talán csak még egy volt nálunk: B. Szabó György.

Egyelőre csupán cikkezőnk róla, emlékezünk. Magamnak is mondom: most már komoly munkához kellene fogni, hogy kötetekben örökítsük meg emlékét és tetteit.

Két naplójegyzet

1968. augusztus 21. Hangverseny hennyótálpakra, ágyúkra, gépfegyverekre, titkos rádióleadókra, jelmondatokra, véres lobogókra.

*

A 2001. szó: Megszállás.

Költők és démonok

Meglehetősen késéssel foglalkozik a Kortárs ez évi 8. számában két jugoszláviai magyar költő verskötetével, Tóth Ferenc Vörös madár és Dési Ábel Fáj az idő című könyveivel. (Mindkettő 1966-ban jelent meg.) Tasnádi Attila írt a két kötetéről, s örömmel jegyezzük fel, hogy a folyóirat figyelmet szentel ezeknek a kiadványoknak.

Tóth Ferenc verseiről elfogadható, eléggé pontos képet ad Tasnádi, jól látja a Vörös madár és szerzőjének hiányosságait, rátapint ezeknek a verseknek a lényegére: „Tóth Ferenc csak ritkán jut el a témák efféle 'ébresztéséhez', versei többsége megreked a regisztrálás szintjén. Költészetéből hiányzik az a tartást adó megismerkedés és szemléleti szuverenitás, amely az élményeket a mindennapok közegéből fel képes transzponálni a lírai egyetemesség magaslatába. Így aztán hiába szépek, kimunkáltak, nyelvilag-irodalmilag hajlékonyak költeményei, konvencionális tartalmi képleteik folytán a szívhez nem tudnak közel férközni; elgyönyörködtenek a szemet és a fület, de kihullanak a ráció rostáján...” Hozzátennék ehhez, hogy épp az a kínos kimunkáltság s a mögötte

rejő üresség a legjobb bizonyítékai Tóth Ferenc versei közepszerúségének.

Dési Ábel tehetségének bizonyítékát Tasnádi csak abban látja, hogy több könyve jelent meg (abban téved, hogy ez Dési harmadik könyve, csak a második). Verseinek művészeti sajátosságairól nem szól. Tasnádi itt más hibákat talál, melyek, ellentétben a Tóth Ferenc könyvében fölfedezettekkel, ideológiai természetűek, s nem fogadhatjuk el őket. „... a koncepcióval van a baj, az a gyanús (!) — mondja a Kortárs kritikusa, majd így folytatja: — Dési lírai alapállása rossz közérzetének, félelmeinek görcsös ismétlése. Az oka, nem tagadjuk, meg van rá...” És akkor jön az a bizonyos „de”: „De hát ha valaki csak minduntalan a démonait szólaltatja meg, azoknak enged teret, az nem tudhat napjaink életelveinek, ideáljainak megfelelni.” Tessék figyelni: van korunknak életelve, vannak ideáljai, s nem igazi költő az, aki nem felel meg nekik. Tisztítsuk ki tehát magunkból az egyéni életelveket s ideálokat, s vegyük fel azokat, melyeket előírnak számunkra. Mert: „Korunk, társadalmi rendünk hitet kíván, hitet a ráció s a humánus igazában, gonosz indulatot megtörő hatalmában.” Abban előbb meg kellene egyeznünk, hogy habár kortársak vagyunk, társadalmi rendünk mégsem egészen azonos, s a költő, ha akar sem igazodhat más társadalmi rendhez, mint ahhoz, amelyben él. Nem tartom azonban ajánlatosnak, hogy a költőt valamiféle igazodásra kényszerítsük. Igazodjék csak a saját érzéseire, meglátásaihoz, gyötrelmeihez, örömeihez. Költő legyen, ne sorkatoná. Ne kényszerítsük, hogy lemondva saját hitéről, mások hitét vegye át. S ha a költő sötéten látja a világot, s a jövőt sem tekinti rózsásnak, az még nem jelenti, hogy nem hisz „a ráció és a humánus igazában”. Mert épp a ráció és a humánus, a mindent meglátó és értő, semmit el nem rejtő, mindennel szembenező humánus kényszerül manapság arra, hogy a világot vigasztalannak, az életet kilátástalannak tekintse. A költő szabadságáról van szó, hogy olyan világgépet alkosson magának, amilyen neki, egyéniségének legjobban megfelel, s hogy ezt a világgépet verseiben is kifejezze.

Az ideológiai kritika mindig azt a veszélyt rejti magában, hogy azonnal csütörtököt mond, amint más felfogással kerül szembe. Ezért csak azt a kritikát tudjuk értékelni, amely elsősorban esztétikai nézetekre épít, és tiszteletben tartja a költő, az irodalom teljes szabadságát.

Nyugtalanító olvasmányok

A füzetes regények, ponyvák elárasztották a piacot. A durvaság, az erő, az túlerő, az erősebb jogának dicsérete, ünneplése, a szellemiek teljes megvetése jellemzi ezeket a termékeket. Egy-két ívnyi hajsza több gyilkossággal: ez a recept, s a szerzők tucatszámra termelik a „műveket”. Ez az egyik fajta. A másik: az úgynevezett szórakoztató lapok. Cíkek, Krikek és hasonlók. Ezek nem az erőszakot hirdetik, hanem egy szentimentális érzésvilágot táplálnak. Szerelmi tanácsadó, slágerénekek intim titkai, filmszínészek idealizálása: ez a lényeg. Ma már ott tartunk, hogy ezek a lapok a legolvasottabbak közé tartoznak. Hogyisne, hisz a Krikben például megtaláljuk tizenegynéhány fajta szerelmi csók leírását. Kik ne érdekelne ez. S a Svijetben választ kapunk minden kérdésünkre, amely a szerelemmel kapcsolatban emészt bennünket.

Tudom, hogy vétkes vagyok, amikor erről a témáról írok, ugyanis nem lehetek tárgyilagos. Engedjék meg azonban, hogy elmondjam: engem ezek a könyvek (bocsánat, füzetek), lapok mélységesen nyugtalanítanak. Az erőszak, az ököljog dicsőítése, az érzelmesség, kispolgári életszemlélet népszerűsítése nyilvánvalóan ellentétben áll a humánus-

mal, mely a haladó emberiség eszménye. S mégis, senkinek sem jut eszébe — néhány írón, egypár újságon kívül — tiltakozni az ilyen kiadványok ellen. És nem jut eszébe egyetlen közvádlnak sem, hogy bizonyos törvénycikkekre hivatkozva követelje, mondjuk, az olyan ponyvák elkobzását, melyekben úgy hullanak az emberek, mint ősszel a levelek, melyekben az erőszak mindenekfelett áll, győz, és a naiv olvasók — mert ezeknek a termékeknek csak naiv olvasóik vannak — önkéntelenül is ideáljának fogadják el.

Engem — meg kell mondanom, nem vagyok puritán — az ilyen olvasmányok nyugtalanítanak, de nyugtalanít az is, hogy a közvádlok nem az ilyen kiadványok iránt érdeklődnek, nem ezeket tartják nyugtalanítóknak és károsaknak.

Az új jugoszláv filmek három bűne

Az idei pulai filmvesztivál után többen elemezték a mai jugoszláv film helyzetét és sajátosságait. M. Goluža a zágrábi Vjesnikben csupán egy oldalát vizsgálja a szemlén bemutatott daraboknak, a „harmadik dimenziót”, amely szerinte: a káromkodások, a nemiség és az erőszak.

Goluža szerint ez a három tulajdonság elválaszthatatlan összetevője lett az új jugoszláv filmművészetnek, divattá vált, s már úgy tekintik, hogy nem is születhet hazai film hangsúlyozott nemiség, erőszak és kiadós káromkodások nélkül. Verekedések, gyilkosságok, lövöldözés, vetkőzőjelenetek, szeretkezések, szitkok, trágárságok hemzsegnak új filmjeinkben. Van olyan vélemény is, hogy mindez hozzájárul a film sikeréhez, azokat a műveket, melyekben verekedés, vetkőzés van, szereti a közönség. Tehát könnyebb eladni. „Ez magyarázat — mondja Goluža —, de nem indokolás. Művészeti szempontból az igazi alkotás álláspontjáról szemlélve megokolatlan a filmjeinkben megjelenő közönségségjárdvány... Biztos, hogy a káromkodásoknak, erőszaknak, nemiségnek meghatározott körülmények között... van szerepe. De el kell választani az indokoltságot és funkcionalitást a divattól.” S a Vjesnik cikkírója szerint az erőszak, a közönségség és a nemiség állandó, hangsúlyozott megjelenése filmjeinkben épp az: divat. Ma már annyi filmjeinkben az erőszak, a nemiség és a trágárság, hogy elvesztették szerepüket és közönségséggé váltak, amely idegen a művészettől, állítja Goluža.

Mindenképpen érdekes jelenségre figyelt fel a Vjesnik munkatársa. Meg kell azonban engednünk, hogy egy kissé eltúlozta a dolgot, s filmjeink többi sajátosságának teljes elhallgatásával túlméretezte a három negatív vonást. Mert azért ha filmjeinket egészében szemléljük, a nemiségnek, erőszaknak, durvaságnak leginkább megvan a maga szerepe. Lehetséges, hogy helyenként túlságos méretekben jelenik meg mindez, nem mindig eléggé megokoltan, de korántsem annyira hangsúlyozottan, mint Goluža állítja. S persze nem szabad elfelednünk, hogy a mai jugoszláv filmek határozott és éles kritikai álláspontot foglalnak el a valósággal szemben, s ebből következik a valóság némely oldalának hangsúlyozása — épp a bírálat kedvéért.

Ilyen szempontból is meg kell vizsgálni azt a bizonyos harmadik dimenziót, s akkor mindjárt nem látszik a helyzet olyan sötétnek, és filmjeink néhány tulajdonsága sem ad okot arra, hogy félreverjük a harangokat.

Tomán László

HID IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT. — S Z E P T E M B E R — K I A D J A A F Ó R U M L A P K I A D Ó V Á L L A L A T . — S Z E R K E S Z T Ő S É G É S K I A D Ó H I V A T A L : N O V I S A D , V O J V O D A M I Š I Ć U T C A 1 . — S Z E R K E S Z T Ő S E G I F O G A D O Ó R A K : M I N D E N N A P 1 0 - T Ő L 1 2 Ó R A I G . — K É Z - I R A T O K A T N E M Ő R Z Ū N K M E G É S N E M K Ū L D Ū N K V I S S Z A . — E L Ő F I Z E T H E T Ő A K O M M U N Á L I S B A N K N O V I S A D - I K I R E N D E L T S É G E N É L A 6 4 7 - 1 - 2 5 5 - Ő S F O L Y Ő S Z Á M L Á R A . B E F I Z E T É S - K O R K É R J Ū K F E L T Ū N T E T N I A H I D N E V É T . — E L Ő F I Z E T E S I D I J : B E L F Ő L D Ő N E G Y É V R E 2 0 . - , F É L É V R E 1 0 . - , E G Y E S S Z Á M Á R A 2 . - Ú J D I N Á R ; K Ū L F Ő L D R E E G Y É V R E 3 7 . 5 0 , F É L É V R E 1 8 . 7 5 Ú J D I N Á R ; K Ū L F Ő L D Ő N E G Y É V R E 3 . - D O L L Á R , F É L É V R E 1 . 5 0 D O L L Á R . — K É S Z Ū L T A F Ó R U M N Y O M D Á J Á - B A N N O V I S A D O N

